

T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

TÜRKÇÜLÜK TEMELİNDE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN
İDEOLOĞU ZİYA GÖKALP

Meltem ZORLU

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2018

TÜRKÇÜLÜK TEMELİNDE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İDEOLOĞU
ZIYA GÖKALP

Meltem ZORLU

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Fatih DUMAN

Çorum 2018

KABUL VE ONAY

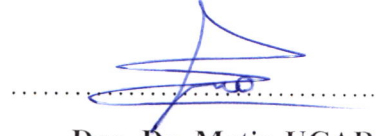
Meltem Zorlu tarafından hazırlanan "Türkçülük Temelinde Türkiye Cumhuriyeti'nin İdeoloğu Ziya Gökalp" başlıklı bu çalışma, 25.05.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Fatih DUMAN(Başkan, Danışman)

İmza

Doç. Dr. Metin UÇAR

İmza

Doç. Dr. İlhan AKSOY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (25/ 05/ 2018).

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Meltem ZORLU

İmzası

ÖZET

ZORLU, Meltem. Türkçülük Temelinde Türkiye Cumhuriyeti'nin İdeoloğu Ziya Gökalp, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2018.

Bu çalışmada temel olarak Ziya Gökalp ve onun Türk milliyetçiliği ideolojisi ele alınmıştır. Ziya Gökalp ve onun milliyetçilik anlayışının incelenmesi için milliyetçilik kavramının analiz edilmesi çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse Türk milliyetçiliğinin Ziya Gökalp'in fikirleri üzerinden daha iyi anlaşılmasının sağlanması aynı zamanda Gökalp'in fikirlerinin cumhuriyet ideolojisine katkılarının araştırılması bu çalışmanın amaçlarını ifade etmektedir. Ziya Gökalp düşünsel alanda yaptığı çalışmalarla Türk milliyetçiliğinin ideoloğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Gökalp'in Türk milliyetçiliği ile ilgili olan fikirleri ve kavramlarının analiz edilmesi günümüzde dahi tekrar kurgulanan milliyetçilik fikrinin anlaşılması açısından önemlidir. Genel bir ifadeyle Ziya Gökalp'in fikirlerinin incelenmesi ve onun fikirleri üzerinden kurgulanan bir milliyetçilik anlayışının temel kabullerinin ifade edilmesi milliyetçilik kavramının anlaşılması açısından önem teşkil etmektedir. Belirtilen bu amaç ve önemler doğrultusunda bu konunun incelenmesinden sonra Türk milliyetçiliği fikrinin ne olduğunun, ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıktığının tespiti mümkün hale gelecektir. Ziya Gökalp'in milliyetçilik fikrinin oluşumu ve bu fikrin hangi kavramları kapsadığının anlaşılması, milliyetçilik fikrinin kuramsal açıdan değerlendirilmesi daha iyi yapılabilecektir. Aynı zamanda Gökalp'in fikirlerinin Cumhuriyete olan etkilerinin incelenmesi sağlanacaktır.

Çalışma konusu itibarıyla temel olarak literatür araştırmasına dayanmaktadır. Bu noktada Ziya Gökalp'in başta kendi çalışmaları olmak üzere, dönemindeki diğer düşünürlerin eserleri ve tarihsel olarak Gökalp'in yaşadığı dönemi ve bu dönemdeki fikirleri inceleyen başlıca çalışmalar incelenmiştir. Sonuç olarak tüm bu bahsedilenlerin ışığı altında Ziya Gökalp milliyetçiliğinin bir tür 'geneolojisi' ortaya konulmuş ve Türk milliyetçiliği Gökalp üzerinden analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Millet, Milliyetçilik, Türkçülük, Gökalp Türkçülüğü, Türkiye Cumhuriyeti.

ABSTRACT

ZORLU, Meltem. Ideologist Of The Turkish Republic On The Basis Of Turkism Ziya Gökalp, Master Thesis, Çorum, 2018.

In this study, Ziya Gökalp and his ideology of Turkish nationalism were discussed. The analysis of the concept of nationalism for the examination of Ziya Gökalp and his understanding of nationalism constitutes the subject of our study. In short, to better understand Turkish nationalism over Ziya Gökalp's ideas, and to investigate the contribution of Gökalp's ideas to republican ideology, it also expresses the aims of this study. Ziya Gökalp is the idealist of Turkish nationalism with his work in intellectual field. At the same time, analyzing Gokalp's ideas and concepts related to Turkish nationalism is important in terms of Understanding the idea of nationalism that has been re-established even today. In a general sense, the examination of Ziya Gökalp's ideas and the expression of the basic assumptions of a nationalism conception based on his ideas are important for the understanding of the concept of nationalism. Following the examination of this subject in the light of these aims and importance, a better understanding of the concepts of nationality and nationalism, determination of what the idea of Turkish nationalism is, when and under what circumstances emerged, Ziya Gökalp's formation of the idea of nationalism and understanding of concepts which include this idea, evaluating theoretically be made better. At the same time, the effects of Gokalp's ideas on the Republic will be examined.

The study is based mainly on literature research. At this point, the works of other thinkers in Ziya Gökalp's period, especially his own works, and the works of historical Studies examining the period and ideas of the period of Gökalp were studied. As a result, under the light of all this, a kind of "geneology" of Ziya Gökalp nationalism was introduced and Turkish nationalism was analyzed through Gökalp.

Key Words: Nation, Nationalism, Turkism, Turkism of Gökalp, Republic of Turkey.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimin ve tez çalışmam boyunca yanımda olan ve desteğini esirgemeyen sevgili eşime ve aileme gösterdikleri ilgi ve sabır için sonsuz teşekkür eder, çalışmamı onlara ithaf ederim.

Ayrıca çalışmam boyunca çok değerli katkılarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Fatih Duman'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI ÜZERİNE	
TARİHSEL VE KURAMSAL BİR ÇERÇEVE.....	8
1.1. MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI	8
1.1.1.MİLLET.....	8
1.1.2.MİLLİYETÇİLİK.....	11
1.1.3.SİYASİ VE KÜLTÜREL MİLLİYETÇİLİK	12
1.1.4.MİLLİYETÇİLİK ÇEŞİTLERİ.....	13
1.1.4.1.Liberal Milliyetçilik.....	14
1.1.4.2.Muhafazakâr Milliyetçilik	15
1.1.4.3.Yayılmacı Milliyetçilik	16
1.1.4.4.Yayılmacılık Karşıtı Milliyetçilik.....	17
1.2. MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHİ GELİŞİMİ	18
1.3. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI.....	23
1.3.1. İLKÇİ MİLLİYETÇİLİK KURAMI.....	24
1.3.2. MODERNİST MİLLİYETÇİLİK KURAMI.....	26
1.3.3 ETNO-SEMBOLCÜ MİLLİYETÇİLİK KURAMI.....	34
1.4. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	37
1.4.1. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	38
1.4.1.1. Osmanlı Devleti Dışında Yaşanan Gelişmeler	38
1.4.1.2. Osmanlı Devleti İçinde Yaşanan Gelişmeler.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN İDEOLOĞU ZİYA GÖKALP.....	52
2.1. ZİYA GÖKALP'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	52
2.1.1. HAYATI.....	52
2.1.2. ESERLERİ.....	56
2.2. ZİYA GÖKALP'İN DÜŞÜNCE YAPISININ OLUŞUMU VE GELİŞİMİ.....	58
2.3. ZİYA GÖKALP VE TÜRKÇÜLÜK.....	64
2.3.1. KÜLTÜR- MEDENİYET.....	76
2.3.2. DİL.....	89
2.3.3. BATILILAŞMA	96
2.3.4. BEDİİ HAYAT	100
2.3.5. AHLAK	102
2.3.6. HUKUK.....	107
2.3.7. DİN	110
2.3.8. İKTİSAT	117
2.3.9. SİYASET.....	123
2.3.10. FELSEFE	125
2.3.11. DEĞERLENDİRME.....	127
2.4. ZİYA GÖKALP'İN CUMHURİYETE YANSIYAN FİKİRLERİ	137
SONUÇ.....	156
KAYNAKÇA	164

ÖNSÖZ

Millet ve milliyetçilik konusu tarihsel olarak hemen her dönemde ön planda olan bir konudur. Temel olarak Fransız İhtilali'nden bu yana etkili olan ve günümüzde dahi etkileri devam eden bir kavram olarak milliyetçilik fikrinin anlaşılması önemli bir husustur. Bu konunun (milliyetçilik düşüncesinin) Türk tarihi açısından da önem teşkil ettiği inkar edilemez bir gerçektir. Dolayısıyla bu çalışmamızda Türk milliyetçiliğinin nasıl şekillendiği Ziya Gökalp ve onun milliyetçilik düşüncesi üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Tezin başlığından da anlaşılacağı üzere Gökalp Türkiye Cumhuriyeti'nin ideoloğu olarak kabul edilmektedir ve Gökalp milli bir devletin kurulması için çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Ziya Gökalp ve onun milliyetçilik anlayışının daha iyi anlaşılabilmesi aynı zamanda bu milliyetçilik anlayışının Cumhuriyet döneminde gerçekleşen reformlara etkisinin anlaşılması açısından tez çalışmasında öncelikle millet ve milliyetçilik kavramlarının ne olduğu araştırılmıştır. Bu kavramların nasıl ve hangi koşullarda ortaya çıktığı ise milliyetçilik kuramlarının incelemeleri sonucunda belirginleşmiş ve böylelikle Türk milliyetçiliği gibi pek çok milliyetçiliğin anlamlandırılmasında temel teşkil etmiştir.

Türk milliyetçiliği Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemlerinde ortaya çıkmaya başlamış fikri bir harekettir. Gökalp de Türk milliyetçiliğinin oluşumunda düşünceleriyle etkili olmuştur. O, Türk toplumuna ait hemen bütün kavramları Türkçülüğü oluşturmak için kullanmıştır. Böylelikle Türk milliyetçiliğinin fikri temellerini oluşturmuştur. Türk milliyetçiliği de bu fikri temeller üzerinde yükselmiş ve Türk bağımsızlık savaşından sonra Cumhuriyet reformlarında kendini göstermiştir. Ziya Gökalp'in fikirleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları üzerinde etkili olmuş ve reformlar aracılığıyla pratik hayata aktarılmıştır. Bu tez de millet ve milliyetçilik kavramlarının analiziyle birlikte Türk milli devletinin oluşmasında Ziya Gökalp'in ve onun milliyetçilik anlayışının etkileri üzerinde durmaktadır.

Bu tez ayrıca SBE 19004.17.002 nolu proje kapsamında Hitit Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmektedir.

GİRİŞ

Bu tez çalışmasının konusu çok genel bir ifadeyle Türk milliyetçiliğinin oluşumunu Ziya Gökalp'in görüşleri çerçevesinde incelemektir. Ziya Gökalp'in millet ve milliyetçilik anlayışının Cumhuriyet ideolojisine/zihniyetine etkilerinin anlaşılabilmesi için, öncelikle milliyetçiliğin ve Türk milliyetçiliğinin nasıl ortaya çıktığının geniş anlamda tarihsel olarak belirlenmesi gereklidir. Kuşkusuz ki Türk milliyetçiliğinin oluşumu çok katmanlı bir yapıya sahiptir ve ortaya çıkmasında çeşitli süreçler etkili olmuştur. Tüm bu süreçlerin oluşumuyla bağlantılı olan çeşitli tarihi olaylar/olgular ve düşünceler/kuramlar mevcuttur. Türk milliyetçiliğinin daha iyi anlaşılması için bu süreçlerin bilimsel bir şekilde analiz edilmesi gerekir. Tam da bu noktada milletlerarası düzeyde millet kavramının ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı önemli hale gelmektedir. Bu nedenle öncelikle milliyetçilik kuramlarının tartışılması millet ve milliyet kavramlarının az çok anlaşılması için elzemdir. Çalışmanın konusu açısından önemli olan bir başka nokta ise bu kavramların, Ziya Gökalp dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisine/zihniyetine yaptığı etkilerin incelenmesidir. Ziya Gökalp bu açıdan hem tarihsel hem de düşünsel olarak kritik bir noktada durmaktadır.

Düşüncesinin değişik veçhelerini tanımlayan daha farklı kavramları kullanmak mümkün olsa da, çalışmamız açısından, Ziya Gökalp temelde Türkçü-Turancı bir düşünür olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla Gökalp'in Türkçülüğünü kavramak açısından Turancılık ve Türkçülük kavramlarının ne olduğunun ve tarihsel olarak gelişiminin incelenmesi önemlidir. Turancılık düşüncesi Rusya'daki Türk aydınları tarafından ortaya atılan ve Panislamizm fikrine karşılık Pantürkizm düşüncesini savunan bir harekettir ve tarihsel olarak 19.yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlamıştır. Turancılık fikri Türklerin siyasi olarak ve kültürel olarak birleşmesi fikri üzerinden gelişme göstermiştir. Türkçülük düşüncesi ise ilk olarak Rusya'nın politikalarına gösterilen tepkiler neticesinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Tokluoğlu'na göre Landau, Pantürkçülüğün ortaya çıkışını ve gelişimini şu şekilde bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur: 1865 yılında ortaya çıkan "büyük hülyalar" dönemi olarak adlandırılan döneme ilk dönem, 1904-1923 yılları arasında yaşanan ve

etkisinin arttığı döneme ikinci dönem demiştir. Pantürkçülüğün üçüncü dönemine ise Türkiye’de cumhuriyetin ilan edildiği zamandan sonra geçilmiştir. Son dönem ise İkinci Dünya Savaşı’ndan günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır(Tokluoğlu, 2012: 105-107).

Ziya Gökalp Türkçü-Turancı anlayışın önemli isimlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel bir perspektifle konuya yaklaşıldığında, Ziya Gökalp’in yaşadığı hayatın da Türkçülük düşüncesinde etkili olduğu aşikârdır. Bu etki dolayısıyla tam bir çözümlene yapabilmek için, hayatı ve düşüncesinin oluşum sürecinde etkili olan kişiler ve olaylar dikkate alınmalıdır. Örneğin, Ziya Gökalp’in düşüncelerinin oluşumunda ailesi, İsmail Hakkı Bey, Yorgi Efendi ve Naim Bey gibi kişiler etkili olmuştur. Ziya Gökalp’in düşüncelerinin şekillenmesinde bahsi geçen bu kişilerin yanında yabancı düşünürler ve bunların fikirleri de etkili olmuştur. Gökalp’in düşünsel yapısını şekillendirme konusunda en çok etkilendiği yabancı isimlerden birisi Durkheim olmuştur(Gürsoy ve Çapçioğlu, 2006: 93). Ziya Gökalp yeni bir milletin oluşumu için Durkheim’in kullandığı kavramlardan bazılarını ödünç alarak kendi düşünsel sistemini oluşturmuştur. Durkheim’in yapısalcı-işlevselci sosyolojik tahayyülü, Gökalp’in elinde Türkiye’ye uygulanmış ve özellikle milliyetçi cenahta günümüzde takip edilen temel düşünsel damarlardan birisini oluşturmuştur.

Gökalp’in Türkçülük konusundaki fikirleri tarihsel süreçte çeşitlilik göstermiştir. Gökalp düşün hayatının ilk yıllarında Turancı bir anlayışa sahipken Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecinde ve sonrasında Türkçülüğü benimsemiştir. Bu bağlamda Türkçülük, Ziya Gökalp’in fikirlerinin de tesiriyle yeni kurulacak cumhuriyetin önemli bir dayanak noktası olmuştur. Diğer bir ifadeyle Ziya Gökalp’in düşüncesinde geniş bir anlam ifade eden Turan fikrinin yerini daha dar bir anlam ifade eden Türkçülük kavramı almaya başlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren gelişme gösteren Türkçülük fikri bir yandan Türkiye Cumhuriyeti’nin dayanak noktası olurken diğer yandan dönemlere ve kişilere göre farklı anlamlar yüklenen bir kavram olmuştur.

Atatürk’ün temellerini attığı Türkiye Cumhuriyeti’nin dayandığı ilkelere bakacak olursak buradaki millet anlayışı etnik temelli bir millet anlayışı olarak görülmediği için,

Atatürk ve Gökalp bu noktada benzerlik göstermektedir. Ancak bu hususiyet söylemsel düzeyde böyle olmakla birlikte pratikte nasıl sonuçlar doğurduğu tartışmaya açıktır.

Milli bir bilinç ve kültür yaratma anlayışının yansıması olarak Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu vb. kurumlar açılmış böylece Türk tarihi ve dili araştırılmaya başlanmıştır. Yine bu amaca yönelik olarak güneş dil teorisi gibi iddialı argümanlar ileri sürülmüş ve savunulmuştur. Bu kurumların milli bilinci destekleyeceğini düşünen Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliği kurucularının önde gelenlerinden birisi olarak görülmektedir. Tezimizin içerisinde kanıtlarına rastlanacağı üzere Gökalp Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan reformların bazılarını fikirleri ile kaynaklık etmiştir. Bu itibarla çalışma hem düşünsel olarak hem de uygulanan kamu politikaları açısından kurucu Cumhuriyet ideolojisi/zihniyeti ile doğrudan ilişkilidir.

Yukarıda bahsedilen hususlar doğrultusunda kısaca anlatmak gerekirse Türk milliyetçiliği anlayışının Ziya Gökalp'in düşünceleri üzerinden analiz edilmesi, Gökalp'in kurgulamaya çalıştığı millet düşüncesinin hangi unsurları kapsadığı, bu unsurların Gökalp'in milliyetçilik anlayışında nasıl yer aldığı incelenmek istenilenler arasındadır. Aynı zamanda Gökalp'in kurgulamaya çalıştığı bu millet fikrinin ve milliyetçilik düşüncesinin milliyetçilik kuramları ile olan bağlantısının incelenmesi de çalışma konumuz içerisinde yer almaktadır.

Yukarıda bahsedilen bu tez konusunu seçmemizdeki nedenlerden birisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli unsurlarından birisinin milliyetçilik olmasıdır. Milliyetçilik düşüncesini benimseyen ve şekillendiren önemli düşünürlerden birisi de Ziya Gökalp olmuştur. Dolayısıyla Ziya Gökalp'in milliyetçilik fikirleri yeniden inşa edilmeye çalışılan Türkiye Cumhuriyeti ve Türk milleti üzerinde etkili olmuştur. Bu etki ise Gökalp'in fikirlerinin incelenmesini ve çözümlenmesini gerekli hale getirmektedir. Bu konuyu seçmemizdeki bir başka neden ise, Türkçülük konusunda Ziya Gökalp eksenli bir analizden hareketle, ilk dönem Cumhuriyet'in kimlik sorunsalıyla hangi koşullarda nasıl baş etmeye çalıştığına ve buna yol açan tarihsel, düşünsel ve reel faktörlerin neler olduğuna dair bir perspektif sunarak, günümüz için de faydalanabileceğimiz bir konuyu incelemeyi düşünmemizdir. Günümüzün politik dilini ve mücadelelerini göz önüne

aldığımızda, hem pratik düzeyde hem de söylemsel düzeyde millet, milliyetçilik, Türk ve Türkçülük gibi kavramların ne kadar güncel oldukları; her tarihsel bağlamda tekrar ve tekrar kurgulanmaya çalışıldıkları açıkça görülebilir. Bu durum cumhuriyetin kurucu ideolojisine ciddi etki eden Ziya Gökalp'in düşüncesini analiz etmenin, gerçekte ne kadar güncelliğini koruyan bir konu olduğunu, çalışma konusunun günümüz siyasal mücadelelerinin üzerinde gerçekleştiği bir alanı daha iyi anlamamıza hizmet edebileceğini açıkça göstermektedir.

İncelenmeye çalışılan bu konular elbette ki bir amaca yönelik olarak şekillenmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu konuyu seçmemizdeki temel amaç çeşitli reform çalışmalarında etkili olarak, bazı noktalarda Türkiye Cumhuriyeti'ne kaynaklık eden Ziya Gökalp'in geniş anlamda millet ve milliyetçilik, dar anlamda ise Turancılık ve Türkçülük bağlamındaki perspektifini ortaya koymaktır. Ziya Gökalp erken dönem Cumhuriyet'in politikalarının şekillenmesinde etkili olmuş bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan Ziya Gökalp'in argümanlarını incelemek aynı zamanda erken dönem Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi ve bunun sonraya kalan mirası hakkında da aydınlatıcı olacaktır. Bu itibarla Gökalp'ten kalan mirasın doğru şekilde anlaşılması hem milliyetçilik çalışmalarına hem de geniş anlamda kimlik çalışmalarına ciddi katkılar sunabilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla Gökalp'in milliyetçilik anlayışının hem erken cumhuriyet dönemine hem de günümüze olan katkılarının araştırılması amaçlanmaktadır.

Ziya Gökalp ve onun milliyetçilik düşüncesi üzerinden hareket eden bu çalışma en genel haliyle millet ve milliyetçilik kavramlarının analiz edilmesi açısından önemlidir. Bu çalışma yine genel bir ifadeyle Türk milliyetçiliğinin anlaşılması açısından önemlidir. Genel anlamda bahsedilen bu önemlerin yanı sıra tez çalışmamızın amacına yönelik olarak şekillenen asıl önemli noktalar ise şu şekilde ifade edilebilir: İlk olarak çalışmamız Türk milliyetçiliğinin önemli bir düşünürü olan Ziya Gökalp üzerinden okunmaya çalışılması açısından önemlidir. İkinci olarak Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışının kuramsal açıdan nerede durduğunun tespit edilmesi açısından önemlidir. Üçüncü olarak Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışının cumhuriyet üzerinde düşünsel ve pratik anlamda etkili olup olmadığının araştırılması açısından önemlidir.

Yukarıda belirtilen konu ve bu konunun önemi ve amacı doğrultusunda konunun incelenmesindeki temel varsayımlarımız/sorularımız şu şekilde ifade edilebilir: Millet ve milliyetçilik kavramları nedir? Nerede ve ne zaman ortaya çıkmışlardır? Bu kavramları inceleyen kuramlar var mıdır? Türk milliyetçiliği nasıl ve ne zaman ortaya çıkmıştır? Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında Ziya Gökalp etkili olmuş mudur? Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışı nasıldır, bu anlayışın temel bileşenleri nelerdir? Gökalp'in milliyetçilik anlayışı hangi milliyetçilik kuramı ile ilişkilendirilebilir? Ziya Gökalp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda düşünsel ya da pratik anlamda etkili olmuş mudur? Belirttiğimiz tüm bu sorular bu tez çalışmasında cevabını bulmayı amaçladığımız temel varsayımlarımızı oluşturmaktadır. Cevabını aradığımız tüm bu soruların incelenmesinde ve cevaplandırılmasında çeşitli sınırlılıklar olması kaçınılmazdır.

Tez çalışmasının kapsam ve sınırlılıklarını değerlendirmek gerekirse, milliyetçilik çok geniş bir alanı kapsayan büyük bir konudur. Milliyetçilik denildiği zaman hemen ilk olarak aklımıza milliyetçiliğin ne olduğu, nerede ve nasıl ortaya çıktığı, hangi alanlara yakın durduğu, çeşitlerinin ne olduğu, siyasal olarak nasıl etkilerinin olduğu, kimlik ve etnisite gibi kavramlarla olan ilişkisi, günümüzde nasıl bir şekil aldığı vb. pek çok soru gelmektedir. Tüm bu alanların hepsinin birden incelenmesinin imkânsızlığı aşikâr bir durumdur. Dolayısıyla milliyetçilik konusunun tüm bileşenleri ile incelenmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Milliyetçilik fikrinin incelenmesi çalışmamızda çok genel anlamda ne olduğunun ve tarihsel olarak nasıl şekillendiğinin anlatılmasıyla tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu sınırlılık dolayısıyla milliyetçilik kavramının analizi Türk milliyetçiliği olarak Ziya Gökalp üzerinden yapılmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda Ziya Gökalp'in edebi kişiliğinin incelenmesi de konumuzun kapsamı dışında yer almaktadır. Dolayısıyla bu sınırlılıklar çerçevesinde tezimizin kapsamını Ziya Gökalp, onun milliyetçilik anlayışı ve Türk milliyetçiliği oluşturmaktadır. Ziya Gökalp'in ve onun milliyetçilik anlayışının en doğru şekilde incelenebilmesi için ise bu sınırlılıkların göz önünde tutularak, belirtilen kapsama uygun verilerin incelenmesine özen gösterilmiştir.

Konunun incelenmesinde temel olarak literatür araştırması yapılmıştır. Bu noktada Ziya Gökalp'in başta kendi çalışmaları olmak üzere, dönemindeki diğer

düşünürlerin konuyla ilişkili eserleri ve tarihsel olarak dönemi ve dönemdeki düşünceleri inceleyen başlıca çalışmalar araştırılmıştır. Geniş anlamda bu literatür araştırmasının dayandığı belirli bazı yöntemsel kabuller mevcuttur; bir diğer ifadeyle literatür araştırması bu yöntemsel kabuller üzerinden gerçekleştirilmiştir:

Tarihsellik: İlk yöntemsel kabulümüz düşüncelerin ve uygulanan politikaların geniş anlamda içerisinde yer aldıkları tarihsel dönemin (iktisadi, toplumsal, kültürel, politik, dinsel vb.) koşulları içinde anlamlandırılmasıdır. Bu nedenle başta millet ve milliyetçilik anlayışı olmak üzere Gökalp'in düşünceleri, bir tür anakronizme düşmemek için kendi tarihselliği içinde incelenecektir.

Mukayese/Karşılaştırma: Bir diğer yöntemsel aracımız millet ve milliyetçilik konusunda yer alan farklı bakış açıları ile Gökalp'in milliyetçilik fikrinin karşılaştırılması ve Gökalp'in fikirlerinin diğer anlayışlar ile bağlantılarının açıklanmasıdır. Mukayese amaçlanan incelemenin içinde yer aldığı tarihselliğe daha iyi oturtulması için zorunlu bir yöntemsel araçtır. Aksi durumda soyutlama düzeyi yüksek bir inceleme yapılacaktır. Bu nedenle tarihsellik ve mukayese gerçekte iç içe olan iki yöntemsel araçtır.

Çoklu Nedensellik: Düşüncelerin incelenmesinde tek bir nedene dayanarak değil bir tür çoklu nedensellik üzerinden inceleme yapılacaktır. Düşünceleri ortaya çıkartan ve içinde yer aldıkları tarihsellikle bağlantılı olan birçok faktör ya da neden mevcuttur. Gerçekte sosyal bilimler bu çoklu nedenselliği açığa çıkarmaya çalışırlar. Bu temel kabulden hareketle Gökalp'in millet ve milliyetçilik anlayışının nedenleri, bunları etkileyen ya da şekillendiren etkenlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Gökalp'in savunduğu argümanların Cumhuriyet ideolojisine olan etkileri ve bunların sonuçlarının neler olduğu ele alınacaktır. Cumhuriyet ideolojisi ile Gökalp'in fikriyatının hangi noktalarda kesişmekte ya da etkileşmekte olduğu ve bunun sonuçları değerlendirilecektir.

Yukarıda belirtilen tüm hususlar doğrultusunda bu çalışma literatürdeki pek çok Ziya Gökalp incelemesinden farklı olarak onun Türkçülük anlayışının milliyetçilik kuramları açısından değerlendirilmesini yapmayı da amaçlamaktadır. Bununla birlikte

Gökalp'in Türkçülük anlayışının pratik hayata ne derece uygulandığını göstermek, Cumhuriyet'in kuruluşunda ve sonrasında Gökalp'in düşüncelerinin ne derece etkili olduğunu ve bu etkileşimin günümüze yansıyan sonuçlarının olup olmadığını belirtmeye çalışmak bu konunun diğer çalışmalardan ayrılan yönlerini göstermektedir.

Bu bağlamda tez çalışması temel olarak iki bölüm halinde ele alınmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak millet ve milliyetçilik kavramlarının ne olduğu çeşitli tanımlar üzerinden ele alınmıştır. Milliyetçilik fikrinin hangi koşullarda, nerede ve nasıl ortaya çıktığının araştırılması bizi milliyetçilik kuramlarının incelenmesine yönlendirmiştir. Milliyetçilik konusunda verilen bu genel bilgilerden sonra konunun seçilme amacına yönelik olarak daha özel anlamda Türk milliyetçiliğinin ne olduğu ve tarihsel koşullarda nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı da yine bu bölüm içinde değerlendirilmektedir. Tezin ikinci bölümünde ise Türk milliyetçiliğinin sistemli şekilde kurulmasında etkili olan Ziya Gökalp ele alınmaktadır. İkinci bölümde ilk olarak Ziya Gökalp'in hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. Sonra düşünce dünyasının oluşumu ele alınarak milliyetçilik fikirlerinin daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise Gökalp'in üzerinde durduğu kültür- medeniyet, dil, din, hukuk, siyaset, felsefe, ahlak, iktisat vb. temel kavramlar incelenerek bunların onun Türkçülüğünü şekillendirme ve anlamlandırmadaki katkıları incelenmeye çalışılmıştır. Bu kavramların incelenmesiyle birlikte Gökalp'in milliyetçilik anlayışının milliyetçilik kuramları bağlamında değerlendirmesinin yapılması da yine bu bölüm içerisinde yer almaktadır. Son olarak ise bu fikirlerinin cumhuriyet dönemindeki yansımaları tartışılarak genel bir Türk milliyetçiliği şablonu Ziya Gökalp üzerinden çizilmeye çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasından beklenen sonuçlar ise temel olarak şu şekilde ifade edilebilir: İlk olarak millet ve milliyet fikrinin kuramsal olarak anlaşılması sağlanacaktır. İkinci olarak Ziya Gökalp'in millet ve milliyetçilik perspektifi ele alınarak, Gökalp fikriyatının daha iyi anlaşılması sağlanacaktır. Üçüncü olarak Gökalp'in milliyetçilik anlayışının milliyetçilik kuramları ile olan bağlantısı araştırılacaktır. Dördüncü olarak Ziya Gökalp'in Türkçülük ideolojisinin temel belirleyicileri tespit edilerek erken dönem Cumhuriyet zihniyeti ile arasındaki bağlantı ortaya konulacaktır. Bu itibarla Türk milliyetçiliği fikrinin oluşum ve gelişimi gözler önüne serilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI ÜZERİNE TARİHSEL VE KURAMSAL BİR ÇERÇEVE

1.1.MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI

1.1.1.Millet

Millet kavramının ortaya çıkışı, gelişimi ve ne olduğu konusunda çok farklı görüşler bulunmaktadır. Akademik camiada oluşan bu farklı görüşler pek çok farklı millet tanımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Millet kavramının farklı tanımlanması ve algılanması sonucu da farklı milliyetçilik tanımları ve türleri oluşmuştur.

Millet kavramının ne olduğu konusunda literatürde yer alan pek çok farklı görüş bu kavramın kesin ve genel geçer bir tanımının yapılabilmesine olanak vermemektedir. Dolayısıyla burada millet kavramının az çok ne olduğunun anlaşılması adına bazı millet tanımlarından söz edilmesi yerinde olacaktır. Millet kelimesinin kökenine baktığımız zaman “bir söz” anlamına geldiğini, “nation” olarak kullanıldığında bir etnik grubu ifade ettiğini ya da aynı kutsal kitaba inanan insanları anlatmak için kullanıldığını görürüz(Karyelioğlu, 2012: 143-144; Uzun, 2003: 132-143).

Millet kavramının algılanışının farklı toplumlarda farklı olması sonucu milliyetçilik tanımları da farklı olmaktadır. Kimi düşünürler millet ve milliyetçilik tanımında biyolojik temelli ırk bağlılığını esas alırken kimi düşünürler kültürel anlamda etnik bağlılıkları, kimi düşünürler de iradeyi temel almaktadırlar. Bu algılayış sonucu ise liberal milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik, faşist milliyetçilik vb. farklı milliyetçilik çeşitleri ortaya çıkmaktadır.

Millet tanımındaki objektif ve sübjektif unsurlarla milleti oluşturan niteliklerin ne olduğu noktasında kısa bir bilgi vermek millet sürecinin oluşumunu anlamada katkı sağlayacaktır. Milleti tanımlarken bazı düşünürler objektif unsurları bazı düşünürler ise sübjektif unsurları ön plana çıkarmışlardır. Bazı tanımlarda ise bu iki unsurun birlikte

kullanıldığı görülebilir. Objektif unsurları ön plana çıkaran yaklaşımlar, bu unsurları belirlerken şu noktalara işaret ederler: Etnik köken, dil, din, toprak, ortak tarih, kan bağı ve ortak kültür(Çağlar, 2007: 13-14).

Yukarıda belirtilmeye çalışıldığı gibi millet kavramı dönemsel ve toplumsal olarak farklılıklar ifade etmektedir. Bunun sonucunda ise millet tanımı farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Turan'a göre millet kavramı, çok çeşitli ölçütler kullanılarak tanımlanabilmektedir. Bu ölçütlerin başında, aynı ırka mensup olma, aynı kara parçası üzerinde ve bu ülkedeki aynı yasa ve kurumlar altında yaşama, aynı dili kullanma gibi ölçütler yer almaktadır. Bu ölçütler dikkate alındığında millet kavramının genel olarak bir toprak parçasını, tarihsel ve ortak mitleri, ortak yasa ve kurumları paylaşan insanları ifade ettiğini söyleyebiliriz(Turan, 2011: 139).

Millet kavramının tanımlanmasında kullanılan özelliklerin çok çeşitli olması bu özelliklerin sınıflandırılmasında güçlükler sebeptir. Bu zorluğa rağmen ortak bir kültür ve dil millet kavramını tanımlarken kullanılması zorunlu unsurlar olarak kabul görmektedir. Gelenekler, tarih, etnisite, dil ve din gibi belirli kültürel özellikler genellikle millet olmanın ana unsurları olarak sayılmaktadır(Erdoğan, 1999: 90-91).

Bir insan topluluğunun millet halini alabilmesi için genel olarak dil, din, kültür gibi objektif ölçütler gerekli olsa da, günümüz toplumlarında daha çok kader, kıvanç, tasa birliği ve birlikte yaşama arzusu gibi unsurlar da ön plana çıkmaktadır. Yani günümüz toplumlarında bir topluluğun millet olarak kabul edilmesi klasik tarifin ötesine geçmekte ve daha çok bireyin iradesini temel almaktadır(Tunç ve Bilir, 1999: 89; Irmak, 1989: 508).

Objektif unsurlar milleti oluşturmada genelde etnik özelliklere dayalı bir tonlama yapmaktadır. Objektif unsurlar sosyolojik bir içerikten ziyade, siyasal alana ilişkin modernist yaklaşımların tanımlamalarında öne çıkan faktörlerdir. Bu unsurlar birçok düşünür tarafından millet tanımı için yetersiz görülmüştür. Çünkü ortak dili olmayıp ya da ortak soya dayanmayan, milli devletlerin varlığı, bununla birlikte aynı dinlere inanan

fakat devlet ve millet niteliği taşımayan toplumların varlığı, bu birlikteliklerin millet olma sürecinde yeterli olmadığını ortaya koymaktadır(Gökmen, 2013: 54).

Objektif öğelerin millet tanımında yetersiz kalacağını söyleyen birçok düşünür subjektif öğeleri ön plana çıkarmıştır. Subjektif bilinç bu öğelerin en önemli olanıdır. Bu düşünürler subjektif bilinç olarak da tanımladıkları bilinç öğelerinden yoksun olan toplulukları etnik topluluklar olarak tanımlarlar. Yani milleti millet yapan, objektif unsurlardan ziyade, subjektif bilinçtir. Bu bilinç, birlikte yaşama düşüncesi olarak da genel kabul gören görüş olarak karşımıza çıkmaktadır(Gökmen, 2013: 55).

Yukarıda belirtildiği gibi millet kavramının birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle millet kavramının tanımlanabilmesi için çok çeşitli ölçütler tek tek ya da birbirini tamamlar nitelikte kullanılmıştır. Bu ölçütlerin neler olduğu ve millet tanımında nasıl kullanıldığı ise farklı toplumlarda farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu ayrımın en belirgin olarak ortaya çıkışının ise Batı Avrupa ve Doğu Avrupa ile Balkan toplumları arasında olduğuna dair görüşler bulunmaktadır.

Batı Avrupa toplumlarında kullanılan millet kavramı genel olarak yasalarla ilgili ve bireyin inisiyatifine dayanan millet anlayışını içermektedir. Doğu Avrupa toplumlarında görülen millet anlayışında ise daha çok etnik özelliklere vurgu yapılmaktadır(Turan, 2011: 139-140). Farklı toplumlarda ortaya çıkan bu millet olma anlayışının farklılıkları doğal olarak farklı millet tanımlarını da ortaya çıkarmıştır. Bu farklı millet tanımları genel olarak kültürel ve siyasi millet tanımlamaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel veya etnik millet kavramı daha çok etniklik kavramı üzerinde durur. Kültürel millet anlayışında millet ve etnik köken aynı unsuru ifade etmektedir. Etnik özelliklerin ön planda olduğu milletlerde vatandaşlık, tam ve eşit üyeliği ve etnik kökeni ön koşul olarak kabul etmektedir. Kültürel millet kavramı etnik özellikleri ön plana çıkarması nedeniyle kendi milletini diğer milletlerden ayırtıran nitelikler göstermektedir. Siyasi veya sivil millet kavramında ise millet kültürel ya da etnik aidiyetlerine göre değil, yurttaşlık aracılığıyla birleştikleri, çoğulcu özelliklerine göre tanımlanmaktadır(Erdoğan,

1999: 91). Tüm bu farklı yorumlar nedeniyle milliyetçiliğin ne olduğu sorusu da çeşitli şekillerde değerlendirilmiş ve farklı milliyetçilik türleri ve tanımlamaları ortaya çıkmıştır.

1.1.2.Milliyetçilik

Milliyetçilik yüzyılımızın belki de en çok tartışılan konusudur. Bu durum milliyetçiliğin ne olup ne olmadığı konusunda bir anlaşmanın olmamasından kaynaklanmaktadır. Her şeyden önce milliyetçiliğin bir ideoloji mi, bir doktrin mi, yoksa bir paradigmanı olduğu ya da olması gerektiği konusunda birlik yoktur. Diğer yandan, milliyetçiliğin antik çağlardan bu yana var olan bir düşünce mi, yoksa yeni bir görüş mü olduğu tartışmalıdır. Yine, milliyetçiliğin genel geçer bir kavram mı, yoksa her ülkenin kendine özgü koşullarına göre biçimlenen bir düşünce tarzı mı olduğuna ilişkin farklı görüşler mevcuttur(Livaneloğlu, 1998: 41).

Burada birkaç farklı milliyetçilik tanımına bakacak olursak Christophe'a göre "Millet, devlet amaçlıdır. Milliyetçilik bir ideolojidir ki basitçe kendi kimliğini diğer kimliklere karşı yükseltmek amacı taşır"(Christophe, 2003: 2).

Calhoun'a göre milliyetçilik etnisite ile yakın ilişki içinde olan bir kavramdır. Her iki kavram da seçkinler ve diğer katılımcılar tarafından siyasi ve sosyal mücadelelere çağrılan modern kategorik kimliklerin bir parçasıdır. Ona göre milliyetçiliği etnisiteden tamamen ayırmak imkânsız olsa da yalnızca etnisitenin bir devamı ya da ortak tarihin ya da dilin basit bir yansıması olarak açıklamak da imkânsızdır(Calhoun, 1993: 211).

Yanık'a göre milliyetçilik kimlik, etnisite, etnik kimlik gibi kavramlarla ilişkili konumdadır. Çünkü milliyetçilik dil ve din gibi kolektif yapılarla beslenip insan topluluklarını bir arada tutmaktadır. Milliyetçilik aynı zamanda etnisite gibi ayırıcı özelliği bulunan kavramları kullanarak insanları farklı olanlardan ayırma işlevini de yürütmektedir. İnsanların bir arada tutularak, topluluğa aidiyet duygusunun geliştirilmesi, ulusal devletin oluşumu açısından önemli konumdadır. Bu çerçevede milliyetçilik, bir ideolojidir ve millet devletler üzerine temellenmektedir. Böylece milliyetçilik insan

topluluklarını bir arada tutarak milli devletlerin oluşumunu sağlayan bir kavramdır (Yanık, 2013: 232).

Dolayısıyla milliyetçilik kavramının tanımlanmasında kullanılan birleştirici ve ayrıştırıcı özellikler milliyetçiliğin bir ideoloji olarak ortaya çıkışını ve milli devletleri meydana getirmesini anlatır niteliktedir. Milliyetçilik bir toplumsal gruba aidiyet olarak tanımlanır ve bu aidiyet duygusuyla insanlar bir gruba ait olmak isterler bunun sonucunda ise millet kavramı ortaya çıkar ve çeşitli milletler kurulur. Milliyetçilik aynı zamanda kolektif bütünlük olarak tanımlanır ve bütünün dışında kalan kesimleri dışlayarak bir millet oluşturabilir.

Sonuç olarak yukarıda da bahsettiğimiz şekliyle milliyetçilik farklı şekillerde algılanmış ve bu algılayış nedeniyle farklı şekillerde tanımlanmış bir kavramdır. Milliyetçiliğin ne olduğu konusu günümüzde dahi araştırılmaya ve üstünde düşünölmeye devam eden konulardan birisidir.

1.1.3.Siyasi ve Kültürel Milliyetçilik

Yukarıda milliyetçilik kavramının ne olduğu anlatılmaya çalışılırken çok farklı milliyetçilik tanımlarının olduğunu ve bu tanımların Batı Avrupa ve Doğu Avrupa toplumlarında farklı şekilde ortaya çıktığını inceledik. Milliyetçilik konusu incelenirken literatürde en fazla karşımıza çıkan ayrım bu toplumlarda örneklerine atfedilen, siyasal ya da sivil milliyetçilik olarak adlandırılan milliyetçilikler ile kültürel ya da etnik olarak adlandırılan milliyetçiliklerdir. Sivil milliyetçilikler yurttaşlık esasına önem veren milliyetçilik anlayışlarıdır. Bunlar daha çok Batı Avrupa'da karşımıza çıkan milliyetçilik türleridir. Kültürel milliyetçilikler ise etnik kökeni ve tarihsel kimliği ön plana çıkaran, daha çok Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda örnekleri bulunan milliyetçiliklerdir(Gökalp, 2007: 285).

Sivil milliyetçilik anlayışına göre milliyetçiliğin ortaya çıkması temel olarak moderniteye dayanmaktadır. Modernite, milletlerin oluşumunu sağlayan sanayi, sermaye ve matbaa gibi unsurları ortaya çıkararak egemen milli devletleri oluşturmuştur(Alakel,

2011: 4). Etnik milliyetçiliğin millet tanımında vurgu, kültür ve dil üzerinedir. Birey kendi seçebileceği belirli bir millete ait olamaz, doğduğu ve kan bağıyla bağlı olduğu topluma ait olmak zorundadır. Literatürde etnik milliyetçilik genel olarak Alman milliyetçilik modeliyle özdeşleştirilir. Özellikle 1990'lar sonrası Balkanlarda yaşanan gelişmeler sonucunda etnik milliyetçilik Doğu Avrupalı olarak da adlandırılmaya başlanmıştır(Çağlar, 2007: 21). Sivil milliyetçilikte ise vurgu, vatandaşlık, teritoryalite ve ortak idealler üzerinedir. Bu milliyetçilik tipi genel olarak Fransız tipi milliyetçilik olarak adlandırılır(Çağlar, 2007: 21).

Siyasi milliyetçilikler ile kültürel milliyetçilikler arasında önemli farklılıklar olsa da bu farklılıklar her iki milliyetçilik tipinin sınırlarını kesin olarak belirleyen farklılıklar değildir. Çünkü hemen her milliyetçilik pratiği her iki milliyetçilik anlayışının içerdiği ilkelere sahip olabilmektedir. Bu ilkeler çeşitli milliyetçilik fikirlerinde değişen oranlarda yer almakla beraber her milliyetçilik pratiğinde, siyasal milliyetçilik ile kültürel milliyetçilik anlayışı birbirini tamamlar nitelikte bulunmaktadır(Gökalp, 2007: 285-286).

Burada ortaya koymaya çalıştığımız gibi Alman ve Fransız tipi olarak adlandırılan milliyetçilikler farklı unsurlara ağırlık verse de bizim yeğlediğimiz de bu milliyetçilik fikirlerinin belli ölçülerde her millet sürecinde etkili olduğu şeklindedir. Tezimizin temel odak noktası olarak Ziya Gökalp'in kurmaya çalıştığı milliyetçilik fikrine bakarsak bu unsurların hemen hepsine ait olan öğeleri birlikte barındırdığını görebiliriz. Gökalp milliyetçiliğinde bulunan eski Türk toplumlarının yaşayışının, kültürünün araştırılması, aynı zamanda Gökalp milliyetçiliğinin batı yönelimli olması gibi özellikler onun milliyetçilik anlayışında her iki sistemi de esas aldığını ve onları harmanladığını göstermektedir. Türk milliyetçiliğinin bir taraftan batılı devletlere üstün gelme mücadelesi bir taraftan da modernleşmenin temeli olarak batıyı örnek alması bu bağlamda değerlendirilebilir.

1.1.4.Milliyetçilik Çeşitleri

Milliyetçilik yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi bir taraftan etnisite, kimlik vb. kavramlarla ilişkili olan ve bunlar ışığında tanımlanan bir kavram olduğu gibi diğer

tarafından dönemlere, toplumlara vb. göre değişme gösteren bir kavramdır. Dolayısıyla milliyetçilik kavramı her dönemde ve koşulda farklı şekillerde ortaya çıkan bir kavram olmuştur. Bunun neticesinde ise liberal milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik, sömürgeci milliyetçilik, sömürge karşıtı milliyetçilik vb. pek çok milliyetçilik ayrımı ve tanımlaması yapılmıştır. Tezimizin temel odak noktasından sapmamak adına burada bu bahsettiğimiz milliyetçilik çeşitleri üzerinde kısaca değerlendirmeye yapmaya çalışacağız.

1.1.4.1.Liberal Milliyetçilik

Milliyetçilik sınıflandırmalarında yer alan bir milliyetçilik türü olarak liberal milliyetçilik bireyin özgürlüğünü sağlayan bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu milliyetçilik türü yabancı egemenliğinin ve baskısının her çeşidine karşıdır. Temel olarak özgürlük fikrini savunur. Aynı zamanda kendi kendini yönetme idealinden yanadır. Ayrıca liberal milliyetçilik anlayışı, milliyetçiliği milletleri birbirinden ayıran bir güç olarak görmemektedir. Liberal milliyetçilik self-determinasyonu barışçı ve istikrarlı bir milletlerarası düzenin esası olarak gerekli görmektedir(Erdoğan, 1999: 94).

Liberal milliyetçilik temel kabullerini liberalizm akımına ve onun doğurduğu sonuçlar üzerine kurmuştur. Buna göre, liberal milliyetçilik kendisine bireyi esas almaktadır. Bireyin devlet ve toplum baskılarına karşı özgür olması gerektiğini savunur(Çetin, 2011: 31).

Liberal milliyetçilik ile Ziya Gökalp'in görüşleri arasındaki bağlantı çeşitlilik göstermektedir. Gökalp bağımsız ve tam egemen bir ulus devlet inşası için çalışması bakımından liberal milliyetçilikle yakın gözükebilir. Ancak Gökalp liberal milliyetçiliğin temel görüşlerinden olan bireyin her şeyin üstünde olması gerektiği tezine de karşı olmuştur. Çünkü Gökalp düşüncesinde toplum bireyden önce gelmektedir. Bireyler içinde yaşadıkları toplumun bir ürünüdürler ve bu toplum sayesinde önemli hale gelmektedirler. Dolayısıyla Gökalp'in salt liberal milliyetçiliği benimsediğini söylemek doğru olmaz.

1.1.4.2.Muhafazakâr Milliyetçilik

19.yüzyılın sonlarında hayat bulmuş bir milliyetçilik anlayışıdır. Muhafazakâr milliyetçilere göre yurtseverlik ilkesi önemlidir. Muhafazakâr milliyetçilik mevcut durumu tehdit eden her şeye karşı cephe alma düşüncesine sahip olmuştur(Karakaya, 2007).

Muhafazakâr milliyetçilik anlayışı yeni kuruluş aşamasında olan milletler yerine daha önceden kurulmuş, köklü diyebileceğimiz ulus devletlerde daha fazla gelişme eğilimindedir. Muhafazakâr düşüncede en önemli unsurlardan birisi kamu düzeninin sağlanması ve muhafaza edilmesidir. Dolayısıyla düzenin bozulması fikrine her zaman karşı olmuşlardır. Muhafazakârlar tarihten bağımsız olan, toplumdaki ayrı düşünülen birey yerine ortak görüşler etrafında şekillenen, ortak alışkanlıklara ve özelliklere sahip olan bireyleri tercih etmektedirler. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki muhafazakâr milliyetçilik anlayışı, sayılan bu özellikleri korumayı amaçlamaktadır(Erdoğan, 1999: 95-96).

Siyasal bir ideoloji olarak muhafazakârlığın tarihsel kökenleri, Fransız Devrimi'ne dayanmaktadır. Fransız Devrimi'nin yarattığı koşullar muhafazakâr eleştirinin doğmasına neden olmuştur. Muhafazakârlık, her ne kadar bir çelişki gibi gözükse de, moderniteye karşıtı, modern bir ideolojidir. Bir siyasal ideoloji olarak muhafazakârlık, aydınlanma düşüncesi ve aklına karşılık tecrübeyi, geleneği, toplumsal ve dinsel kurumları önceler(Özkan, 2016: 2).

Muhafazakâr milliyetçilik ile Türk milliyetçiliğinin ilişkisine baktığımızda Türklerin tarih boyunca çok çeşitli devletler kurmaları ve Gökalp'in de bahsettiği gibi üç tür medeniyet dairesi içine girmeleri çok fazla muhafazakâr eğilimler göstermediklerini anlatmaktadır. Türkler Osmanlı Devleti içinde yer aldıklarında ise daha çok devletin yıkılış aşamasında yıkılışın önlenmesini amaçlamışlardır. Bunun için de Türklük bilincini ortaya koymadan önce Osmanlılık, İslamlık gibi akımlarla devleti bir arada tutmaya çalışmışlardır. Görüldüğü gibi bu tam anlamıyla bir muhafazakârlık olmaktan ziyade devletin parçalanmasını önleme çabalarının bir yansımasıdır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu aşamasında muhafazakâr olarak adlandırabileceğimiz düşünürler ve bunların fikirleri var olsa da Cumhuriyet rejimi bu anlayıştan uzak durmuş ve eski olan düzene ait ne varsa hepsini geride bırakmıştır. Ziya Gökalp'in de bu aşamada yeni bir devletin kuruluşu için ortaya attığı fikirlere bakılırsa tam anlamıyla bir muhafazakâr milliyetçilik anlayışını benimsediğini söylemek olanaksızlaşır.

Ziya Gökalp aile ve eğitim hayatının başlarında dini anlamda bir muhafazakârlığa sahip olmakla birlikte yaşamının ilerleyen dönemlerinde ve özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dini anlamda bir muhafazakârlığa sahip değildir. Çünkü bu dönemde din konusunu Türkçülüğe yaptığı katkılar açısından ele almış ve değerlendirmiştir. Dini, Türkçülüğün oluşturulmasında bir araç gibi kullanmış ve katı dini kuralları hiçbir zaman savunmamıştır.

1.1.4.3.Yayılmacı Milliyetçilik

Yayılmacı milliyetçilik 19. yüzyılın sonlarında görülmeye başlanmıştır. 20. yüzyılda meydana gelen Birinci ve İkinci Dünya Savaşları da yayılmacı milliyetçilik türünün bir sonucudur. Bu milliyetçilik şovenistik inançlar ve doktrinlerle ilişkilendirilebilir. Bu nedenle bazı milletler diğerlerinden üstün görülür ve diğer milletleri yönetmeye uygundurlar. Dolayısıyla yayılmacı milliyetçilik şovenistik düşünceler sonucu biz ve öteki ayrımı oluşturarak varlığını sürdürmeye çalışır(Özgül, 2016).

Yayılmacı milliyetçilik anlayışı liberal milliyetçiliğin tam zıttı özellikler taşımaktadır. Bu milliyetçilik türünün örneklerine 1933-1945 yılları arasında Almanya'da, 1920-1943 yılları arasında İtalya'da rastlanmaktadır(Karakaya, 2007). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu açısından Türk milliyetçiliğinin yapısı itibari ile yayılmacı milliyetçiliğe sahip olmadığı hatta aksine bu tip bir milliyetçilik anlayışından kurtulmak için ulusal bağımsızlık savaşını başlattığını söyleyebiliriz.

1.1.4.4.Yayılmacılık Karşıtı Milliyetçilik

Sömürgecilik sonucunda bu duruma karşıt olarak ortaya çıkmış bir akımdır. Bu akım Afrika ve Asya kıtalarında ulusal bağımsızlık hissini geliştirmeye yardımcı olmuştur(Özdil, 2016). Gelişmekte olan dünya, sömürgecilik anlayışına karşı mücadeleden etkilenerek çeşitli milliyetçilik türlerini yayılmacı karşıtı olarak üretmiştir. Sömürgecilik neticesinde milliyetçilik düşüncesi küresel anlamda önemli olmuş bir siyasal inanç haline gelmiştir(Özdil, 2016). Bu milliyetçilik anlayışı yayılma ve sömürge karşıtı bir milliyetçilik anlayışıdır.

Türk milliyetçiliğinin oluşumuna ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna baktığımızda yayılmacı karşıtı bir milliyetçilik olarak geliştiğini söyleyebiliriz. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerilemeye başlaması sonucu çeşitli milletler bağımsızlıklarını kazanarak devletten ayrılmışlardır. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte emperyalist ülkeler de devlet üzerinde hak iddia etmeye başlamışlar ve Osmanlı Devleti'ni paylaşmaya çalışmışlardır. Tam bu dönemde emperyalist ve yayılmacı tutuma karşı olarak milli bir devlet kurulması ihtiyacı ortaya çıkmış ve Türkiye Cumhuriyeti yayılmacılık politikalarına karşı bağımsızlık savaşını başlatmıştır.

Ziya Gökalp tam da bu zamanda yeni Türkiye'nin dayanması gereken ilkeleri belirlemek için çeşitli fikirler ortaya atmış ve milli sınırlar içinde egemen bir ulus devlet anlayışına sahip olmuştur. Bu açılarından bakıldığında Gökalp'in yayılmacı karşıtı milliyetçilikleri destekler nitelikte görüşlere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Farklı milliyetçilik tanımlarından ve bunların temel kabullerinden yola çıkarak Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışının hangi alanları kapsadığı ve ne ifade ettiğine bakacak olursak onun milliyetçilik anlayışı temel olarak kültürel temelli bir milliyetçiliktir.

Ziya Gökalp'in düşüncesi toplumu ön plana alan, birey yerine topluma ağırlık veren; dayanışmacı ve kolektivist bir nitelik arz etmektedir. Gökalp'in bir şiirinde ifade ettiği, "Ben sen yokuz, biz varız" sözleri, onun toplumculuğa verdiği önemi gösterir

niteliktedir. “Gözlerimi kaparım, görevimi yaparım” sözü ise, solidarizmi; bunun bir sonucu olarak da bireyin, toplum karşısında ancak sorumlulukları ile var olabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, Gökalp’in milliyetçilik düşüncesi, ülke bütünlüğünü esas alan, birey karşısında topluma öncelik veren bir anlayışa sahiptir(Genç ve Coşkun, 2015: 35-36).

1.2.MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHİ GELİŞİMİ

Millet ve milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkması kesin ve belirli olan bir dönemle sınırlı değildir. Aynı zamanda millet ve milliyetçilik kavramı sürekli yenilenerek tekrar kurgulanan kavramlardır(Gökalp, 2007: 281). Milliyetçilik fikrinin tarihi gelişimi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden bazılarında ileride bahsedeceğimiz milliyetçilik kuramları içerisinde değinilecektir. Kısaca ifade etmek gerekirse milliyetçilik fikrinin insanlığın ilk dönemlerinden beri var olduğunu savunan görüşler olmakla birlikte milliyetçiliği yakın dönemlerde ortaya çıkmış bir kavram olarak gören görüşler de mevcuttur.

Turan’a göre millet kavramının ne zaman ortaya çıktığı bilinmese de, tarihin eski çağlarına kadar giden bir olgu olduğu düşünülebilir. Milletler ortaya çıktıkları dönemlerden itibaren bireylerden daha değerli konumda olmuşlardır(Turan, 2011: 136). Dolayısıyla tek tek bireylerden daha değerli olarak görülen millet fikri de milliyetçilik ve milli devletin oluşumunu ve gelişimini desteklemiştir.

Milliyetçilik düşüncesinin oluşumunda katkısı olduğu düşünülen bir düşünür Rousseau’dur. Rousseau’nun “Genel İrade” kavramı milliyetçilik düşüncesinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Rousseau’nun düşüncesinde bir gurubun bir başka guruba baskın gelerek onu egemenliği altına alması tehlikeli bir durumdur. Bunu engellemenin yolu ise genel iradeye sığınmaktır. Bu da ancak bireyin vatandaş statüsünde, bir devlete bağlı olmasıyla mümkün olmaktadır(Özkırımlı, 2008: 40-41). Rousseau’nun bu düşünceleri dolayısıyla vatandaşlık anlayışı ve bir gruba dâhil olma isteği ortaya çıkmış bu da milliyetçilik fikrinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Milliyetçilik düşüncesinin oluşumunu Rousseau'nun "Genel İrade" kuramına bağlayan görüşlerin var olmasına karşın, milliyetçilik düşüncesinin akademik alanda incelenmesi 20. yüzyıla rastlamaktadır(Turan, 2011: 136). 20. yüzyıl öncesinde milliyetçiliğe dair tartışmalar romantik fikirler grubundan öteye gidememiştir. Milliyetçiliğin nesnel bir bakış açısıyla incelenmesi ise 1920'li yılları bulmuştur(Özkırımlı, 2008: 29-30).

Genel olarak modern milliyetçilik düşüncesinin Fransa, Almanya ve İngiltere'nin yaşadığı tarihi ve toplumsal birikimin sonuçlarına dayanarak geliştiğini söyleyebiliriz(Aksoy ve Arslantaş, 2010: 36). Millet kavramının incelenmesi ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkan milli devletlerin tarihinin incelenmesiyle mümkün olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın monarşiye dayanan eski yapısı değişmeye uğramış, onun yerine ulus-devlet yapıları gündeme gelmeye başlamıştır(Erözden, 2008: 10; Özdoğan, 2015: 230).

İngiltere'de ortaya çıkan ulus-devlet süreci, çeşitli fikir adamlarının görüşleri ile ilerleyerek Avrupa'nın farklı alanlarına da yansımıştır. Avrupa'da başlayan bu ulus devletleşme süreci batı dışındaki toplumlara da yayılmış ve onlara model teşkil etmiştir(Kurubaş, 2006: 114; Özdoğan, 2015: 230).

Milliyetçilik fikrinin ve ulus devletlerin oluşumu konusunda farklı bakış açıları mevcut olmakla birlikte, bu konular üzerinde fikir yürüten hemen bütün düşünürlerin üzerinde anlaşmaya vardıkları noktalar da mevcuttur. Bunlar: Kültürel faktörler, siyasi ve ideolojik faktörler ve ekonomidir. Kültürel faktörler, matbaanın icadı sonucunda yaygınlaşan yayınların ortaya çıkardığı kültürel gelişmeleri ifade etmektedir. Siyaset, bürokratik bir devlet yapısının oluşumunu, ekonomi ise, kapitalizmi içermektedir. Millet ve milliyetçilik düşüncesinin oluşumu üzerinde etkili olduğu düşünülen bu gelişmeler aynı zamanda millet ve milliyetçilik fikrinin gelişimini sağlamıştır(Karyelioğlu, 2012: 146).

Milliyetçiliğin oluşumunu sanayileşme ile ilişkilendirerek anlatmaya çalışan görüşe göre, feodal düzenin çeşitli sebeplerle bozulması sonucu, kapitalizm gelişme

göstermiştir. Kapitalizmin gelişmesi yeni ulus devletlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Batı toplumlarında kapitalizm, sanayileşme vb, süreçlerle oluşan ulus-devletler, batı dışındaki toplumlarda, batı toplumlarındaki gelişmelerin ışığı altında gerçekleşmiştir(Turan, 2011: 138; Oran, 1993: 44).

Bu anlatılanlardan hareketle millet ve milliyetçilik kavramlarının tarihî olarak ortaya çıkması 1700'lü yıllara kadar götürülebilse de asıl inceleme alanı hâline gelmesi çok sonraları olmuştur. Yine de genel bir kabul olarak milliyetçilik kavramının ortaya çıkması batı toplumlarında yaşanan ve feodalizmin çöküşünden sonra gerçekleşen olaylarla bağlantılı görülmektedir.

Milli devletlerin ilk önce Batı Avrupa'da ortaya çıktığı düşünülürse, bu ülkelerde yaşanan gelişmeleri incelemek milliyetçiliğin tarihsel gelişim sürecini anlamak açısından önemli konumdadır. Batı dünyasında feodal düzenin, zengin sınıfların ortaya çıkması ve sanayi devriminin yaşanması ile sarsılması sonucu yeni bir toplumsal düzen ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yeni yapının adı millettir(Saklı, 2012: 2).

Dünya üzerinde milliyetçilik fikrinin oluşması ve buna bağlı olarak gelişen ulus devletler çeşitli süreçlerle oluşmuşlardır. Bu süreçlerden ilki Avrupa ve yakın çevresinde gerçekleşmiştir. İkinci süreç ise Amerika kıtasında gözlenen ulus devletleşme sürecidir. Üçüncü süreci ise imparatorlukların gerilemesi ya da yıkılması sonucu bağımsızlıklarını kazanarak oluşan ulus devletler oluşturmaktadır(Aksoy ve Arslantaş, 2010: 32).

Milliyetçilik fikrinin batı toplumlarında ortaya çıktığı genel kabul görmeye birlikte tıpkı millet ve milliyetçilik tanımlarında olduğu gibi tarihsel aşamada milliyetçiliğin gelişimi konusunda da farklı düşünürlerin farklı görüşleri de mevcuttur. Bunlardan birkaçını burada inceleyecek olursak, Sarıbay, dünyanın diğer yerlerine model teşkil eden Batı'da bu sürecin dört genel aşamadan oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar: "1- 15. yüzyıldan Fransız Devrimi'nin yapıldığı 18. yüzyıla kadar olan ve seçkinler düzeyinde ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşmenin gerçekleştiği devletin oluşumu aşaması. 2-Kitlelerin asker ocağı, okul, yeni kitle iletişimi gibi merkez seçkinleriyle kenar arasında teması sağlayan kanallar sayesinde artan oranda sisteme dâhil olduğu ve yeni

kimlik duygularının oluştuğu aşama. 3- Toplum üyelerinin siyasal sistemin işleyişinde tebâlıktan aktif yurttaş kavramına geçtikleri, muhalefete tanınan güvencenin kurumsallaşıp temsil organlarının üyeleri seçiminde daha geniş seçmen kitlesine hak tanındığı, siyasal partilerin örgütlenip çıkarların ifadesi ve birleştirilmesi işlevi gördükleri endüstriyel ve ulusal devrimlerin başarıldığı siyasal yurttaşlığın yerleştiği aşama. 4- Kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilip ulusal çapta ekonomik koşulları düzenlemeye yönelik politikaların uygulandığı, devletin idari aygıtlarının genişlediği sosyal yurttaşlığın yerleştiği aşamadır”(Sarıbay, 1996: 45; Karyelioğlu, 2012: 145).

Bu konuda İrfan Haşlak milliyetçiliğin tarihi ile ilgili çalışmaları üç dönem itibariyle incelemenin mümkün olduğunu söylemiştir. 1914’e kadar olan birinci dönemde milliyetçilikle ilgili sistematik bir çalışmanın olmadığı görölmektedir. Söz konusu tarihe kadar olan küçük çaptaki çalışmalar daha ziyade felsefi niteliktedir(Haşlak, 2000: 49).

İkinci dönem olarak ifade edebileceğimiz, I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan milliyetçilik çalışmaları daha çok tarafsız bir tarzda kaleme alınmıştır. Hans Kohn, Carlton Hayes ve Louis Snyder gibi tarihçiler milliyetçilikle ilgili çalışmalarda özellikle aktif bir rol oynamışlardır. İki dünya savaşı arasında artan bir ivme kazanan milliyetçilikle ilgili çalışmalar, Avrupa’da totaliter rejimlerin ortaya çıkmasıyla daha da hızlanmıştır(Haşlak, 2000: 50).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra milliyetçilikle ilgili araştırmaların üçüncü dönemine girilmiştir. Afrika ve Asya’da bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerin ortaya çıkışı, konuya yoğun bir ilginin oluşmasına yol açmıştır. Dikkate değer en önemli katkıları yapanlar, siyasal gelişme problemleriyle ilgilenen Amerikalı siyaset bilimcileri olmuştur. Alpter, Halpern, Geertz ve Emerson gibi siyasal bilimciler, Afrika ve Asya’nın politik sistemlerine özgü problemleri daha iyi tanımasını sağlamakla kalmayıp, milliyetçiliğin sebep ve sonuçlarını Avrupa çerçevesinden uzak, daha geniş global bir çerçevede incelemişlerdir(Haşlak, 2000: 50).

Umut Özkırımlı ise milliyetçiliğin tarihi gelişimini şu şekilde bir sınıflandırma ile gözler önüne sermektedir. “1- Milliyetçilik düşüncesinin doğduğu 18. ve 19. yüzyıllar. 2- Milliyetçiliğin akademik araştırmalara konu olduğu ilk dönem(1918-1945). 3- Milliyetçiliğin akademik araştırmalara konu olduğu ikinci dönem(1945-1990). 4- Milliyetçiliğin yeni boyutlara taşındığı üçüncü dönem(1990-?)” (Özkırımlı, 2008: 33).

Milliyetçiliğin ortaya çıktığının düşünüldüğü ilk dönemde yani 18 ve 19. yüzyıllarda temel olarak milliyetçiliğin Alman romantik düşüncesinden ve Herder’in fikirlerinden ortaya çıktığı düşünülür (Özkırımlı, 2008: 37-40).

1918-1945 dönemlerinde ise milliyetçilik ilk kez sistematik olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu dönemlerde milliyetçilikle ilgili olarak iki temel çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki milliyetçiliğin tarihsel süreç içindeki oluşumunun ve gelişiminin incelenmesi olmuştur. İkincisi ise farklı milliyetçilik şekillerinin araştırılması ve gruplandırılmasıdır. Farklı milliyetçilik şekilleri olduğunu söyleyen ilk düşünür Hayes’tir. Hayes’in sınıflandırmasında insancıl, geleneksel, jakoben, liberal, ekonomik, kaynaştırıcı gibi milliyetçilik türleri yer almaktadır. Milliyetçilikleri sınıflandıran bir diğer düşünür ise Hans Kohn’dur. O milliyetçilikleri batılı isteğe bağlı milliyetçilik ve doğulu organik milliyetçilikler olarak sınıflandırmıştır (Özkırımlı, 2008: 59-61).

1945-1990 döneminde ise milliyetçilik geleneksel olandan modern olana geçişi kolaylaştıran bir unsur olarak görülür. Dolayısıyla işlevselci yönüyle ele alınmıştır. Bu dönemde özellikle 1960’lardan itibaren modernist yaklaşım milliyetçilik tartışmalarına konu olmuştur. 1980’lerden itibaren ise etno-sembolcüler de milliyetçilik tartışmalarına dâhil olurlar ve milliyetçilik tartışmaları en verimli dönemine ulaşır (Özkırımlı, 2008: 63-68).

1990 sonrası dönemde ise milliyetçilik düşüncesinin küreselleşme, post modernite gibi süreçlerle eklemlenmesi ve etnisite, kimlik, göç gibi farklı kavramlarla olan ilişkisi inceleme konusu olmuştur (Özkırımlı, 2008: 68-69).

Sonuç olarak milletin oluşumu ve milliyetçilik fikrinin tarihsel olarak gelişimi sürecinde çok çeşitli bakış açıları bulunmaktadır. Bakış açılarının çeşitli olmasına karşın temel olan ve genel olarak kabul görmüş bir nokta vardır ki o da milliyetçilik fikrinin gelişiminin batı toplumları kaynaklı olduğudur. Batı toplumlarının yaşadığı feodalite, kapitalizm, sanayileşme, rönesans, reform gibi insanlığın yaşamını etkileyen gelişmeler millet, milliyetçilik gibi temel kavramları da ortaya çıkarmıştır. Milliyetçilik fikrinin gelişimi ise bu temel nokta bağlamında her toplumda farklı süreçlerde ve farklı koşullarda ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de ortaya çıkan milliyetçilik anlayışı ise, ileride ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz gibi, temel olarak batılı devletlere rağmen onlar gibi olma süreçlerinin sonucunda ve milli bir bağımsızlık savaşı neticesinde oluşmuştur diyebiliriz.

1.3.MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

Milliyetçilik düşüncesi genel bir ifadeyle 1789 yılında ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavram ortaya çıktıktan sonra önce Avrupa kıtasında daha sonra da diğer kıtalarda etkili olarak milli devletleri oluşturmuştur. Dolayısıyla bu kadar önemli olaylara sebebiyet veren milliyetçilik fikrinin doğuşuyla ilgili olarak birçok kuram oluşturulmuştur. Bu bölümde bu kuramlar incelenmeye ve anlaşılmaya çalışılacaktır.

Milliyetçilik düşüncesi ve bu düşüncenin oluşturduğu millet fikri teorisyenler arasında temel olarak iki yönde incelenmektedir. Millet olma bilinci ve fikri insanda temel olarak vardır ya da bu fikir daha sonra tarihî tecrübelerle elde edilmiştir. İşte bu görüşler milliyetçilik kuramlarının temel görüşlerini de yansıtmaktadır.

Milliyetçilik fikrinin Batı Avrupa’da ortaya çıktığı ve Doğu Avrupa ile diğer toplumlarda ise batı örnek alınarak ya da batı karşıtlığı şeklinde ortaya çıkmış olması temel kabulünün yanında bir de bu kavramın batılı toplumlarda ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı konusunda çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bu fikirler ise temel olarak ilkçi kuramlar ve modernist kuramlar olarak ayrıma tabi tutulmuştur. Bu iki zıt sayılabilecek

görüşün arasında ise her iki görüşün de bazı yanlarını temel alan bir diğer görüş vardır ki o da etno- sembolcü milliyetçilik kuramı olarak adlandırılmaktadır.

1.3.1. İlkçi Milliyetçilik Kuramı

İlkçi milliyetçilik kuramı olarak adlandırılan ve milletlerin oluşumunu eski çağlara kadar götüren bu düşünce sistemi bir bakış açısı olarak adlandırılabilir. Bu yaklaşımda milletlerin varlığı doğal olarak görülmektedir. Milletlerin doğal olarak görülmesi ise eski çağlardan bu yana hep var olduklarının sabit ve değişmez olduklarının düşünülmesi ile ilgilidir. Yani bu bakış açısı milletlerin eski çağlardan beri mevcut olduğunu savunmaktadır(Gökalp, 2007: 281-282; Akıncı, 2014: 140). İlkçi bakış açısı, milletleri doğal, kendiliğinden oluşmuş ve her dönemde var olan topluluklar olarak tanımlar. İlkçi kuram açısından bakıldığında milliyetçilikler, tarihin her döneminde var olan milletleri canlandıran ideolojiler olarak görülebilirler(Yalçınar, 2014: 195).

İlkçilik kuramı kendi içerisinde çeşitli dallara ayrılmaktadır, bunlar; doğalcı, biyolojik ve kültürel bakış açıları olarak adlandırılmaktadır. Doğalcılık, ilkçi kuramın en aşırı versiyonudur. Bu yaklaşımın taraftarlarına göre etnik kimlikler doğal olarak tarihin her döneminde vardır. Eski dönemlerde dahi etnik kimlikler mevcuttur. Bireyler bir etnik topluluk içine doğarlar. 19. yüzyıldan sonra eğitim sistemleri de doğalcılık yaklaşımını benimsemeye başlamışlardır. Yeni bir milli devletin kurulması aşamasında, milli bir tarih yazımının oluşumu aşamasında doğalcılık yaklaşımının temel kabulleri kullanılmıştır(Özkırımlı, 2008: 84-85).

İlkçi kuramın bu aşırı versiyonu olan doğalcılık anlayışının yukarıda belirtilen şekilde milletleri doğal ve her zaman var olarak görmesi, milliyetçiliği hep var olarak açıklaması ve bunların millî bir tarih ve devlet inşa etme sürecinde kullanılması bizlere göstermektedir ki Türk milliyetçiliğinin ve Türk millî devletinin kurulmasında bu süreçler etkin olarak kullanılmıştır. Tezimizin odak noktası olan Ziya Gökalp'ın Türkçülük anlayışını kurarken eski Türk devletlerine olan ilgisi ve daha sonra Cumhuriyet döneminde de bu tezlerin çeşitli örneklerle savunulması tüm bunları destekler niteliktedir.

Smith'in ilkçi bakış açısı içerisinde "eskilci" (perennialist) olarak ayırt ettiği bir yaklaşım da vardır. Bu bakış açısı diğerlerinin aksine akademik alanda etkinliğini korumaktadır. Eskilci bakış açısına göre milletler doğal olmamakla birlikte, millî özlerini kaybetmeden eski dönemlerden günümüze kadar var olmuşlardır. Eskilcilere göre bugünkü milletler eskiden beri var olan etnik toplulukların devamı niteliğindedirler. Antik Çağ'da bile milletler var olmuşlardır. Tarihsel süreç içerisinde bu milletler şekilsel olarak değişime uğramış olsalar bile özsel olarak hep aynı kalmışlardır(Gökalp, 2007: 282).

Eskilci bakış açısını benimseyen fikir adamlarının milletlerin ne zaman ortaya çıktığı sorusuna verdikleri yanıtlar ise farklılıklar göstermektedir. Milletlerin ve milliyetçiliğin modern öncesi dönemde var olduğu yaklaşımı eskilci bakış açısı savunucularının ortak noktasıdır(Özkırmılı, 2008: 89).

İlkçi kuram içerisinde yer alan diğer bir bakış açısı da biyolojik bakış açısıdır. Bu bakış açısı etnik bağlılıkların kökenlerini genetik faktörlere ve içgüdülere bağlamaktadır. Bu biyolojik içgüdülerin sonucu olarak insanlar kendi yakınları ile bağ kurarlar(Özkırmılı, 2008: 89-90).

İlkçi kuram içerisindeki bir diğer yaklaşım ise kültürel bakış açısıdır. Kültürel bakış açısının temel kabulü milletlerin ilk olma özelliğine sahip olan birincil bağlılıklar olduğudur. Bireyleri topluluğa bağlayan şey kültürel anlamda topluluğa verilen değerdir(Özkırmılı, 2008: 91).

Milliyetçilik anlayışının temelini teşkil eden ilkçi yaklaşım son dönemlerde akademik açıdan benimsenmemekle birlikte, millet ve milliyetçilik kavramlarının daha iyi anlaşılması açısından önemli konumdadır. Her ne kadar bu bakış açısını kullananlar önceleri mevcut ise de bu bakış açısının kullanılması modernist milliyetçi kuramlar sonucunda büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

1.3.2.Modernist Milliyetçilik Kuramı

İlkçi milliyetçilik kuramının temel kabulleri modernist milliyetçilik kuramını savunan çeşitli düşünürlerin fikirleri sonucunda akademik alanda etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Modernist milliyetçilik kuramının savunucuları temel olarak bu grup içinde sınıflandırılmakla birlikte hemen hepsinin düşüncesinde milliyetçiliğin ortaya çıkışı farklı nedenlerin sonucu olarak gerçekleşmektedir.

Modernist milliyetçilik kuramını savunan en önemli düşünürler Breuilly, Nairn, Brass, Deutsch, Gellner, Hobsbawm, Anderson, Hroch gibi düşünürlerdir. Modernist milliyetçilik kuramının en temel ve düşünürlerinin de üzerinde ortak görüşlere sahip olduğu kabulü, ilkçi milliyetçilik kuramının aksine, millet ve milliyetçilik oluşumunun doğal ve verili bir olgu olmadığı düşüncesidir. Dolayısıyla modernist milliyetçilik kuramının savunucuları millet ve milliyetçiliğin oluşumunu modernleşme döneminde ortaya çıkan gelişmelerle açıklamaktadırlar. Modernleşme dönemi olarak adlandırılan ve insan topluluklarının yaşayışlarında önemli değişiklikler oluşturan olayların başında ise coğrafi keşifler, sanayileşme, kentleşme, kapitalizm, merkezi devletlerin kurulması vb. olaylar gelmektedir. Bu yaşanan gelişmelerin neticesi olarak milletler milliyetçilik düşüncesini kendilerine rehber alarak ortaya çıkmışlardır. Yani milliyetçilik düşüncesi milletleri oluşturan yegâne oluşumdur ve bu düşüncenin oluşumu modern gelişmelerle paraleldir(Özkırımlı, 2008: 105-106; Gökçalp, 2007: 282).

Akıncıya göre, modernist milliyetçilik kuramının temel kabulüne uygun olarak milletler tarihsel süreç içerisinde modern olarak adlandırılan gelişmelerin yaşandığı dönemde ortaya çıkmışlardır. Yani akıncıya göre milletler tarihin en eski çağlarından bu yana var olan yapılar değildir(Akıncı, 2014: 142).

Modern milliyetçilik kuramının savunucularına göre milliyetçilik fikri tarihsel olarak hep var olan bir fikir değildir. Nasıl ki milletler tarihin eski çağlarından beri var olmamışsa milliyetçilik fikri de var olmamıştır. Milletleri oluşturan milliyetçilik fikrinin oluşumu da modern gelişmeler ışığı altında gerçekleşmiştir. Milliyetçilik fikri milletleri oluşturmak adına şekillendirilen, farklılaştırılan bir olgu olmuştur(Yücel, 2006: 5).

Modern öncesi dönemde hâkim olan toplumsal yapı 17. yüzyıldan sonra bir değişim ve dönüşüme uğramıştır. Bu dönemde kapitalizmin ortaya çıkması aynı zamanda din savaşlarının yaşanması vb. gelişmeler sınıf mücadelelerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tüm bu gelişmeler neticesinde toplumsal yapı büyük değişikliğe uğramış ve modern olarak adlandırdığımız döneme geçilmiştir. Bu döneme geçişte en önemli etkenlerden biri de 1789 Fransız İhtilali sonucunda yaşanan gelişmeler olmuştur. Daha sonra modernleşme gelişmeleri İngiltere, Almanya ve diğer ülkelerde de yaşanmıştır. Yaşanan bu modern gelişmeler neticesinde ulus-devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Aydınlanma ve modernitenin getirileri sonucunda aklın ön plana alınması gerçekleşirken, sanayileşme neticesinde de ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda ise toplumsal yapı değişmiş ve eski aidiyet duygularının işlevi kaybolmuştur. Dolayısıyla yeni aidiyet duygularının geliştirilmesi gereği ortaya çıkmış ve bu işlevi modern dönemde milliyetçilik fikri üstlenmiştir. Bu fikirle beraber de milletler oluşmuş ve gelişmiştir(Yücel, 2006: 6-7).

Modernist milliyetçilik kuramının savunduğu şekliyle milletlerin milliyetçilik çağı dolayısıyla ortaya çıkması ve milliyetçiliğin oluşumunda da modern gelişmelerin etkili olması ve bunların temelde batı kaynaklı olduğu kabul edilirse Türk milliyetçiliğinin oluşması da temel olarak batı toplumlarının bir nevi taklidi sonucu gerçekleştirilmeye çalışıldığı için modern dönemlerin bir ürünü olduğu da söylenebilir. Batı toplumları dışında gelişen milliyetçilik anlayışları temel olarak sonradan onların taklit edilmesi yoluyla oluşturulan milliyetçiliklerdir. Bu şekilde millî bir devlet oluşturmanın en önemli araçlarından biri ise eğitimidir diyebiliriz.

Türk'e göre "ideolojilerin amaçlarına varabilmek için kullanabilecekleri yegâne araç eğitimidir"(Türk, 2008: 107). Eğitim ile birlikte ulus-devletlerin inşa edilmesi kolaylaşmaktadır. Bu kolaylığı sağlayan en önemli özellik ise nüfusun büyük bir bölümünün eğitimsiz olmasıdır. Dolayısıyla eğitimsiz olan bu kesimlerin modern yapının getirdiği yeni gelişmelere karşı direnmesi söz konusu değildir. Direnç kabiliyeti az olan nüfusun şekillendirilmesi ise eğitim yoluyla gerçekleştirilebilir. Eğitimin işlevi sonucunda milliyetçilik düşüncesine ve algısına paralel olarak kurgulanan şekilde

homojen özelliklere sahip bir millet oluşturulması gerçekleştirilebilir(Özdemir, 2004: 37) Dolayısıyla eğitimin işlevi kullanılarak millî sınırlar içinde kendi milliyetçiliğine düşkün toplumlar oluşturulabilirken aynı zamanda o toplumdan ayrı olan kesimlerin de dışlanması söz konusu olmaktadır.

Modernist milliyetçilik kuramını savunan pek çok düşünürün ortak noktası millet kavramının milliyetçilik kavramı sonucu ortaya çıkmış olmasıdır. Fakat modernist kuramcılar arasında da önemli fikir ayrılıkları mevcuttur. Bu fikir ayrılıklarını anlamamız için tek tek bu kuramın önemli isimlerinin düşüncelerini incelememiz modernist kuramı daha iyi anlamamızı sağlaması açısından önemlidir.

Modernist yaklaşımının en önemli temsilcilerinin kimler olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. Modernist kuramın yukarıda bahsedilen temel kabulünün yanında modernist olarak adlandırılan hemen her düşünürün milletlerin ve milliyetçiliğin oluşumu hakkında farklı görüşleri mevcuttur. Şimdi bu temsilcilerin temel fikirlerini kısaca anlatmaya çalışalım.

Nair'e göre milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme ve kentleşme gibi süreçler neticesinde ortaya çıkan bir oluşum değildir. Milliyetçiliği ortaya çıkmasında ki asıl neden ekonomik ilerlemelerin dengesiz bir şekilde gelişmesidir. Bu dengesiz gelişim sonucunda dünyanın bir kısmı zenginleşirken diğer bir kısmı beklenen oranda zenginliğe sahip olamamıştır. Bunun sonucunda ise arada oluşan uçurumun kapatılması gereklidir burada ise devreye milliyetçilik girmiştir. Gelişmiş olan ulusların kurumları, ekonomisi vb. aynen alınarak aradaki uçurum kapatılmaya çalışılmıştır ve bunu yapma görevi yönetici seçkinlere yüklenmiştir. Bu durum ise bir millet yaratmakla yani milliyetçiliği oluşturmakla mümkün gözükmiştir. Yani milliyetçilik gelişmiş batılı ülkelere az gelişmiş olan ülkelerin verdiği tepkinin sonucunda bir itici güç olarak oluşmuştur(Özkırımlı, 2008: 112-113).

Nair'in görüşlerinden anlaşılacağı üzere o milliyetçiliğin ve millî devletlerin oluşumunu sadece ekonomik temele dayandırmaktadır. Bu ekonomik eşitsizlik dolayısıyladır ki milletler batılı devletlerin taklidi sonucu oluşmuştur.

Breuilly milliyetçiliği, iktidar ilişkilerinde kullanılan bir siyasi ideoloji olarak tanımlar(Özkırmılı, 2008: 133). Dolayısıyla ona göre milliyetçilik birileri tarafından sadece iktidar amacıyla ortaya atılmış olan bir kavramdır.

Brass, Breuilly ile aynı doğrultuda olarak milliyetçiliği, iktidar ilişkilerinin şekillenmesi anlamında bir araç olarak görür. Araşsalcılar temel olarak etnik kimliğin oluşumunu öznel seşimlere, seçkinlerin yönlendirmelerine bağlı kırlarlar. Böylece seçkinler etnik grupları iktidarı elde etmek, bir grubun desteğini almak vb. yollarla yönlendirebilirler. Etnik hareketlenmeyi sağlayan yeterli koşullar ise bu hareketin milliyetçiliğe dönüşümü için ön koşul sağlayabilir(Özkırmılı, 2008: 139-143).

Hobsbawm'a göre milliyetçilik, kendi başına yeni bir şey değildir. Milliyetçilik ancak 1880'den 1914'e kadarki dönemde çarpıcı bir ilerleme göstermiştir. Bu dönemde milliyetçilik ulusal davayı en yüce gören hareketleri tanımlamak için kullanılmıştır(Hobsbawm, 2013: 159).

Milliyetçilik fikrinin sonucunda ise bu yüzyılda milletler yaratılmaya başlanmış ve bu milletlerin en temel işlevi devlete hizmet etmek olmuştur. Bu hizmet ise dil ve eğitim çalışmaları ile mümkün hale gelmiştir. Bu sayede millet milliyetçilik bilincine ulaşmış ve devleti için hizmet eder hale gelip ona gönülden bağlanmışır. Bu icat edilmiş olan devlet milliyetçiliği iki ucu keskin bir stratejidir. Bu strateji milletin bazılarını harekete geçirip devlete bağlarken bazılarını ise dışlayıcı bir etki ortaya çıkarmıştır(Hobsbawm, 2013: 163-168).

Hobsbawm milletleri ve milliyetçiliği bir toplumsal mühendislik ürünü olarak görür. Ona göre milletler icat edilmiş gelenekler vasıtasıyla kurulur. İcat edilmiş gelenekler ise törensel ya da sembolik değer taşıyan kurallar bütünüdür. Hobsbawm'a göre milli bilinç icat edilmiş geleneklerin en somut örneğidir. İcat edilmiş olan bu gelenekler toplumsal değişim süreçlerinde toplumsal bütünlüğu sağlamak için kullanılır ve milli topluluk düşüncesi oluşturulur(Özkırmılı, 2008: 147-148).

Modern anlamda milletlerin oluşumunu kendiliğinden bir oluşum olarak değil de bilerek kurgulanan bir oluşum olarak gören ilk isimlerden birisi Hobsbawm'dır. Hobsbawm milletlerin oluşumunu modern dönemin getirileri ışığında açıklamaya çalışırken, milletin genel geçer bir tanımının yapılamayacağını düşünür. Bunu düşünmesinde en etkili neden ise milleti tamamen modern bir olgu olarak görmesi ve bu modern olgunun istenilen amaçlara uygun olarak şekillendirilmesinin mümkün olmasıdır. (Yıldırım, 2014: 28-29).

Hobsbawm, devletlerin, milliyetçilik söylemini kullanarak kendi milli devletlerini geliştirmek, kendi mirasını yaymak ve millete bağlılık duygusunu aşlamak, ülkeye ve bayrağa bağlılığı artırmak için gelenekler icat ettikleri üzerinde durmaktadır. Devletler bu icat edilmiş geleneklerin toplumsal olarak amaçlarına ulaşmasını ise eğitim yoluyla gerçekleştirmeye çalışırlar(Yıldırım, 2014: 29).

Hobsbawm'ın milletleri icat edilmiş birer olgu olarak görmesi ve bu icat edilmişliğin yine eğitim, dil gibi alanlarla gerçekleşeceğini savunması ve yine icat edilmiş geleneklerden bahsetmesi bakımından Türk milli devletinin oluşturulması aşamalarına da uygunluk gösterdiğini söyleyebiliriz. Çünkü Türk milli devleti oluşturulurken de geçmiş ve gelecek ekseninde çeşitli gelenekler, bayramlar, kahramanlık günleri vb. icat edilmiş kavramlar kullanılmıştır.

Modern milliyetçilik teorilerinin gelişiminde Ernest Gellner ve onun millet ve milliyetçiliğe dair düşüncelerinin önemli katkıları olmuştur. Gellner'e göre millet ve milliyetçilik olgusu tarih öncesi dönemlerde var olan ve o zamanlardan bu zamanlara kadar gelen doğal ve değişmez olgular değildir. Bunun aksine milletler ve milliyetçilik modern dönem koşullarının neticesinde gün yüzüne çıkmış olgulardır. Ona göre milletler milliyetçilikler tarafından ortaya çıkarılan modern unsurlardır. Bu modern olguların oluşumunda ise sanayileşme ile ortaya çıkan ekonomik, siyasal ve kültürel değişmeler başat rol oynamaktadır(Yalçiner, 2014: 195).

Gellner'e göre modern çağdan önce milliyetçiliğin izlerine rastlanmaz. Milliyetçilik sadece modern dünyada sosyolojik bir gereklilik haline gelmiştir. Gellner

insanlık tarihini üç döneme ayırmaktadır. Bunlar avcı- toplayıcı toplumlar, tarımsal ve endüstriyel toplumlar ve modern toplumdur. Avcı- toplayıcı toplumlarda siyasi bir güç olmadığı için milliyetçilik gibi bir olgu da söz konusu değildir. Tarımsal toplumlarda ise yönetici sınıflar ile halk arasında büyük bir ayrılık vardır ve halk sadece üretim işini üstlenmektedir. Böylece bu kültür hareketsizliği bir milliyet oluşumuna gerekli ortamı hazırlamıyordu. Endüstrileşmiş toplumlar ise milliyet fikrinin oluşumu için gerekli itici gücü sağlayacak bir kültürel hareketlenmeye sahiptir. Bu kültürel hareketlenmenin ise devlet tarafından desteklenmesi gerekiyordu. Bu destek ve koruma ise kitlesel bir eğitim sistemi ile mümkün hale gelmiştir(Özkırımlı, 2008: 164-168). Böylece modern toplumlarda devlet eliyle oluşturulan bir milliyetçilik söz konusudur.

Gellner milliyetçiliğin ortaya çıkışını beş evre üzerinden açıklar: 1- Etnik farklılıkların belirgin olmadığı ve siyasi meşruluk ile etnisite arasında hiçbir bağlantının bulunmadığı evre 2- Etnisitenin yavaş yavaş önem kazanmaya başladığı evre 3- Etnisitenin önemli hale gelmesi ve çok etnili imparatorlukların dağılmasıyla milliyetçilik tek siyasi meşruiyet şeklini alır. Etnik gruplardan oluşan yeni milli devletler ortaya çıkar 4- Milli devletler oluşturulur ve bu devletler kendi içindeki farklı etnik gruplara hâkimiyet sağlamak için milliyetçilik ilkesini acımasızlıkla uygularlar. Katliamlar, zorunlu göçler bu yöntemlerden bazılarıdır. 5- Milliyetçiliğin gereklerinin büyük ölçüde yerine getirilmesiyle milliyetçilik eski şiddetini kaybeder fakat tamamen ortadan kalkmaz (Özkırımlı, 2008: 169-170).

Ernest Gellner'e göre milliyetçilik insanın doğasında olan evrensel bir olgu değildir. Nasıl ki milletler tarihsel anlamda modern gelişmeler ışığı altında oluşmuşlarsa milliyetçilik de modern koşulların oluşmasıyla meydana gelmiştir. İnsan topluluklarının tarihsel olarak gelişimini, tarım öncesi dönem, tarım dönemi ve sanayi dönemi şeklinde sınıflandıran Gellner, millet oluşumunun sadece sanayileşme sürecinin getirdiği koşullar altında gerçekleştiğini savunur(Uzun, 2003: 144-145; Akıncı, 2014: 144-145).

Gellner milletlerin tarihin eski çağlarından beri var olan doğal yapılar oldukları yolundaki ilkçi kuramın kabullerini reddeder. Ona göre milletler kendiliğinden oluşmazlar aksine belli sebeplerin bir araya gelmesiyle kurulurlar(Akıncı, 2014: 142).

Gellner milletlerin ve milliyetçiliğin ortaya çıkışını uzun bir toplumsal tasvir sürecini ele alarak açıklamıştır. İnsanlık tarihinde tarım toplumu, sanayi toplumu gibi dönemlerin millet oluşumuna etkilerini incelemiştir. Tarım toplumu olarak adlandırdığı dönemde okuryazar olan bir tür ulema sınıfının varlığından bahseder ve bu sınıfın devletin oluşumunda önemli bir etkisinin olduğunu düşünür. Bu okuryazarlık ise tüm toplumlarda değil o dönemki bazı toplumlarda ve sadece belli bir üst sınıf tarafından kullanılan bir durumdur. Tarım toplumu döneminde halk ile üst tabakalar ayrımı vardır ve bu ayrım kültürel farklılığı destekler niteliktedir. Dolayısıyla kültür ve iktidar arasında bir yakınlaşma bu dönemde henüz ortaya çıkmamıştır(Gellner, 2013: 79-83).

Sanayi toplumu döneminde ise sanayileşme ile birlikte artan bir zenginlik ve sürekli büyüyen bir dünya ortaya çıkmıştır. Bu büyüme ve zenginleşme sonucu ise uzmanlaşmış tabakalar çözülmeye başlamıştır ve tüm sınıflarda bir uzmanlaşma oluşmaya başlamıştır. İş bölümü ise ilerleyerek devam etmektedir. Sanayi toplumunda yine toplumun büyük bir bölümüne ortak bir eğitim verilmektedir. Tüm bunların sonucu ise bütün toplumu kapsayan bir ortak kültürün ve toplumsal hareketliliğin ortaya çıkışı olmuştur(Gellner, 2013: 99-112).

Milletlerin modern dönemde ortaya çıktığını düşünen diğer bir teorisyen Karl Deutsch da, Gellner gibi, milletlerin oluşum sürecini sanayi toplumuna geçiş aşamasında yaşanan gelişmelerin etkisi üzerine temellendirmiştir. Deutsch, Gellner'den farklı olarak millet oluşumunun gerçekleşmesinde modern koşulların ışığı altında topluluğun bütünleşmesini kendiliğinden sağlayan bağların varlığına inanmaktadır(Yıldırım, 2014: 27).

Modern dönemin koşulları altında milliyetçiliğin oluşumunu sağlayan etkenlerden birisi de Miroslav Hroch'un üzerinde durduğu tarihselcilik ve propagandanın kullanımınıdır. Hroch milletlerin oluşumunu geniş çaptaki toplumsal değişmelerin ışığı altında değerlendirir(Yıldırım, 2014: 28).

Gellner ve Deutsch gibi, Hroch da millet ve milliyetçiliğin ortaya çıkışını tarım toplumlarından sanayi toplumlarına geçiş sırasında yaşanan gelişmeler ile açıklamaya çalışır. Fakat Hroch'a göre sadece ekonomik gelişim ve dönüşümün incelenmesi millet oluşumunu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ona göre, ekonomik gelişmeler millet oluşumu aşamasının ön şartlarını oluşturmuştur. Fakat millet oluşumu bu ön şartlarla birlikte teritoryal, dilsel ve siyasal koşulların da etkisiyle tamamlanmıştır(Yıldırım, 2014: 28).

Benedict Anderson da milliyetçiliği modern dönemde ortaya çıkan bir kurgu ve icat olarak ele almıştır. Modernist yaklaşımın önemli savunucuları arasında yer alan Anderson milliyetçiliği “hayali bir cemaat” olarak nitelendirmiştir. Millet ve milliyetçiliğin kültürel bir icat olduğunu düşünen Anderson'a göre millet hayal edilmiş olan bir siyasal topluluktur. Ona göre, milleti oluşturan üyelerden her biri aynı milleti oluşturan başka bir üyeyi tanımazlar. Üyeler aynı milleti oluşturan diğer üyeler hakkında bilgilere sahip değildirler. Fakat yine de her bir üye milleti oluşturan diğer üyelere olduğu gibi zihninde toplumlarının hayalini yaşatmaktadır(Anderson, 2011: 20; Gökalp, 2007: 283). Milliyetçiliğin bu şekilde hayal edilmiş olması sahtekârlıkla ilgisi olmayan bir durumdur. Anderson böyle düşünmekle milletleri icat edilmiş gelenekler olarak gören Hobsbawm'ın düşüncelerine karşı çıkmaktadır(Anderson, 2011: 20-21; Özkırımlı, 2008: 182).

Anderson'a göre millet sınırlı olarak hayal edilmiştir. Hiçbir topluluk dünyadaki bütün insanları içine alan bir millet tasvirinde bulunmaz. Millet egemen olarak ve bir cemaat olarak hayal edilmiştir. Millet yatay bir yoldaşlık olarak hayal edilir ve bu yoldaşlık millet olma bilincini tetikleyen bir güçtür(Anderson, 2011: 21-22)

Anderson ulusal bilincin kökenlerinin oluşumunu etkileyen ilk öncülün kapitalizm olduğunu savunur. Kapitalizmin ilk etkili olduğu alanın ise kitap yayıncılığı olduğunu böylece ulusal bilincin ilk kıvılcıklarının oluştuğunu düşünür. Latince dilinin gerilemesi ve ulusal dillerde yayınlanan kitapların artmasının yanı sıra matbaanın icadı ve reformun etkisi sonucu ulusal bilincin kökenleri oluşmaya başlamıştır(Anderson, 2011: 52-54).

Modernist milliyetçilik kuramının ve bu kuramı savunan düşünürlerin fikirleri sonucunda ilkçi milliyetçilik kuramının temel kabulleri büyük ölçüde geçerliliğini yitmiştir. Başta Gellner, Hobsbawm ve Anderson gibi düşünürlerin yanı sıra pek çok düşünürün görüşleri neticesinde millet ve milliyetçilik kavramlarının ortaya çıkışı modern unsurlara dayandırılmıştır. Modern milliyetçilik kuramını savunan düşünürlerin görüşleri arasında farklılıklar olmakla birlikte, millet olgusunun oluşumunun doğal ve kendiliğinden olmadığını, aynı zamanda millet oluşumunun modern gelişmelerin ortaya çıkardığı unsurların neticesinde gerçekleştiğini savunmaları bakımından ortak görüşlere sahiptirler. Diğer bir ifadeyle, modern milliyetçilik kuramının özü millet ve milliyetçilik olgusunun modern dönemde ortaya çıkmış olduğunu düşünmesidir. Daha çarpıcı bir ifadeyle, milliyetçilikler milletleri yaratmıştır, milletler milliyetçilikleri değil(Gökalp, 2007: 282).

1.3.3.Etno-Sembolcü Milliyetçilik Kuramı

Milliyetçilik kuramları arasında yer alan bir diğer grup ise etno-sembolcü olarak adlandırılan milliyetçilik kuramıdır. Etno-sembolcü kuram, ilkçi milliyetçilik kuramı ile modern milliyetçilik kuramının temel kabulleri arasında, ortak yönler bulmaya çalışan bir ara yol olarak ifade edilebilir. Etno-sembolcü milliyetçilik kuramının en önemli temsilcisi Anthony Smith'tir. Smith, millet ve milliyetçiliğin modern gelişmeler neticesinde ancak 19. yüzyıl sonrasında ortaya çıktığını düşünmektedir. Aynı zamanda Smith, "ethnie" adını verdiği etnik toplulukların tarihin en eski zamanlarından beri var olduklarını da savunmaktadır. Smith'in düşüncesinde bu etnik topluluklar ile modern manada bugünkü milletler arasında bir bağ mevcuttur(Akıncı, 2014: 143-144).

Etno-sembolcü kurama göre bugünkü manada modern milletlerin ortaya çıkması, o milletlerin etnik geçmişlerinin dikkate alınması sonucunda daha iyi kavranabilmektedir. Bugünün milletleri modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamı niteliğindedir. Geçmişten gelen mitler, semboller, töreler bugünün milliyetçiliklerinin nasıl şekilleneceği konusunda bilgiler içermekte ve bugünün milletlerini şekillendirmektedir. Etno-sembolcüler milliyetçiliğin ve milletlerin modern gelişmeler sonucunda oluştuğunu

düşünerek ilkçi milliyetçilik kuramından ayrılırlar. Ayrıca milliyetçiliğin sadece küreselleşme, kapitalizm vb. süreçlerle açıklanmasını ise eksik bulurlar ve milliyetçiliğin oluşumunda geçmişten gelen etnik bağlılıkları da göz önüne alarak ilkçilere yaklaşırlar(Özkırımlı, 2008: 210).

Smith'e göre etnik bir topluluğun temel nitelikleri şöyledir: "Kollektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan unsurlar, özel bir yurtla bağ, nüfusun önemli kısmı arasında dayanışma duygusu". Belli bir nüfus bu özellikleri paylaştığı ölçüde ideal bir etni tipine yaklaşır(Smith, 2014: 42).

Smith milletlerin oluşumunda etnik kökenlerin önemli olduğunu savunur ona göre tarihsel olarak ilk milletler modern öncesi etnik çekirdekler temelinde kurulmuştur. Ve bu etnik çekirdekler tarihsel süreçte pek çok devletin kurulmasında rol oynamıştır(Smith, 2014: 72-73).

Bu çerçevede Smith milletin tanımını yapmaktadır, "millet: tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adıdır"(Smith, 2014: 32).

Smith'e göre milletlerin iyi tanımlanmış ülkelere sahip olması gerekir. Bu ülke ise sıradan bir toprak değil aksine tarihi bir toprak, bir yurt olmalıdır. Halk tarih boyu o toprak üstünde yaşamış ve ona bağlı olmalıdır. O toprak üstünde yaşanan savaşlar, kahramanlıklar dolayısıyla toprak tek ve biriciktir. Yasaları ve kurumlarıyla tek siyasi iradeye sahip bir topluluktur. Yine millet olmak için ortak bir kültüre, ülkeye, hissiyata sahip olmak gerekir(Smith, 2014: 25- 27).

İlkçiler ile modernistler arasında bir ortak nokta bulmanın yararlarından biri milliyetçilik döneminin arifesine kadar ilgili bölgede bir etnik mozağin varlığını sürdürme derecesine göre millet oluşumunun farklı yollarını göstermeyi sağlamasıdır. Ancak ethnîe ve modern milletler arasında bir süreklilik olduğunu savunmak milletin ve milliyetçiliğin modern ve kendine özgü özelliklerinin analiziyle modernist yaklaşımın

kavradığı gerçekleri reddetmeyi gerektirmez. Göreceğimiz gibi modern millet, uygulamada modern öncesi etninin çeşitli özelliklerini taşıyıp modern çağın başlarına kadar pek çok bölgede varlığını korumuş olan genel etnisite modeline çok şey borçlu olsa da, milliyetçilik gerek ideoloji gerekse bir hareket olarak bütünüyle modern bir olgudur(Smith, 1986: 41). Görüldüğü gibi Smith milletlerin oluşumunda modern şartların etkili olduğu görüşüne tamamen karşı çıkmaz fakat bunu eksik görür. Ona göre modern milletlerin oluşumu 18.yüzyıla denk gelse bile o milletin kökenleri eski çağlardan beri var olmuştur(Smith, 2014: 79).

Özetle milliyetçilik kavramının tanımlanmasında ve tarihi olarak nasıl ve nerede ortaya çıktığının açıklanmasında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler temel olarak ilkçi kuram, modernist kuram ve etno-sembolcü kuram olarak sınıflandırılmıştır. Bu kuramlar milliyetçiliğin ortaya çıkışını farklı şekillerde ortaya koymuşlar ve her biri farklı ilkeleri esas almıştır. Bizim tezimiz gereği üstünde durduğumuz nokta ise Türk milliyetçiliğinin ve milli devletinin oluşurken hangi ilkeler üstünde kurulduğudur.

Etno-sembolcü akımın yukarıda belirtilen yönlerinden hareketle Türk millî devletinin ve milliyetçiliğinin oluşumunda da o dönem düşünürlerinden bazıları tıpkı bu akım temsilcileri gibi hareket etmişler ve yeni kurulacak olan milletin temellerini eski Türk devletlerinde arayarak milleti modern hale getirmek istemişlerdir. Bu düşünürlerden birisi de Ziya Gökalp'tir.

Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliğini oluştururken başvurduğu kaynaklar temel olarak iki türdür. Birincisi eski Türk devletlerinin kökenlerini araştırması ve böylelikle Türk etnisitesinin tarihi temellerini bularak bunları milli devletin kuruluşu için kullanması. İkincisi ise millî devleti kurarken sadece bu temellere bağlı kalmayarak modern dönemin şartlarına da ulaşmak isteyerek batı toplumlarını hedef seçmesidir. Dolayısıyla diyebiliriz ki Gökalp bu bahsi geçen milliyetçilik kuramlarını kendi toplum yapısı içinde harmanlayarak bir milliyetçilik oluşturmaya çalışmıştır.

Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışını oluştururken kullanmaya özen gösterdiği iki kaynaktan birincisi Türklerin eski dönemlerine eğilmekte ikincisi ise Türkleri modern

olana yaklaştırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Gökalp bu şekilde bir anlayışa sahip olarak Etno-sembolcü milliyetçilik kuramı sınıflandırmasına dâhil olmaktadır. Bunun gerekçeleri ise ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

1.4.TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Bu başlık altında Türk milliyetçiliğinin ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı tarihsel süreç içerisinde açıklanmaya çalışılacaktır. Tezimizin konusu ve odak noktası gereği Türk milliyetçiliğinin oluşumu çok önemli konumdadır ve bu oluşuma Ziya Gökalp'in katkıları ikinci bölümde açıklanmaya çalışılacaktır.

Peyami Safa'ya göre, "Milliyet fikri tarihin ilk çağlarında bir tohum, ortaçağlarında bir fidan, zamanımızda gölgesini bütün dünyaya salan bir ağaç halindedir"(Safa, 1943: 38). Peyami Safa'nın bu benzetmesinden yola çıkarsak milliyet fikri ilk çağlardan bu yana yani insanlık tarihiyle birlikte var olan bir olgudur. Bu olgunun ilk ortaya çıkışından bu yana değişen toplumsal koşullar ve şartlar dolayısıyla etki alanı ve gücü de değişiklik göstermiştir. Bugün baktığımızda ise milliyetçilik fikri tüm dünyada hâkim olan en etkili sistem olarak varlığını ortaya koymuştur. Milliyetçilik kuramlarının inceleme alanında olan bu olgunun birçok düşünür tarafından farklı yorumlandığı ve farklı dönemlerin ürünü olduğu konusu tartışılmıştır ve hâlâ tartışılmaya devam edilen bir konudur. Milliyet fikrinin evrensel alandan ziyade toplumsal olarak ortaya çıkmış hâlleri de mevcuttur ki bu koşullarda oluşan milliyetçilikler temel olarak o topluma aidiyeti ve bağlılığı gösterecek şekilde adlandırılmışlardır. Bu bölümde biz Türk milliyetçiliğini ele alıp incelemeyi amaçlamaktayız. Dolayısıyla Türkçülük nedir, tarihsel süreç içinde gelişimi nasıl şekillenmiştir gibi temel sorular bu bölümde incelenmeye çalışılacaktır.

Temel ve basit bir tanım yapacak olursak Türkçülük, Türk milliyetçiliğinin adıdır(Atsız, 1973: 28; Uca, 1996: 126). Türk milliyetçiliği; Türk milletine ait değer hükümleri, Türklük sevgisi, fikir sistemi ve ideoloji olarak varlığını gösterir(Aksakal, 2015: 204).

Akçam'a göre Türk milliyetçiliği tarih sahnesine milliyetçilik tartışmalarının tarihine göre geç çıkmıştır. Ona göre Türk millî kimliğinin oluşmaya başlaması ve bu kimliğin fark edilerek onun hakkında konuşulması yirminci yüzyıl başlarıdır(Akçam, 2002: 53-54; Yıldırım, 2014: 75).

Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere Türkçülük, Türk milliyetçiliği demektir. Milliyetçilik olgusunun ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı konusundaki görüşlerin çok çeşitlilik gösterdiği su götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla Türk milliyetçiliğinin de ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı konusunda pek çok farklı görüş mevcuttur. Tezin temel argümanını oluşturan Gökalp Türkçülüğünün incelenmesinde ve anlaşılmasında bu koşulların analizinin önemli olduğu açıkça görülmektedir.

1.4.1.Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi

Türk milliyetçiliğinin tarihi olarak gelişiminde de batı toplumlarında ortaya çıkan gelişmeler etkili olmuştur. Milliyetçilik anlayışının ilk defa batı toplumlarındaki gelişmelerle oluşumu batı dışındaki toplumları da etkilemiş ve o toplumlarda milliyetçilik fikrinin uyanmasına sebep olmuştur. Türk milliyetçiliği anlayışının oluşumunda batı kaynaklı gelişmeler hem devlet dışında hem de devlet içinde çeşitli gelişmelere sebep olmuştur. Bu gelişmelerin Türk milliyetçiliği anlayışını nasıl oluşturduğu ise aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1.4.1.1.Osmanlı Devleti Dışında Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı Devleti dışında yaşanan ve Türkçülük akımının oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlayan olaylar temel olarak batı toplumlarında yaşanan gelişmeler ve dış Türkler olarak adlandırılan diğer Türk unsurlar arasında yaşanan gelişmeler olarak sınıflandırılabilir. Batı toplumlarında ortaya çıkan ve Türkçülük akımının gelişmesine katkı sağlayan olaylar kültürel temelde gerçekleşmiş olaylardır. Bu kültürel temeller batı toplumlarında atılmış ve Osmanlı Devleti içinde etkili olmuşlardır.

Milliyet fikrinin uyanışı, Tanzimat döneminde kültürel milliyetçilik çerçevesinde ele alabileceğimiz sade bir dil oluşturma çabaları ile gündeme gelmiştir. Yazı dilinin sadeleştirilmesi yolunda ilk girişimi Mustafa Reşit Paşa yapmış ve dile karşı duyulan ilgi zamanla konuşma ve yazı dili ikiliğini kaldırma çabasına dönüşmüştür. Dil ve Edebiyat sahasında başlayan Türkçülük, batı toplumlarındaki Türkoloji çalışmalarının etkisiyle başta tarih anlayışı olmak üzere diğer alanlara kaymaya başlamıştır(Sarınay, 1994: 67; Uca, 1996: 134).

Türk milliyetçiliğinin gelişiminde daha Osmanlı Devleti'nde böyle bir anlayış yokken Türkoloji çalışmaları etkili olmuştur. Türkoloji olarak adlandırılan bilim dalı Türklere ait eski eşyaların incelenmesi ve böylelikle Türk tarihinin ortaya çıkmasını sağlamış ve sanatsal bir işlevde iken daha sonra akademik bir araştırma halini almıştır. Böylece ilk kez Türklük bilinci Türkoloji çalışmaları neticesinde belirmeye başlamıştır. Gökalp Türkçülüğün tarihi olarak başlamasında temelde iki nedenin etkili olduğunu düşünür. Bu nedenlerin ikisi de Avrupa kaynaklıdır. Bunlardan birincisi Fransızca Turquerie denilen Türkperestliktir. Yani Avrupa'da Türk sanatına duyulan ilgidir. Bir tür Türk hayranlığı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de yapılan Türk sanat eserleri Avrupalıların ilgisini çekmiş ve bir Türk hayranlığı doğurmuştur. Daha sonraları ortaya çıkan ilmi Türkçülük bu Türk hayranlığının yarattığı ilgi sonucundadır. İkincisi ise yine Avrupa'da ortaya çıkan Türkoloji çalışmalarıdır(Gökalp, 1968: 5-6; Çalık, 1985: 61-62; Balkanlı, 2010: 58).

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında, Batı'daki Türkoloji çalışmaları önemli rol oynamıştır. Türkoloji çalışmaları Türklerde millî şuuru uyandırmak adına ortaya çıkmış ilk ilmi harekettir. Böylelikle yabancıların bu husustaki araştırmaları bizim millî hareketimizde etkili olmuştur(Uca, 1996: 133).

Batıda yapılan ve Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına vesile olan çalışmalardan birisi 1832 yılında Arthur Lumley Davids tarafından yayımlanan Türk Dili Grameri isimli çalışmadır. Bir diğer çalışma ise 1869 yılında Mustafa Celalettin Paşa tarafından yayımlanan Eski ve Modern Türkler isimli çalışmadır(Çalık, 1985: 20).

Ziya Gökalp Türkçülüğün tarihi olarak gelişiminde daha sonra Osmanlı Türklerinde ortaya çıkan ilmi Türkçülük hareketinden bahseder. Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Hüseyinzade Ali Bey ve pek çok düşünürün Türkçülüğe yaptıkları katkılardan bahseder. Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet'in ilanını ve oluşan özgürlük ortamındaki akımların çeşitliliğini vurgular(Çalık, 1985: 63-64). Genç Osmanlılar olarak adlandırılan kimseler o dönemde Türk tarihi ve dili üzerine çalışmışlardır. Süleyman Paşa, Şemseddin Sami, Şinasi, Ahmet Vefik Paşa gibi isimler dilin sadeleşmesi üzerinde çalışmışlardır(Yüner, 2009: 42).

Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmanî(1873-1876) adlı eseri, Süleyman Paşa'nın Tarih-i Âlem(1874) ve Sarf-ı Türki(1875) adlı eserleri batı toplumlarında başlayan Türkoloji hareketlerinin etkisi ile yazılmış eserlere örnek teşkil etmektedir(Balkanlı, 2010: 58).

Görüldüğü gibi ilk önceleri batı toplumlarında görülen ve kültürel temelde yaşanan Türk ilgisi aynı ilginin Osmanlı Devleti içindeki Türklerde de ortaya çıkmasını sağlamış ve Türkçülük hareketleri ilk olarak kültürel temelde ve dil konusunda kendini göstermeye başlamıştır.

Bu dönemde batı toplumlarındaki gelişmelerle birlikte dış Türkler olarak adlandırılan kimselerde de Türkçülük bilinci ve hareketleri oluşmaya başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında Rusya'nın uyguladığı Panslavizm politikasının etkilerinden kurtulmak için Volga, Kırım, Orta Asya, Azerbaycan'dan göç ederek Osmanlı Devleti'ne yerleşen Müslüman Tatarlar ve Türkler Rusya'nın politikasına karşılık Türklük bilinci içinde olmuşlardır ve Türkçülüğü savunmuşlardır(Balkanlı, 2010: 60; Tokluoğlu, 2012: 112).

Bu kişilerden birisi Kırım'da Tercüman gazetesini çıkaran İsmail Gaspıralı'dır. Gaspıralı'nın Türkçülük düşüncesini, "dilde, fikirde ve işte birlik" sözleri anlatmaktadır. Yine bu dönemde Rusya'dan İstanbul'a gelen Hüseyinzade Ali Bey de Türkçülüğün gelişmesine katkı sağlamıştır(Gökalp, 1968: 6-9)

Türkçülüğün gelişiminde önemli bir isim de Yusuf Akçura'dır. Akçura Üç Tarzı Siyaset adlı makalesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun İslamcılık ve Türkçülük politikalarından birisinin uygulanmasıyla mümkün olduğunu düşünür. İlerleyen dönemde ise bu politikanın Türkçülük olduğu anlaşılır(Balkanlı, 2010: 60).

Dış Türkler olarak adlandırılan bu düşünürlerin Osmanlı Devleti'ne gelmeleriyle ve çeşitli düşüncelerle Türkçülüğü savunmalarıyla birlikte Türkçülük hareketi devlet içinde oluşmaya ve gelişmeye başlamıştır. Bundan sonra Osmanlı Devleti içinde yaşanan gelişmeler de siyasi olarak Türk milliyetçiliğinin gelişimine katkı sağlamıştır.

1.4.1.2.Osmanlı Devleti İçinde Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nin imparatorluk şeklini almasından itibaren Osmanlı Devleti'nde hâkim olan millet sistemi siyasal ve sosyal ilişkileri düzenlemiştir. Osmanlı millet sistemi "millet" kelimesini içermesine rağmen batılı devletlerde ortaya çıkan manada bir millet anlayışı değildir.

Osmanlı millet sistemi Osmanlılarda farklı milletlerin sosyal, siyasal ve yasal konumları, dinsel ve mezhepsel bağlılıklarına göre şekillenmiştir. Bu anlamda Osmanlı sistemindeki "millet" kelimesi klâsik İslâm literatüründeki anlamına uygun bir şekilde belirli bir sözü veya vahiy kitabını kabul eden topluluklar için kullanılmış ve bu sistemde her millet grubu kendi içinde hiyerarşik olarak ve mensup oldukları dinin hükümlerine bağlı kalarak düzenlenmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan toplulukların din ya da mezhep esasına göre örgütlenip yönetilmesine "millet sistemi" denilmiştir(Kurtaran, 2011: 59).

Osmanlı Devleti'nde hilafetin elde edilmesinden sonra İslam dini ön plana geçmiş ve dinin etkisi tüm sosyal, siyasal, kültürel alanlarda belirgin bir şekilde artmıştır. Dinin devlet işlerindeki bu rolünün artmasıyla ve imparatorluk yapısının oluşup devlet içinde çok çeşitli etnik gurupların yer almasıyla birlikte Türk kimliği devlet yapısı içinde yavaş yavaş geri plana çekilmeye başlamıştır(Uca, 1996: 132). Bu dönemde "Türk Sesi", "Türk Sözcüğü" duyulmaz ve görülmez olmuştur ve 17. yüzyıl ortalarına kadar zaman zaman

ortaya çıkan Türkçüler, 19. yüzyıla kadar yaklaşık iki yüzyıllık uzun dönemde görülmez olmuşlardır(Meram, 1969: 81; Uca, 1996: 132).

Türk milliyetçiliğinin yeniden ortaya çıkması ise Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu millet sisteminin işlerliğinin bozulması sonucunda oluşmuştur. Bu işlerliğin bozulmasının temel sebebi ise Fransız İhtilali'nin getirdiği kavramlar ve bunlara duyulan inançtır. Batı ülkelerinde gerçekleşen aydınlanma, rönesans, reform, coğrafi keşifler vb. gelişmelerle birlikte bu devletlerin ilerlemesi ve Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlaması sonucunda Türk milliyetçiliğinin temelleri tekrardan oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde yapılan ve gerilemeyi durdurmaya yönelik olan tüm çalışmalar aslında bir taraftan devleti kurtarma amacını taşıırken öbür taraftan Türk milliyetçiliğinin temellerini yavaş yavaş oluşturmaktadır. Bu temelleri daha iyi kavrayabilmek açısından Osmanlı Devleti'nde meydana gelen reform çalışmalarını ve dönemi yakından incelemek gerekmektedir.

Osmanlı modernleşme hareketlerinin başlamasında ve sürecin devam etmesinde bir başlangıç noktası tespit etmek zordur. Aslında Osmanlı modernleşmesinin başlangıcıyla ilgili olarak kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte, şu da söylenilebilir. İmparatorluğun kendi içinde ve dış devletlerle olan ilişkilerde, ayrıca devam eden sorunlar yüzünden devletin örgütlenme biçiminde ve siyaset tarzında, geleneksel olarak devam eden yapının yerini, bir reform etme ve değiştirme, düzen düşüncesinin almaya başlamasıyla birlikte, söz konusu modernleşme sürecinin başladığı düşünülebilir(Gökmen, 2013: 85).

Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerinin başlangıcına dair pek çok tarih ileri sürülse de Lale Devri'ni (1718–1730) başlangıç olarak kabul etmek mümkündür. Sosyal ve kültürel alanda Avrupa toplumlarının etkilerinin görülmeye başlanması, batının yaşayışına ve günlük hayatına karşı bir özenti içine girilmesi bu devirde göze çarpar. Batı ile yakın ilişkiler geliştirilmiş, pek çok yenilik herhangi bir zorlama ya da engelleme olmaksızın başta saray, sonrasında ise halk arasında yayılmaya başlamıştır(Balkanlı, 2010: 39).

18. yüzyıla gelindiğinde ise batıda meydana gelen çeşitli değişimler sonucunda millet kavramı ortaya çıkmaya başlamış ve millet olma bilinci uyanmıştır. Bu bilinç sonucunda Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yaşayan tüm unsurlar Osmanlı Devleti'ne aidiyet fikrinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Bu siyasal ve sosyal gelişmeler neticesinde ise Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan gerilemenin engellenmesi amacıyla çeşitli reform hareketleri baş göstermeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde III. Selim devrinden itibaren ekonomik, teknolojik ve siyasal reformlar yapılmaya başlanmıştır. Amaç, imparatorluğun, batı karşısındaki gücünün artırılmasını sağlamaktır(Yesevi, 2012: 76). III. Selim dönemi, Osmanlı modernleşme hareketlerinin tüm alanlarda hızlı bir şekilde devam ettiği, özellikle Nizam-ı Cedit isimlendirmesinin önem kazandığı bir dönemdir. Bu dönem 1789 ve 1807 yıllarını içine alır ve bu dönemde birçok ilerleme kat edilmiştir(Gökmen, 2013: 91).

Osmanlı ordusunun, yönetim, eğitim, hukuk, sanayi ve altyapı reformu, Sultan I. Mahmut tarafından 1808-1839 yıllarında başlatılmış ve halefleri tarafından Tanzimat genel adı altında bu reformlara devam edilmiştir(Pick, 2011: 59). II. Mahmut döneminde yine devletin kurtuluşu için çeşitli reformlar yapılsa bile bunlar da çok başarılı olamamıştır. II. Mahmut döneminde gerçekleşen en önemli olaylardan birisi Sened-i İttifak'ın imzalanması olmuştur. Yaygın bir tanımla bu belge padişahın yetkilerini sınırlayan ilk belge olma özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla bu dönemlerde gerçekleştirilen reform hareketleri devletin sistemini değiştirmeye başlamış ve devletin parçalanmasına zemin hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu alanlarda ilk milliyetçilik hareketleri, Balkanlar'da görülmüştür. Fransız İhtilali'nin ortaya çıkarmış olduğu kavramlar devlet içindeki çeşitli etnik grupların bağımsızlıklarını kazanmasına zemin hazırlamıştır. 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Romanya ve Karadağ, 1908'de Bulgaristan ve 1912'de Arnavutluk bağımsızlıklarını alarak imparatorluktan kopmuşlardır(Saklı, 2012: 3; Armaoğlu, 2005: 41).

Toprak kayıplarının devam etmesi ve batılı devletlerin baskıları sonucunda Osmanlı Devleti yine temel amacı devleti kurtarmak olan reformlar yapmaya devam etmiştir. Tanzimat dönemi olarak adlandırılan bu dönemde devletin sosyal ve siyasi yapısında çeşitli değişiklikler meydana getirilmiş ve geleneksel Osmanlı sistemi ortadan kalkmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'ne düşman olan batı ülkeleri ve Rusya önceleri masum gibi görünen çeşitli reform isteklerinde bulunmuşlar ve daha sonra bu politikaları Osmanlı Devleti'ni yıkmak için kullanmışlardır. Osmanlı Devleti ise bu bağımsızlık hareketlerini engellemek için çeşitli fikir akımlarını geliştirmiştir ancak bu fikirler bile batı düşünce tarzıyla ortaya çıkmış fikirlere sahiptir. Sonuç olarak ise bu fikirler devletin parçalanmasına engel oluşturamamıştır(Hurç, 2016: 274).

Ortaya çıkan bu düşünce akımlarından birisi batıcılık fikridir. Batıcılar olarak adlandırılan grup kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Bu gruplardan birisi bütüncül batıcılar olarak adlandırılır ve batı medeniyetinin bir bütün olarak alınmasını böylelikle kalkınmanın sağlanacağını düşünmektedirler. Diğer bir batıcı grup ise kısmi batıcılar olarak adlandırılan ve batının sadece tekniğinin alınması gerekliliği üzerinde duran gruptur(Tunaya, 2004: 129-146; Şengül, 2007: 70; Uçak, 2008: 8). Osmanlı Devleti'nin kurtulması için ortaya atılan bir düşünce akımı olan batıcılık fikri temel olarak bu tartışmalar üzerinde yoğunlaşmıştır ve bu temel tartışma çok uzun yıllar boyunca devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve reform çalışmaları, II. Abdülmecid döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde Mustafa Reşit Paşa tarafından Tanzimat Fermanı hazırlanmıştır. Bu fermana göre, tüm tebaaya eşit hakların verilmesi, can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması gibi haklar güvence altına alınıyordu. Ayrıca ferman, devlet görevlilerinin güvenliğini de koruyordu(Yesevi, 2012: 76).

Tanzimat Fermanı'nın sağlamış olduğu tüm haklara rağmen Balkanlarda ve imparatorluk içindeki diğer azınlıklarda ayrılıkçı ideolojiler ve hareketler aktif olarak artmıştır. İşte Türk milliyetçiliği Osmanlı Devleti içindeki ve dışındaki Türk karşıtı yurt

severlik şekillerine karşı bir tepki olarak gelişmiştir. 19. yüzyılda Türk milliyetçiliği birbirleriyle ilişkili üç ana ideoloji çerçevesinde gelişme göstermiştir. Bunlar Pan İslamizm, Osmanlıcılık ve Pan Türkizm'dir(Landau, 1992: 567).

Osmanlıcılık; özellikle Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan ve milletlerin istiklal hareketlerini, imparatorluktan ayrılma isteklerini, "Osmanlılık" kavramı oluşturarak önlemeye çalışan siyasi düşünce hareketine denir(Uçak, 2008: 7). Bir başka tanımla Osmanlıcılık, Osmanlı topraklarında yaşayan tüm tebaaya eşit hakların verilmesi, ortak görevlerin yüklenmesi ve din ayrılıklarına rağmen herkesin eşitliğinin sağlanması suretiyle Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi bir Osmanlı milleti yaratmaktır(Akçura, 1976: 19).

Osmanlıcılık, İmparatorluk bünyesinde yer alan her türlü milletin, aralarında hiçbir fark gözetilmeden bir araya getirilme çabalarını kastetmektedir. Aynı zamanda bu anlayış Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından beri pratik olarak uygulanan bir anlayıştır. Yani Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren egemenliği altında bulundurduğu tüm halklara eşit muamelede bulunmaya ve adaletli olmaya çalışmıştır. Bu hareketin siyasi bir ideoloji olarak şekillenmesi ise 19. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir(Şengül, 2007: 73).

Osmanlıcılık fikri Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden bu yana var olan bir fikirdir. Çünkü Osmanlı Devleti kurulduğu zaman sadece küçük bir boyun bir arada tutulması önemli iken Osmanlı devlet ve imparatorluk şeklini alıp genişlediğinde artık devlete bağlılıklarının sağlanması gereken pek çok unsuru içinde barındırır hale gelmiştir. Dolayısıyla tüm bu gurupların devlete bağlılığı Osmanlılık anlayışıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlılık doğuştan gelen bir değer değildir tam aksine sonradan kazılan bir statüdür. Osmanlı Devleti'ne bağlı olan herkes de bu statüye dâhildir. Bu anlayış doğrultusuyla da Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu tüm unsurlar devlete bağlı bir şekilde yüzyıllar boyunca yaşamışlardır(Hocaoğlu, 2000: 90-91).

Osmanlı sosyal yapısı millet adı verilen bir sistemin temeli üzerine inşa edilmiştir. Bu temel yapıda millet kavramının anlamı bugünkü manadan farklı olarak dini bir içeriği kastetmektedir. Osmanlı Devleti'nde farklı dinlere mensup kişileri anlatmak için millet

ifadesi kullanılmıştır. Bu sistem önceleri sorunsuz şekilde işlerken Fransız ihtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik fikri paralelinde çeşitli sorunlar teşkil etmeye başlamıştır(Can, 1998: 18-19). Farklı dinlere mensup olan Osmanlı tebaası batıda yükselen bu kavramlar ışığında Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarını yitirmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde ise hem batının gelişmelerine ayak uydurabilmek hem de devlete bağlılığı tayin etmek amacıyla çeşitli fikir akımları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan birisi Osmanlılık akımıdır. Bu akım ile daha önce olduğu gibi tüm Müslim ve gayrimüslim tebaanın devlete bağlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlılık akımının resmi şekilde kullanılması ise Tanzimat ve Islahat fermanlarının ilanı ile karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu gelişmelere rağmen Balkanlarda yaşanan isyanlar ve bazı milletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları sonucu Osmanlılık fikrinin devlete bağlılığı sağlamada başarı gösteremediği anlaşılmaya başlanmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ardından onun daha da genişletilmiş şekli olan Islahat Fermanı'nın ilanı da yine Osmanlı ülkesindeki gayrimüslim unsurlara geniş haklar verirken Osmanlı Devleti'ne bağlılığı sağlamayı başaramamıştır.

Islahat Fermanı sosyal, siyasi, kültürel koşulların ortaya çıkardığı bir süreç olarak gelişmemiştir. Aksine batılı devletlerin baskıları sonucu gelişen bir reform hareketidir. Ferman Hristiyan halkın korunmasını amaçlar niteliktedir ve bu nedenlerden ötürü yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmalarına zemin hazırlamıştır(Çalık, 1985: 7-8).

Bu dönemden sonra reform hareketleriyle güçlenen bürokratlara karşı bir hareket gelişmeye başlamıştır. Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan bu hareket halka daha fazla özgürlük verilmesini ve bunun ancak meşruti bir yönetimle mümkün olduğu düşüncesini savunmaya başlamışlardır. Yine bu cemiyet, devletin parçalanmasının önlenmesi için anayasal bir rejimin gerekliliğine inanmaktadır. Bu görüş ileride meşruti yönetimin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Yeni Osmanlılar içinde Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi isimler bulunmaktadır(Çalık, 1985:8-10).

1876 yılında II. Abdülhamit tahta geçince meşruti yönetimi ilan etmiştir. I. Meşrutiyet'in temel amacının yönetime halkı da dâhil ederek toplumsal bütünlüğü sağlamak olduğu söylenebilir. Meşruti yönetimin ilk uygulamasının da beklenen gelişmeyi gösterememesi sonucu meclis padişah tarafından feshedilmiştir. 1908 yılına gelindiğinde ise meşruti yönetim tekrardan ilan edilecektir ve artık Osmanlı devlet yapısı tamamen değişmiş olacaktır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde de Yeni Osmanlılar hareketinin devamı niteliğinde sayılan ve anayasal bir düzen isteyen Jön Türk hareketi etkili olmuştur. Bu hareketin örgütlü yapısı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni oluşturmuştur ve bu cemiyet daha sonraki süreçte siyasal sistemin düzenleyicisi hâlini almıştır.

1876 yılında tahta geçen II. Abdülhamit, Müslüman unsurların tıpkı Hristiyan unsurlar gibi devletten ayrılmalarının önüne geçmek için, İslamcılık siyaseti yürütmüştür(Saklı, 2012: 3). İslamcılık akımı da Osmanlıcılık akımında olduğu gibi bu devlet nasıl kurtulur sorusuna yanıt olarak ortaya çıkmıştır. İslamcılık politikasının temel amacı bir Osmanlı toplumu oluşturulamıyorsa bir İslam toplumu oluşturmak böylece tüm Müslüman unsurların devlete bağlılığını sağlamaktır. Fakat bu düşünce akımı da kendi içinde farklı düşünceler barındırmakla birlikte başarı gösterememiştir. Müslüman olan unsurlar dahi Avrupa'daki milliyetçilik akımından etkilenmiş ve devletten bağımsızlıklarını kazanmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

İslamcılık düşüncesi de tıpkı Osmanlıcılık düşüncesi gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren toplumsal hayatta etkili olmuş bir unsurdur. İslamcılık düşüncesinin siyasi bir ideoloji halini alması ise tıpkı Osmanlıcılık düşüncesinde olduğu gibi çeşitli unsurların devletten ayrılmaları sonucunda gerçekleşmiştir. Osmanlıcılık siyaseti gibi İslamcılık akımı da Osmanlı Devletini bir arada tutmaya yetmemiştir(Çilliler, 2015: 56-57).

Osmanlıcılık siyaseti ile gayri Türk ve gayri Müslim unsurları, İslamcılık siyasetiyle de gayri Türk Müslüman unsurları imparatorluğa bağlamak gayretinden, ilk ve ikinci devre Türkçüleri vazgeçememişler, siyasette Osmanlıcılık ve İslamcılık gayelerine önem vermişlerdir(Akçura, 1978: 82).

Osmanlı Devleti'nin bir arada tutulması amacına yönelik olarak ortaya atılan Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının başarı gösterememesi sonucu Türkçülük akımı gündeme gelmeye başlamıştır. Zaten temelde Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için düşünülen tüm akımlar ve uğraşlar millet olma bilincinin uyanışına destekte bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılışının önüne geçilememesi sonucu milliyetçilik anlayışı batıdaki algılanış şekliyle karşımıza çıkmaya başlamıştır ve bu algılayış Türk milliyetçiliğini oluşturmuştur. Bu milliyetçilik anlayışı ise Türk milletini yeniden üretme amacını yerine getirmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti içinde yaşanan tüm bu olaylar karşısında geliştirilen çeşitli siyasi akımlar da devletin kurtuluşunu sağlamaya yetmediği için Türkçülük akımı ön plana çıkmaya başlamıştır. Türkçülük akımının oluşmasına Osmanlı Devleti içindeki bu gelişmeler katkı sağlamıştır.

Türkçülük hareketi, Meşrutiyet döneminde hızlanmıştır. Bunun iki sebebi vardır. Biri Osmanlı İmparatorluğu içindeki bütün milletlerin milliyet davası gütmeleridir. İkinci sebep ise memleket içindeki azınlıkların Türklere karşı kazandığı iktisadi üstünlüktür. Azınlıkların bu hallerine karşı duyulan reaksiyon Türklerde de milliyet fikrinin gelişmesinde etkili olmuştur(Uca, 1996: 134).

II. Abdülhamid devri milliyetçilik akımının Türkiye'de şekillenmeye başladığı bir devirdir(Mardin, 1992: 94). Bu dönemde İslamcılık fikri ağırlık taşımakla birlikte Türkçülük de aydınlar arasında gelişmeye devam etmiştir. Mehmet Atıf, Ahmed Mithat Efendi, Mizancı Murad yayınladıkları eserlerle Türklüğe verdikleri önemi ifade etmişlerdir(Uca, 1996: 136).

Türk milliyetçiliğinin II. Meşrutiyet dönemi öncesinde çeşitli sahalardaki çalışmalarla kültürel temelleri atılmış ve milliyet duygusu önem kazanmaya başlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti içinde Türkçülük fikrinin savunulmasının devleti parçalayacağı düşünülmesi neticesinde II. Meşrutiyet'ten önce Türkçülük siyasi bir akım haline getirilememiştir. Rusya'dan gelen aydınların savunduğu siyasi Türkçülük ve temelleri önceden atılan kültürel Türkçülük, Türk milliyetçiliğinin sistemleşmesini sağlayacak unsurları kısmen hazırlamıştır. Böylece II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet

ortamı içinde Türkçülük güçlenerek bir siyasi akım haline gelmiştir(Sarınay, 1994: 94; Uca, 199: 138).

Türk milliyetçiliği ve milliyet duygusu, yukarıda bahsedilen düşünsel hareketlerin ve çeşitli düşünürlerin etkisiyle uyanmaya başlamıştır(Feyzioğlu, 1986: 19; Uca, 1996: 134). Türk milliyetçiliği bu gelişmelerle birlikte asıl olarak II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle, bunun sonucunda ise çeşitli derneklerin açılmasıyla gelişme göstermiştir(Saklı, 2012: 6).

Türkiye'de Türk milliyetçiliği esasına dayanarak kurulan ilk cemiyet 1908 yılında kurulan 'Türk Derneği'dir. Amacı Türk tarihi, Türk dili hakkında araştırma yapmak olan cemiyetin üyeleri arasında Ahmed Mithat Efendi, Necip Asım Bey, Veled Çelebi Efendi, Yusuf Akçura, Rıza Tevfik Bey, Şair Mehmed Emin Bey, Gaspıralı İsmail Bey, Hüseyin Cahid Bey, Hüseyinzade Ali Bey, Köprülüzade Fuad Bey gibi ünlü şahsiyetler de bulunmaktadır(Uca, 1996:140).

Her ne kadar kültürel amaçlarla kurulmuş olsa da, gerek nizamnamesinde gerek kuruluş beyannamesinde bulunan dilde Türkçülük, yani tüm Türklerin ortak bir dil etrafında birleşmeleri arzusu ve gerekse derneğin üyeleri arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden kişilerin bulunması, derneğin aynı zamanda siyasal Türkçülük amacı güttüğü izlenimi vermiştir. Türk Derneği ileride kurulacak olan Türkçü örgütlenmelere zemin hazırlamıştır(Duran, 2011: 74).

Türk Derneği'nden sonra 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet Türk Yurdu Dergisi'ni yayınlamıştır. Bu dergi Türkçülüğün oluşup gelişmesinde büyük rol oynamıştır(Uca, 1996: 140). Türk Ocağı 1912 yılında kurulmuştur. Türk Ocağı'nın temel amacı da yine dilin sadeleştirilmesi ve Türkçülüğün gelişimi olmuştur.

Türkçülüğün dernekler vasıtasıyla teşkilatlanmaya başladığı dönemde bazı aydınlarımız da 1911 yılında Selanik'te çıkarılan Genç Kalemler Dergisi etrafında birleşmişlerdir. Bu dergi dilde Türkçülük akımını başlatmıştır. Ali Canip Yöntem ve

Ömer Seyfeddin tarafından çıkarılan dergiye daha sonra Ziya Gökalp'in de katılımıyla birlikte Türk dilini yeni bir zihniyetle işlemeye başlamışlardır(Uca, 1996: 142).

Türkçülüğün gelişiminde yukarıda bahsedilen dernekler ve dergiler kültürel açıdan Türkçülüğün gelişimine katkı sağlarken siyasal anlamda Türkçülüğün savunulması ise İttihat ve Terakki Cemiyeti eliyle yürütülmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk olarak 1889'da Mektebi Tıbbiye-i Şahane öğrencileri tarafından 'İttihat-i Osmanî' adıyla gizli bir teşkilat olarak kurulmuştur. Teşkilat aynı yıl yurt dışındaki Osmanlı aydınları tarafından Paris'te kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşerek İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almıştır(Semiz, 2014: 217).

Cemiyetin temel amacı ise meşruti yönetimin tekrardan ilan edilmesini sağlamaktır. Bu amacın gerçekleşmesinden sonra 31 Mart olayı sonrasında cemiyet yönetiminde etkin hale gelmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908'e kadar olan dönemde Türkçülüğü ön planda tutsa da bu döneme kadar resmi olarak Türkçülük politikası izlememiştir. Devletin bütünlüğünün bozulmasını engellemek düşüncesiyle bu cemiyet Türk milliyetçiliğini dışa vurmakta geç kalmıştır. 1908 yılından sonra meşrutiyetin ilanı ile birlikte ülkede oluşan özgür düşünce ortamının da etkisiyle tüm Osmanlı tebaası olan halklar bağımsızlık isteklerini açıkça dile getirir hale gelmişlerdir ve bu yönde çalışmalarını açıkça sürdürmüşlerdir. Bu çalışmalara karşılık olarak da İttihat ve Terakki Cemiyeti de Türkçülük politikasını açıktan savunmaya başlamıştır.

Türkçülüğün bir siyasi akım olarak ortaya çıkışı ve gelişimi yukarıda bahsettiğimiz temeller üzerinde gerçekleşmiştir. İlk önceleri batı toplumlarındaki çalışmalarla ortaya çıkan Türkçülük, fikri daha sonraları Rusya'daki Türklerin etkisiyle gelişmiş ve Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra siyasi bir hareket olarak görülmeye başlamıştır. Bundan sonra Türkçülük Osmanlı Devleti içinde çeşitli dernek, gazete ve dergilerle birlikte yayılma göstermiştir.

Türk milliyetçiliğinin oluşumu ve gelişimini milliyetçilik kuramları açısından incelediğimizde temel olarak kabul edilen görüşün milliyetçiliğin modern bir kavram olduğudur ve modernleşme sonucu ortaya çıktığıdır. Türk milliyetçiliğine baktığımız

zaman ise oluşumunun ve ortaya çıkışının modernleşme ile birlikte ve modernleşmenin sonucu olarak gerçekleştiğini görebiliriz. Batı toplumlarının modernleşme süreci Osmanlı Devleti'nden önce gerçekleştiği için Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi ve Türk milliyetçiliğinin oluşup Türk milletini tanımlaması batı modernleşmesinin ışığı altında gerçekleşmiştir diyebiliriz. Çünkü Türkiye'nin modernleşme tarihi ile ilgili söyleyebileceğimiz en önemli özellik, referans olarak her zaman batıyı örnek almış olmasıdır(Çağlar, 2007: 39).

Türkçülük, temel olarak iki farklı bakış açısıyla yorumlanmıştır. Ziya Gökalp'in Türkçülüğü, din ve kültür birliğine dayanan bir proje iken ki bu o dönemin resmi milliyetçilik anlayışıdır; Yusuf Akçura ise dünyadaki bütün Türkleri kucaklayan siyasi bir Türkçülük fikrini savunmuştur. Bu görüş ise etnik milliyetçiliği yansıtır niteliktedir(Karpat, 2010: 653; Çilliler, 2015: 58).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren ortaya atılan ve devleti kurtarmaya yönelik olan tüm girişimler sonuçsuz kalmış ve en son çare olarak Türk milliyetçiliği bu zemin üzerine inşa edilmiştir. Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ise yukarıda bahsedilenlerden de anlaşılacağı üzere temel olarak Siyasi Türkçülük ve Kültürel Türkçülük olarak gruplandırılabilir. Her iki tip Türkçülük fikri de Osmanlı sınırları dışında ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Kültürel Türkçülük batıda gelişen Türkoloji çalışmalarının etkisiyle gelişirken, siyasi Türkçülük de Tatar ve Kırım sınırları içinde baş göstermiştir. Türk milliyetçiliğinin bu uyanışı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve egemen unsur Türk milleti halini almıştır. Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde ve cumhuriyet reformlarının gerçekleşmesinde Türkçülüğü sistemli hale getiren isim ise hiç kuşkusuz Ziya Gökalp olmuştur. Tezimizin ikinci bölümünde Ziya Gökalp'in Türkçülük anlayışının temel dayanakları anlaşılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN İDEOLOĞU ZİYA GÖKALP

2.1.ZİYA GÖKALP'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1.1.Hayati

Türkçülük düşüncesini savunan Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 tarihinde Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir(Celarent, 2012: 1557). Kendisine, Mehmet Ziya ismi verilmiştir. Babası Diyarbakır'da Müftüzadeler olarak bilinen, vilayet evrak müdürü Mehmet Tevfik Efendi'dir. Annesi ise Prinçizadeler'den Zeliha Hanım'dır. Mehmet Tevfik Efendi, Diyarbakır'ın ileri gelenlerinden olup, meşrutiyet taraftarı bir kişidir(Duran, t. y. : 98; Türkman, 2010: 147; Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006: 89-90; Can, 1998: 34).

Ziya Gökalp 1876-1924 yılları arasında yaşamıştır. Bu döneme baktığımız zaman Osmanlı Devleti'nin yıkılış süreci ve bu sürece engel olma girişimleri çerçevesinde yapılan çalışmalar ile başlayan bir dönemde dünyaya gelmiştir. Okul yılları ile birlikte bu sorunları hisseder ve bu konulara kafa yorar olmuştur.

Gökalp, önce Mercimekörtmesi Mahalle Mektebi'nde eğitimine başlamış, İlköğrenimini 1883 yazında kayıt yaptırdığı bu okulda tamamlamıştır. On yaşında da Diyarbakır Askeri Rüştüyesi'ne kaydolmuştur. 1886-1890 yılları arasında Diyarbakır Askerî Rüştüyesi'nde eğitim aldıktan sonra Diyarbakır Mülki İdaresi'ne kayıt yaptırmıştır. Bütün modernliği ile birlikte bu kurumlarda verilen eğitim 19. yüzyıl Osmanlı batılılaşmasının özelliklerine bağlı olarak geleneksel terbiyeyi de içermektedir. Bunun dışında Gökalp'in ailesi okuldaki eğitimle, modern eğitimle yetinmez ve yalnız yeni mektepte okumanın yabancılaştırıcı tesirlerinden endişe eder. Bu nedenle babası Gökalp'in Arapça ve Farsça öğrenmesinden yana bir tutum içindedir; ancak, sadece geleneksel bir eğitimin verilmesinden yana da değildir(Coşkun, 2004: 69; Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006: 89-90; Çalık, 1985: 39-41; Duran, t. y. : 98; Ülken, 2001:304; Tanyu, 1981: 1-3).

Bu konuda Gökalp babasının düşüncelerini şöyle aktarır:

"Babam dedi ki, "Tahsil için Avrupa'ya giden gençler, yalnız Avrupa ilimlerini öğrenebilirler; milli bilgilerimizden bihaber kalırlar. Medreseye girenler de iyi hocalar bulurlarsa, dini ve milli irfanımıza az çok vakıf olabilirler. Fakat bunlar da Avrupa ilimlerinden mahrum kalırlar. Bence, memleketimize en faydalı alimler, bizim için müstacelen bilinmesi lazım olan hakikatleri bilenlerdir. Bu hakikatlerse ne Avrupa ilimlerinde, ne de milli bilgilerimizde tam olarak mevcuttur. Gençlerimiz bir taraftan Fransızca'yı diğer taraftan Arapça ve Farisi'yi iyi öğrenmeli ondan sonra hem garp ilimlerine, hem de şark bilgilerine mükemmelen vakıf olmalı, sonra da, bunların mukayese ve telifiyle milletimizin muhtaç olduğu büyük hakikatleri meydana çıkarmalıdır. İşte, eğer ömrüm vefa ederse, ben Ziya'yı bu suretle yetiştirmeye çalışacağım""(Gökalp, 1982 b: 96-97).

Gökalp'in babasından aktardığı bu sözlerden de anlaşılmaktadır ki Ziya Gökalp'in eğitim hayatı hem batılı hem de geleneksel tarzda almış olduğu eğitimlerle devam edecek ve böylelikle şekillenecektir. Bu şekilleniş dolayısıyla Gökalp'in hayatında farklı düşünceleri savunduğu farklı dönemler söz konusudur. Ziya Gökalp'in hayatı içerisinde temel olarak Kürt milliyetçiliğini savunduğu, Turancılığı savunduğu ve Türk milliyetçiliğini savunduğu dönemler olmuştur.

Ziya Gökalp'in Kürtçülüğü desteklediği dönemlere bakacak olursak bunun etnik köken bakımından da anlamlı olduğu sonucunu görebiliriz. Ziya Gökalp'in etnik kökenleri onun Kürt bir aileden geldiğini gösterir, Diyarbakır Kürtlerinden sayılır. Ziya Gökalp, başlangıçta Osmanlıcıyken bir yandan da Kürtlüğüne sarılmış ve bunalımlı bir tip haline gelmiştir. Bu bunalımda aldığı çeşitli eğitimlerin etkisinin de olduğundan bahsedilebilir. Daha sonraları ise Türkçülüğü bayrak edinmiş, yazdığı şiirleriyle bu ideolojiyi desteklemiştir. Ziya Gökalp en sonunda köklerinden koparak, kendini Türk olarak hissettiğini öne sürmüştür. Yaşadığı intihar teşebbüsünden sonra eski Kürt kökenli Ziya Gökalp gitmiş, yeni bir Ziya Gökalp yerine gelmiştir(Çeko, 2008).

Ziya Gökalp'in Kürtçü olarak adlandırılmasının bir başka sebebi de İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemlerdeki tutumlarıdır. 1908 yılında meşrutiyet ilan edilmeden önce gizli bir dernek olan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başında Ziya Gökalp bulunmaktadır. Daha sonraları meşrutiyetin ilanıyla bu cemiyet faaliyetlerini açıktan açığa yürütmüş ve Gökalp bu cemiyetin önemli savunucularından olmuştur. Yine bu dönemde meşrutiyetin ilanıyla birlikte pek çok düşünce özgür olarak ifade edilmeye başlanmış ve çok çeşitli dernekler kurulmuştur. Bu dönemde kurulan Kürd Teavün ve Terakki Cemiyeti de faaliyetlerini açık şekilde yürütmüştür. Ziya Gökalp'in bu cemiyet ile arasındaki ilişkiler iyi durumdadır. Bu cemiyetin yayın organı olan gazetede Ziya Gökalp'in bir şiiri yayınlanmıştır. Aynı dönemde Ziya Gökalp'in yönettiği Peyman gazetesinde de Kürtçülük ile ilgili çeşitli yazılar yayınlanmıştır(Ruhavioğlu, 2012).

Ziya Gökalp'in Kürt ulusçuluğu ile ilgisinin olduğunu gösteren bir durum da şöyledir. Gökalp'in dayısının oğlu Pirinççizade Feyzi 1909 yılında Kürd Teavün ve Terakki gazetesinde yazdığı bir mektupta Kürt dili ile ilgili çalışmalardan bahsetmiş ve bunlar arasında Ziya Gökalp'in on yıllık çalışmaları sonucunda hazırladığı bir Kürtçe sözlüğün de olduğundan bahsetmiştir(Ruhavioğlu, 2012). Gökalp'in Kürtçü hareket ile olan bu ilişkileri 1909 yılından sonra gerilemeye başlamış ve Türkçülük görüşleri ön plana çıkmaya başlamıştır.

Ziya Gökalp'in yaşamı içerisinde farklı düşünsel dönemler olduğundan ve bu dönemler içerisinde Kürt hareketini savunduğu bir dönemin de olduğundan kısaca bahsettik. Tezimizin temel odak noktası ve kapsamı bakımından Kürtçülük hareketini savunduğu dönemin ayrıntılı olarak incelenmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla burada Gökalp'in hayat hikâyesi içerisindeki çeşitli olaylara yer vermeye devam edebiliriz.

Gökalp'in hürriyet konusunda ilk fikirleri Askeri Rüştüye dönemindeki eğitimine dayanmaktadır. 1890 yılında babasını kaybeden Gökalp, amcasının yanında kalmış ve ondan çeşitli alanlarda bilgiler edinmiştir. 1891 yılında İdadi-i Mülkiye'ye başlamıştır. 1893 yılında öğretmeni Doktor Yorgi'den felsefe dersleri, Mehmet Ali Ayni'den ise tarih dersleri almıştır. O dönemde ailesinin evlilik baskıları gibi nedenler Ziya Gökalp'i

bunalıma sürüklemiş, Gökalp 1894 yılında intihar girişiminde bulunmuştur(Celarent, 2012: 1557).

İntihar olayından sonra kendini tekrar bilime veren Gökalp, eğitimine devam etmek için İstanbul'a gelmiştir. Fakat parası olmadığı için ancak ücretsiz olan Veteriner Mektebi'ne kayıt yaptırebilmiştir(Celarent, 2012: 1557). Bu dönemde yasak yayınları okuması ve zararlı derneklere üye olması nedeniyle bir soruşturma geçiren Gökalp tutuklanmış daha sonra ise Diyarbakır'a sürgün edilmiştir. Bu dönemden sonra Diyarbakır'da çeşitli çalışmalar yürütmüştür(Çapcıoğlu ve Gürsoy, 2006: 90; Tuncay, 1978: 34-46; Çalık, 1985: 42-43; Türkman, 2010: 147). II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Gökalp Diyarbakır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir şubasını açmıştır. 1909 yılında ise Selanik'e gitmiştir(Türkman, 2010: 147; Çapcıoğlu ve Gürsoy, 2006: 91).

Gökalp, 1911 yılında Ömer Seyfettin ve Ali Canip gibi dilde sadeleşmeyi savunan bazı yazarların çıkarttığı Genç Kalemler dergisinde yazılar yazmaya başlamıştır. Meşhur Turan şiiri Mart 1911'de bu dergide yayınlanmıştır. 1911'in sonlarında ailesiyle birlikte İstanbul'a gelen Ziya Gökalp, 1912 yılında yapılan Meclis-i Mebusan seçimleri sonucunda Ergani milletvekili olarak meclise girmiştir. Ziya Gökalp'in İstanbul'a gelmesinden sonra ilk işi Türk Ocağı'na girmek ve Türk Yurdu Dergisi'nde yazılar yazarak Türkçülük cereyanını kuvvetlendirmek olmuştur. 1913 yılında, Türk Yurdu Dergisi'nde "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak", isimli makaleleri yayınlanmıştır. Gökalp 30 Mart 1919'da asayiş bozma ve Ermenilere zor kullanma gerekçesiyle tutuklanarak cezaevine gönderilmiş daha sonra ise Malta'ya sürülmüştür(Duran, t. y. : 100; Türkman, 2010: 147-148; Çapcıoğlu ve Gürsoy, 2006: 91-92). Malta'daki sürgün hayatı, Ankara hükümeti ile İngilizler arasında imzalanan esirlerin değişimi anlaşması çerçevesince sonuçlanmış ve 19 Mayıs 1921'de İstanbul'a dönmüştür(Çapcıoğlu ve Gürsoy, 2006: 91).

İstanbul'dan Diyarbakır'a giden Gökalp Haziran 1922'den itibaren de öğretmen Ali Nüzhet Göksel ile birlikte Küçük Mecmua'yı yayınlamaya başlamıştır. 11 Ağustos 1923 tarihinde Diyarbakır'dan Milletvekili seçilen Gökalp; bilimsel, kültürel ve eğitim çalışmalarına ara vermiş gibi görünse de, yine bu dönemde de kültürel ve düşünsel

çalışmalarına devam etmiştir. 1924 yılı başlarında rahatsızlanan Gökalp, 25 Ekim 1924 tarihinde vefat etmiştir(Çapcıoğlu ve Gürsoy, 2006: 92; Tuncay, 1978: 61; Duran, t. y. : 101; Türkman, 2010: 148).

2.1.2.Eserleri

Ziya Gökalp, hayatı boyunca pek çok kitap yazmış, çeşitli dergilerde makaleler yayımlamış bir düşünürdür. Gökalp, Peyman, Rumeli, Genç Kalemler, Türk Yurdu, Halka Doğru, İslam Mecmuası, İçtimaiyat Mecmuası, Yeni Mecmua, Küçük Mecmua vb. pek çok dergide makalelerini yayımlamıştır(Türkman, 2010: 148-149).

Ziya Gökalp'in çalışmaları daha sonraları Kültür Bakanlığı ve Yapı Kredi Yayınları tarafından tekrar basılmıştır(Duran, t.y. : 107).

Gökalp'in eserleri şunlardır:

Limni ve Malta Mektupları: Ziya Gökalp'in malta sürgünü dönemlerinde ailesi ile yaptığı yazışmaları içeren eseridir.

Üç Cereyan: Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak fikirlerini ele aldığı makalesidir.

Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler: Gökalp'in Kürt aşiretlerinin köken, tarih, coğrafya, dil vb. özelliklerini ortaya koyduğu eseridir.

Şaki İbrahim Destanı: Gökalp'in, 1900'lü yılların başında Diyarbakır ve çevresinin güvenliğini sağlamakla görevli Hamidiye Alayı reisi İbrahim Paşa'nın, hırsızlık ve soygun gibi olaylara karışmasını, yöre halkına yaptığı zulmü anlattığı eseridir.

Türk Töresi: Ziya Gökalp bu kitabında Türk töresinin ne demek olduğunu araştırmaktadır. Türklerin İslamiyet'ten önceki dinleri üzerine bir araştırmadır.

Türkçülüğün Esasları: Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eseriyle ilk bölümde Türkçülüğün nasıl ortaya çıktığını anlatmıştır. İkinci bölümde ise Türkçülüğün barındırması gereken temel esasları çeşitli başlıklar halinde incelemiş ve böylelikle Türkçülüğü sistemli hale getirmiştir.

Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak: Ziya Gökalp Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak kitabında, Türk milletinin oluşturulması ve milli devletin güçlü hale gelmesi için bu üç fikir akımını incelemiştir. Bu fikir akımlarının temel özelliklerini anlatmıştır.

Türk Medeniyeti Tarihi: Türk Medeniyeti Tarihi üç döneme ayrılır:

- 1- Eski dönem: Müslümanlığı kabul edene kadar olan eski Türk devletlerinin anlatıldığı dönem.
- 2- Orta dönem: İslam dinine girilmesinden, Batı medeniyetinin kabul edilmesine kadarki dönem.
- 3- Yeni dönem: Batı medeniyetinin kabul edişinden bugüne kadar ki dönemi kapsamaktadır. Türk medeniyeti tarihi de bu konuların ele alındığı bir kitaptır.

Altın Işık: Ziya Gökalp eserinde şiir ve düz yazı olarak işlenmiş masallara ve iki perdelik bir manzum piyes olan Alparslan ve Malazgirt Savaşına yer vermiştir.

Kızıl Elma: Kızıl Elma Türklerin cihan hâkimiyeti düşüncesinin yansıması olarak ortaya çıkan bir semboldür. Bu sembole ulaşmak ve fetihler yapmak düşüncesi esastır. Gökalp'in bu şiir kitabı onun Türkçülük/ Turancılık fikrinin yansımalarını taşıyan bir eserdir.

Yeni Hayat: Ziya Gökalp'in şiir kitabıdır.

Doğru Yol: Cumhuriyet rejiminin ortaya konulmaya çalışıldığı bir eserdir.

Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı: Osmanlı Devleti dışındaki Türk varlığının değerlendirildiği bir çalışmadır.

Makaleler 1: Ziya Gökalp'in Diyarbakır, Peyman ve Volkan gazetelerindeki yazılarından oluşan eserdir.

Makaleler 2: Gökalp'in ilk kez 1982 yılında basılan ve çeşitli yazılarından oluşan eseridir.

Makaleler 3: Milli Tetebbular dergisindeki makalelerinin bir araya getirilmiş şeklidir.

Makaleler 4: İslam, İktisat, İçtimaiyat, Halka Doğru dergilerinde çıkan makalelerinden oluşmaktadır.

Makaleler 5: Gökalp'in ilk kez 1891 yılında yayımlanan makalelerinden oluşan eserdir.

Makaleler 7: Ziya Gökalp'in Küçük Mecmuadaki yazılarından oluşan eserdir.

Makaleler 8: Gökalp'in Halka Doğru mecmuasındaki yazılarının toplandığı eserdir.

Makaleler 9: Gökalp'in Yeni Gün, Yeni Türkiye ve Cumhuriyet gazetelerinde yayımlanan yazılarından oluşan eserdir.

Ziya Gökalp'in bunlar dışında çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış yüzlerce makalesi mevcuttur(Can, 1998: 85-88; Uçak, 2008: 38-40).

2.2.ZİYA GÖKALP'İN DÜŞÜNCE YAPISININ OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

Ziya Gökalp'in yaşadığı dönem göz önüne alındığında bu dönem Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı ve batının üstünlüğünün kabul edilmeye başlandığı bir dönemdir. Bu dönemin getirdiği şartlar nedeniyle Osmanlı Devleti'nde yaşayan her insan

gibi Gökalp de döneminin koşullarından etkilenmiş ve bu koşullar Gökalp'in düşünce yapısının şekillenmesinde rol oynamıştır. Ziya Gökalp'in düşünce hayatının oluşumunda temel etken olan ve çok genel olarak bahsettiğimiz bu koşulların Gökalp'in düşüncesini nasıl etkilediğini daha ayrıntılı şekilde açıklamaya çalışalım.

Gökalp'in düşün hayatı, doğduğu ve büyüdüğü devletin ve o dönemki tarihsel koşulların etkisiyle ve bunların çözümüne yönelik fikirleriyle başlar. Benzer sorunların görüldüğü hemen her ülkede olduğu gibi ülkenin kurtuluşu için çeşitli çareler aramak Gökalp'in düşünce dünyasını meydana getirmiştir. Dönemindeki diğer düşünürlerle paralel olarak devletin o zamanki sorunlarına çözüm arayışları ve bunların yansımaları Ziya Gökalp'in fikirlerinde de görülmektedir. Yaşanan bu koşullar, Gökalp'in fikir sistemini oluşturmuştur(Çapcıoğlu ve Gürsoy, 2006: 93; Özakpınar, 1998: 80; Çelik, 2006: 44).

Ziya Gökalp'in düşünce dünyasının şekillenmesine etki eden ilişkilerden birisi de Genç Türkler ve İttihat ve Terakki ile yaşadığı düşünsel yakınlıktır. Bu yakınlığın izleri Gökalp'in askeri lisede bulunduğu yıllara kadar geri gider. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunlar ve devletin parçalanması tehlikesi pek çok öğrenciyi etkilediği gibi Ziya Gökalp'in fikirlerinin oluşumuna da katkı sağlamıştır. Bahsettiğimiz tüm bu nedenler sonucunda Ziya Gökalp ülke sorunları üzerinde düşünür hale gelmiş ve bunlar neticesinde pek çeşitli örgütlenmelere dâhil olmuştur. Gökalp Durkheim'in görüşlerini takip etmiş ve onun görüşleri çerçevesinde kendi düşün hayatını oluşturmuştur(Çapcıoğlu ve Gürsoy, 2006: 95).

Ziya Gökalp ve Durkheim'in fikirlerinin neler olduğu ve Durkheim düşüncesinin Gökalp'i nasıl ve hangi yönlerden etkilediğini ilerleyen kısımlarda ortaya koymaya çalışacağız. Şimdi Gökalp'in düşüncelerini etkileyen koşulları ve kişileri incelemeye devam edebiliriz.

Ziya Gökalp'in düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olan kişilerden birisi de Naim Bey, olmuştur. Ziya Gökalp'i etkileyen fikirlerden birisi de Naim Bey'in meşrutiyet ile ilgili olan fikirleridir. Naim Bey'e göre meşrutiyet ilan edilecektir, fakat meşrutiyetin

ilanı ülkenin kurtuluşunu sağlayacak çözümler getirmeyecektir. Meşrutiyetin beklenen çözümleri sunamamasının en önemli sebebi halkın meşruti yönetim hakkında yeterince bilgi sahibi olmamasıdır. Dolayısıyla çözüm oluşturabilmek için halk meşrutiyet hakkında bilgilendirilmelidir. Naim Bey'in bahsedilen bu fikirlerinden etkilenen Gökalp bundan sonra meşruti yönetimin önemini anlamış aynı zamanda halkın eğitimi için çalışmalar yürütmüştür(Çapcıoğlu, Gürsoy, 2006: 94; Sarıbay, 1976: 99).

Birinci Meşrutiyet ile başlayan süreçte meşruti yönetim tam olarak istenileni karşılamayınca süreç değişime uğramıştır. 1908 İkinci Meşrutiyet ile birlikte yönetimde gittikçe artan oranda İttihat Terakki etkisi görülmeye başlanmış ve Gökalp de bu dönemde İttihat Terakki'nin etkisi ile çalışmalarını sürdürmüştür. 1914 ve sonrasında ise Dünya Savaşı ile gelen yıkım sonucu Gökalp'in görüşleri millî bir devlet etrafında şekillenmiştir. Görüldüğü gibi Gökalp Birinci Meşrutiyet sürecinde Osmanlıcı iken sonraları Türkçülüğü benimsemiş ve son kertede millî devlet sınırları içinde tanımlı kültürel birlikteliğe dayanan bir milliyetçilik anlayışı benimsemiştir. Ziya Gökalp'in düşüncelerinin oluşumunda etkili olan kimseler temel olarak dönem koşullarına kafa yoran kimselerdir. Gökalp'in de bu kişilerle olan ilişkisi bağlamında ve dönem koşullarıyla birlikte düşünce dünyasında çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Onun düşünce serüveninde Türkçülük fikriyatı önemli bir yere sahip olmuştur.

Ziya Gökalp Türkçülük düşüncesi üzerinde düşünmeye başladıktan sonra çalışmalarını Türkçülüğün oluşturulması ve sistemli hale getirilmesi adına yürütmüştür. Bunun için Türklerin tarihinden, yaşayış tarzına kadar pek çok alanı incelemiştir(Çapcıoğlu ve Gürsoy, 2006: 98).

Ziya Gökalp'in düşüncesinin temellerini ve bu düşüncenin gelişerek Türkçülüğe doğru nasıl evirildiğini kısaca anlatmaya çalıştık. Ziya Gökalp'in bu temel fikriyatının temellerini oluşturan ve şüphesiz düşün hayatının oluşumunda en çok etkilendiği kişi Durkheim olmuştur. Durkheim'in görüşlerini temel alarak kendi düşün dünyasını oluşturan ve bunu bizim toplum yapımıza uygulayarak yeni bir millet inşasında kullanan, bu temelde fikirler üreten Gökalp bu konuda yadsınamayacak bir öneme sahiptir. Burada

asıl odak noktası olarak Gökalp ve Durkheim'in temel düşüncelerinin ne olduğunu anlatmaya başlayabiliriz.

Ziya Gökalp'in sosyolojik açıdan Durkheim'dan etkilendiğini ve onun görüşleri çerçevesinde sosyolojik anlayışını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ziya Gökalp ve Durkheim'in yaşadıkları döneme baktığımızda hemen hemen aynı yıllara rast geldiğini görebiliriz. Bu dönem benzerliği Ziya Gökalp ile Durkheim arasında bir ilişkinin var olabilmesi için ilk etkindir denilebilir. Ayrıca Ziya Gökalp'in Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde devleti kurtarmak adına düşünmesi ve çabaları da yine Durkheim ile olan ilişkisini yansıtır niteliktedir. Çünkü Osmanlı Devleti'ndeki kurtuluş çabalarının temel dayanak noktası batının üstünlüğünün kabulü ve onun anlaşılması üzerine gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Ziya Gökalp de kurtuluş reçeteleri aramak için Durkheim'i okumuş ve onun sosyoloji anlayışından etkilenmiştir. Bu sosyoloji anlayışının Ziya Gökalp ile Türk düşüncesine uygulanması ise ileride oluşacak olan Türk milliyetçiliği fikrine ve Türk milleti tasavvuruna büyük katkılar sunacaktır. Bunun yanında Gökalp ile Durkheim ilişkisinin, sadece Durkheim'in okunması ve düşüncesinin ülkemize aktarılması gibi bir indirgemeye düşmeden kurulması gerekmektedir.

Türk sosyolojisinin ilk ortaya çıktığı dönemlerdeki temel özelliklerinin şunlar olduğu söylenebilir: Sosyoloji Türk aydınları tarafından ülkenin kurtuluşunu sağlayacak bir reçete olarak görülmüştür. Yine Osmanlı'da sosyoloji, temel olarak devletin kurtuluşunu amaç edindiği için devlet ön plana çıkarılarak oluşturulmuştur. Toplum ve toplumsal meseleler ikinci planda yer almıştır. Aynı zamanda sosyoloji anlayışı çoğunlukla siyaset ile birlikte ve onunla ilişkili olarak ilerlemiştir. En belirgin bir diğer özelliği ise sosyoloji anlayışımızın batının okunması ve aktarılması üzerine inşa edilmesidir(Bulut, 2004: 94-95). Bu temel özellikler zaten o dönemdeki hâkim anlayışın yansımalarını göstermektedir. Dolayısıyla sosyoloji anlayışımız ve devleti kurtarmak için gösterdiğimiz çabalar hep batı yönelimli olmuştur. Gökalp de bu yönelimi gösteren düşünürlerden birisidir.

Ziya Gökalp, Durkheim'in düşünsel hayatında kullandığı birçok kavramı kendi düşün hayatında da kullanarak, bu kavramları Türk milletini anlamak ve yeniden kurgulamak adına kendine göre dönüştürmüş ve kullanmıştır. Bunu yapmasındaki en önemli neden ise her iki düşünürün de farklı toplumlara mensup olması ve dolayısıyla yaşadıkları sorunların da farklı olmasıdır. Bu farklılıklara rağmen Gökalp Durkheim'in iyi bir okuyucusu olmuş ve onun sosyolojik çözümlerini Türk milletine uygulayarak kendi Türk milliyetçiliği ideolojisini oluşturmuştur. Gökalp her ne kadar Durkheim'in görüşlerini temel alarak yola çıkmış olsa da son noktada kendi özgün modelini oluşturmuştur(Tokluoğlu, 2013: 117).

Durkheim'in sosyolojisini şekillendiren, toplumsal yaşayış tarzını ortaya koyan en önemli kavram "toplumsal bilinç" kavramıdır. Gökalp ise Durkheim'in bu kavramını yukarıda da belirttiğimiz gibi kendi düşünce dünyasında şekillendirmiş ve toplumsal yapıların, toplumsal işleyişlerin önemi üzerinde durmuştur. Bunun nedeni ise Gökalp'in insanın ve insan yeteneklerinin gelişmesi için topluma önem vermesinden ve toplumu bireylerin üstünde görmesinden kaynaklanmaktadır(Ergun, 2010: 41). O bir milletin birey üzerinde üstünlüğüne inanmıştır(Yesevi, 2012: 174).

Durkheim'in sosyal yapı üzerindeki temel fikri çok genel bir tanımla topluluk ruhunun ferdî ruhtan farklı olarak ve onun üstünde gerçekleşen bir olgu olmasıdır. Topluluk ruhu ferdî ruhun üstündedir ve ferdî ruh yaptığı veya düşündüğü hemen her şeyi topluluk ruhundan yola çıkarak ve onun öğretileri sonucunda gerçekleştirir. Durkheim'e göre toplumsal kuralların aksine hareket etmenin bir engeli yoktur. Yani toplumsal hayatta oluşmuş tüm durum ve bilgilerin aksine hareket edilebilir, bunun bir engeli yoktur. Fakat hiç kimse böyle bir davranışta bulunmaz. Çünkü sosyal yapıda kurulmuş olan bu düzenin ferdî ruhu etkilemiş ve şekillendirmiş olması muhtemeldir.

Durkheim'in düşüncesinde toplumsal olgular maddi ve maddi olmayan olgular olarak ikiye ayrılır. Durkheim sosyolojisini temel olarak maddi olmayan toplumsal olgular üstüne temellendirmiştir. Ziya Gökalp de millî sosyoloji anlayışında; Türk toplum tarihinde yeni bir aşama olarak kabul edilen millet döneminin ve bunu hazırlayan değişmelerin anlaşılabilmesi için gerekli tarihî temelleri belirleyebilmek ve bunun için

belli başlı kavramları tespit edebilmek gayreti bulunmaktadır. Bu kavramlaştırma Ziya Gökalp'in, sosyolojinin temel sorunlarından biri olan Batı uygarlığı ile kaynaşmamız konusunda, kullanacağı terminolojinin temellerini oluşturacaktır(Tuna, 1986: 52).

Ziya Gökalp düşüncesinde sosyoloji toplum ilişkileri ve toplumlar arası etkileşimleri ve bunların işleyiş tarzını anlayıp ortaya koymak yanında, topluma yön verebilmek konusunda da kendisine başvurulacak bir bilim durumundadır. Başka türlü söyleyecek olursak sosyoloji bir yanda toplumların tabi oldukları kanunları ve toplumların tekâmülünü ele alırken diğer yanda bunlara dayanarak topluma yön verebilmek amacını gütmektedir(Tuna, 1986: 57).

Bilindiği üzere, Gökalp'in sosyoloji yapmaya başladığı yıllar, 1908 Jön Türk ihtilali sonrasına denk gelir. Ülkenin sürekli küçüldüğü ve üç tarzı siyasetin işaret ettiği gibi, farklı fikir akımlarının oluşmaya başladığı bu dönemde, Gökalp de, sosyoloji aracılığıyla bu tartışmalara katılmıştır. Bu tartışmalara katılırken de, Gökalp'in amacı, hemen tüm çalışmalarında olduğu gibi yeni kurulacak olan Türk milletinin temel esaslarının belirlenmesi olmuştur. Gökalp'in temel problemini bu şekilde ortaya koyacak olursak, onun neden özellikle Durkheim'i tercih ettiğini ve neden üst yapısal meselelerle, kimlik sorunlarıyla ve tarihle ilgilenmiş olduğunu da anlama imkânına sahip oluruz. Osmanlı Devleti son dönemlerinde sürekli savaşlarla uğraşmak zorunda kalmış, milliyetçilik akımının etkisiyle parçalanmaya başlamıştır. Bu koşullar altında parçalanmaya başlayan devletin Türk unsurlarını birbirine bağlı hale getirecek yeni birliktelik duygularının geliştirilmesini sağlayacak ilkeler Gökalp tarafından topluma sunulmuştur. Bununla da yetinmeyerek, Osmanlı ülkesine, gelecekte nasıl bir modern toplum kuracaklarını, gelecekteki toplumu hangi modern ilkeler üzerinde inşa etmeleri gerektiğine dair bir öneri sunmaktadır. Onun sosyolojisi, sosyal hayatın sınırlı bir alanına duyulan bir ilgi ile sınırlı değildir; tam tersine, bütün bir sosyal faaliyetin tamamıyla, bütünüyle toplumla, toplumun gelecekte alacağı hâl ile alakalı bir uğraştır. Meseleye bu açıdan bakıldığında, onun Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak sentezinin, hars-medeniyet ayrımının ve diğer üretimlerinin anlaşılır bir çerçeveye kavuşturulması mümkün olmaktadır(Bulut, 2004: 98).

Gökalp'in, kalkınma konusunda İngilizlerin ve Almanların gerisinde kalmış olan ve toplumsal bir kaos yaşayan Fransız toplumunun gelecekte hangi temel ilkeler üzerinde inşa edilirse modern bir toplum haline gelebileceği hakkında düşünen ve bu doğrultuda kimi önermelerde bulunan Durkheim'in düşüncelerine ve kavramlarına son derece bilinçli bir şekilde ilgi duyduğu, Durkheim'i sağlıklı bir biçimde anladığı, Türkiye'nin ihtiyaçlarının ve koşullarının farkında olduğu ve nihayetinde de, bu mutabıklık nedeniyle de Durkheim'i Türkleştirerek Türkiye'ye aktarmakta hiç duraksamadığı ortaya çıkmaktadır. Sürekli olarak savaflara girip çıkan, var olup olmama savaşını veren bir ülkenin önde gelen bir düşünürü olarak Gökalp'in, Türk toplumunu bir arada tutacak, dışarıdan gelecek her türlü tehlike karşısında ortak bir bilinçle direnebilecek bir hale getirmek için tarihe yönelmesi ve kimlik problemlerini gündemine alması da, yine ancak bu bütünlük içerisinde bakıldığı zaman, anlaşılır hale gelmektedir(Bulut, 2004: 99).

Gökalp'in sosyolojisi evrimci bir toplum modeline dayanmaktadır. Dolayısıyla Gökalp toplumun çeşitli şekillerde çeşitli süreçlerden geçtiğini düşünür. Bu şekillerden ilki klandır, klanlar zaman içindeki ilişkiler neticesinde bir araya gelerek kabileleri, kabileler aşiretleri ve aşiretler birleşerek konfederasyonları oluşturmuşlardır. Dolayısıyla toplumların en son ulaştıkları aşama millet aşamasıdır. Gökalp bu son aşamaya harsi millet demektedir ve harsi millet haline gelebilmek için din, ahlak, hukuk vb. pek çok alanda oluşmuş geleneklerin ve ulusal bilincin gelişmesi gerekmektedir(Akyul, 2007: 46-47).

Görüldüğü gibi Ziya Gökalp Durkheim'den aldığı toplumsal bilinç kavramını Türk toplum yapısına uygulamış ve bu bilinci oluşturmak için Türk tarihinden yararlanmıştır. Toplumsal bilinç kavramını yıkılmakta olan imparatorluğun yerine ikame ettirmek istediği Türk milleti için bir araç olarak görmüş ve bu doğrultuda çalışmalar sürdürmüştür.

2.3. ZIYA GÖKALP VE TÜRKÇÜLÜK

Ziya Gökalp yukarıda bahsettiğimiz hayat hikâyesi ve içinde yaşadığı dönem koşulları bağlamında fikir hayatını oluşturmuştur. Gökalp'in düşüncesi en temel ve basit

şekilde Osmanlılıktan Türkçülüğe doğru bir evrimle oluşmuştur. Gökalp, düşün hayatının ilk yıllarında Türkçülüğün gereklerini henüz kavramamış, arayış çırpınıları içinde, ümmetçi ve Osmanlıcı bir vatansever niteliğinde gözükmür(Meram, 1969: 179). O yıllardaki Gökalp'in temel amacı sınırları içinde yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü engellemektir(Yüner, 2009: 63). Fakat Gökalp'in bu düşünceden kurtulması dönemin şartları dolayısıyla çok çabuk gerçekleşmiştir. Gökalp Osmanlı Devleti'nin yıkılışının kaçınılmaz olduğunu anladığı zamanlarda artık Türkçü Gökalp olarak karşımıza çıkmaktadır. Ziya Gökalp Osmanlı Devleti'nin kaçınılmaz sonunun geldiğini görmüş ve bu sonla birlikte yok olup gitmemek için bir milli devletin temel dayanak noktalarını oluşturmaya çalışmış ve yeni bir toplum için çok çeşitli fikirler ortaya atmıştır. Biz burada Ziya Gökalp'in tüm bu çalışmalarının neler olduğunu ve nasıl bir yolla yeni bir devlet ve millet oluşturmaya çalıştığını yine kendi incelemeleri ışığında ifade etmeye çalışacağız. Gökalp temel olarak toplumun her yönünü en ince ayrıntısına kadar planlamaya çalışmış ve böylelikle muasır medeniyete hâkim yeni bir devlet ve millet fikri ortaya atmıştır. Bu fikrin gerçekleşmesi için ise bir milleti tamamen baştan her noktasını düşünerek oluşturmaya çalışmıştır. Tüm bu noktalar Gökalp fikriyatında yeni şekillerini bulmuş ve yeni bir devlet ve milletin oluşumunda etkili unsurlar olmuştur. Bu temel unsurlar kısaca dil, din, iktisat, kültür vb. alanlardan oluşmaktadır. Gökalp tüm bu alanlarda yeni bir milli devlet yaratma amacının ışığı altında düzenlemeler ve fikirler ortaya atmıştır. Bu fikirlerin neler olduğu ve yeni bir millet oluşturma amacı için nasıl kullanıldığı sırasıyla incelenmeye çalışılacaktır.

Aynı zamanda Ziya Gökalp'in Türk milli devletini oluşturma konusundaki çabaları ilk bölümde yer alan milliyetçilik kuramları ile birlikte tartışılacaktır. Gökalp fikirlerinin hangi milliyetçilik kuramına ne derece yakın olduğu yine bu bölüm içinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Ziya Gökalp'in Türkçülük anlayışının hangi alanları kapsadığı ve Gökalp'in Türkçülüğünün ne demek olduğu ve nasıl şekillendiği konusuna gelirse, Ziya Gökalp Osmanlı Devleti içinde sönük konumda olan Türkleri ön plana çıkarmak ve yeni bir Türk milleti oluşturmak için Türkçülüğü sistemli bir şekilde tüm yönleriyle ele almış ve incelemiştir. Türkçülük anlayışını geliştirmek için toplumun her yönüne değinmiş ve dil,

din, kültür gibi pek çok alanda fikirler ortaya atmıştır. İşte bu fikirler onun Türkçülüğünü oluşturan ve ortaya koyan fikirlerdir. Bu alanlardaki düşüncelerini de sırasıyla bu kısımda inceleyip onun Türkçülük anlayışını açıklamaya çalışacağız.

Ziya Gökalp, yeni bir milli devletin dayanacağı esasları bulmak için bir milliyetçilik teorisi ortaya atmıştır. Bu milliyetçilik teorisinde Gökalp yeni toplum modelini Türklük ve vatanseverlik üzerine kurmuştur. Ziya Gökalp bu teorisi ile milli bir devletin oluşumuna katkıda bulunmuştur(Tokluoğlu, 2013: 114).

Ziya Gökalp'in Türk milli devleti oluşturma konusunda başvurduğu temel kaynaklardan birisi eski Türk devletleridir. Gökalp bu devletlerde olan temel yapıyı dikkatle incelemiş ve bu yapıyı yeni kurulmak istenen Türk devleti için de uygun görmüş ve uygulamaya çalışmıştır. Ziya Gökalp'e göre İslamiyet'ten evvelki Türkler dil, din, töre vb. alanlarda çok yüksek bir medeniyete sahiptirler. Aynı zamanda İslamiyet öncesi Türkler kendi milli bilinçlerine sahip ve bunun farkındadırlar. O dönemde uzak doğu medeniyet dairesi içinde yer alan Türkler dönemin önemli devletlerinden birisidir. Dolayısıyla Gökalp bu yapıyı ve eski Türk devletlerinde yer alan milli bilinç kavramını kullanarak yeni Türk devletini şekillendirmeye çalışmıştır.

Gökalp'e göre İslamiyet'in kabulünden önce kurulan Türk devletlerinde milli bilinç gelişmiş bir şekilde vardır. O dönemlerde Türkler kendilerini dil ve din bakımından kendilerinden farklı olan halklardan ayrı tutmuşlardır. Türkçeden başka dil kullanan halkları "Sumlım" olarak, dinsel açıdan farklı olan halkları da "Tat" olarak isimlendirmişler ve böylelikle kendilerinden ayrı tutmuşlardır(Gökalp, 1976 a: 14-15). Görüldüğü gibi Gökalp Türklerin daha ilk uygarlık yıllarında bile kendisini diğer kavimlerden ayırdığını o dönemdeki delilleriyle ortaya koymuştur. Bu ayrılık fikrinin eski Türklerde var olmasını gösteren Gökalp bu fikri yeni kurulacak Türk devleti için de temel olarak görmüştür. Zaten yeni milli devletin inşası sırasında da din ve dil konusu Gökalp'in en fazla üstünde durduğu temel fikirlerden bazıları olmuştur.

Eski Türk devletlerinde hâkim olan Türklük bilinci Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmesiyle ve İslamiyet'in kabulüyle birlikte hâkim anlayış olmaktan

uzaklaşmaya başlamıştır. Türkler artık şark medeniyet dairesi içine girmişler ve Türklük bilinci İslamiyet öncesinde olduğu kadar ön planda olmamıştır. Osmanlı Devleti içinde ise bu bilinç giderek artan oranda geri çekilmeye başlamıştır.

Bu geri çekilişi Kushner de şöyle ifade etmiştir. "Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce de büyük bir tarihleri olduğu ve imparatorluk dışında gerek dil ve gerekse ırk yönünden birbirine benzeyen bir Türk Dünyasının bulunduğu gerçeği hemen hemen unutulmuştur. Türkler, hiç şüphesiz İslam tarihindeki rollerini bilen ve bununla gurur duyan insanlardır. Yalnız bu gurur, Türk kavmi veya ırkı olarak değil, Osmanlı olarak hissedilmiştir"(Kushner, 1976: 8-9).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu esnasında önemli konumda yer alan Türk unsuru, 16. yüzyıldan itibaren bu önemini kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin imparatorluk şeklini almasıyla birlikte devlet içinde pek çok etnik grup yaşamaya başlamıştır. Ayrıca halifeliğin Osmanlı İmparatorluğu'na geçmesiyle birlikte imparatorluk içinde Türk unsurların etkisi azalmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren imparatorluk içinde ümmet yapısı ön plana geçmiştir. Pek çok değişik milletten oluşan Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm milletlerin yargılanması, vergi ödemesi, ibadetleri vb. kendi yaşayışlarına uygun olarak şekillenmiştir. Tüm bu gelişmeler ise imparatorluk içinde yöneticiler ve halk arasında ikiliklerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Böylelikle Türk unsuru Osmanlılar içerisinde ağırlığını kaybetmiştir(Aydın, 2013: 23; Turan, 2014: 70).

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başladığı ve çeşitli milliyetçilik ayaklanmalarının ortaya çıktığı dönemlerde devletin korunması için Osmanlıcılık, İslamcılık gibi fikir akımları geliştirilmiştir. Bu fikir akımlarının devleti kurtarması adına Türk fikir adamları "Türklük yok Osmanlılık var" demişlerdir. Türklük fikrinin bu denli geri planda kalması sonucunda milliyet fikri en son Türklerde ortaya çıkmıştır(Türkdoğan, 1998: 156–157; Çelik, 2006: 51).

Türk unsurunun Osmanlı unsuru içinde geri planda kalmasını Ziya Gökalp şu şekilde ifade etmektedir. "Osmanlı enmuzeci, Türk

enmuzecinden büsbütün başka idi. Türk kalanlar, Osmanlı olamamışlardı. Osmanlı olanlar, artık Türk değildiler. Hayat-ı askeriye ve siyasiyeye iştirak eden güzide gençler hangi unsura mensup olurlarsa olsunlar Osmanlılaşmak'ta idiler. Fakat Osmanlılaşmak, Türkleşmek değildi. Türklerin de hayatı resmiyeye iştirak etmek isteyenleri diğer anasır efradı gibi Osmanlılaşmak mecburiyetindeydi. Unsur-i hâkim, Türkler değil, Osmanlılardı. Osmanlılar, kendilerine Türk demedikleri gibi, lisanlarına da Türkçe namını vermediler"(Gökalp, 1976 c: 57).

Türk unsurunun Osmanlılık içinde geri planda kalmasıyla birlikte Türklük bilinci gerilemeye başlamıştır. Bu bilincin gerilemesiyle birlikte bir taraftan Osmanlı aydını ile Türk halkı arasında ikilikler baş gösterirken diğer taraftan öbür milletler de Osmanlı Devleti içinde kendi milliyet fikirlerine sahip olmaya başlamışlardır. Klasik bir deyişle Fransız ihtilalinin sonucu olan milliyetçilik fikri Osmanlı ülkesindeki unsurların milli bilinçle hareket etmesine sebep olmuştur. Gökalp bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir. "Milliyet hissi bir kavimde uyandıktan sonra mücavir kavimlere de kolayca sirayet eder. Çünkü milliyet duygusu uyanır uyanmaz sahiplerinde teavün, fedakârlık, mücahede hislerini artırarak ahlaki, lisani, edebi, iktisadi ve siyasi tealilere sebep olur. Bu hale gıpta eden komşu kavimlerde, halk dilinde yazan gazeteler de mevcut ise, milliyet fikrinin derhal intişar etmesi gayet tabii bir hadise olur"(Gökalp, 1976 b: 2). Görüldüğü gibi Ziya Gökalp milliyet hissinin bir kez ortaya çıktıktan sonra mutlaka yayılacağını belirtmektedir. Bu hissin yayılmasıyla birlikte de Osmanlı ülkesindeki unsurlar teker teker bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Osmanlı ülkesinde Türklerin hâkim unsur olamamalarının sebeplerini de Gökalp Türklerin iktisadi sınıflardan mahrum olmasına ve milli mefkûrenin olmamasına bağlamaktadır(Gökalp, 1976 b: 6-7). Gökalp'in bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Türk unsurunun hâkim unsur haline gelememesinde ve geri planda kalmasında etkili olan temel neden milli mefkûreden yoksun olmamızdır. Bu mefkûreye sahip olmaya çalışma çabası içinde olan Gökalp'in fikriyatının temeli de zaten milli mefkûreye ulaşma idealidir.

Genelde milliyetçilik, özeldeyse Türkçülük fikri, Osmanlı'nın Batı karşısındaki eski gücüne tekrar ulaşması amacıyla ortaya atılan İslamcılık, Osmanlılık fikirleriyle beraber oluşturulmuştur. Modernleşme politikalarının bir ürünü olarak ortaya çıkan Türkçülük fikrinin gelişmesinde etkili olan bazı faktörleri değerlendirmekte fayda vardır. Osmanlı'da Türk milliyetçiliğini ortaya çıkaran bu faktörleri genel olarak savaşlar, ticari ilişkiler ve reform hareketleri olarak gruplandırmak mümkündür. Kaybedilen topraklarla beraber Osmanlılık fikrinin zayıflaması, ticari ilişkilerde Osmanlı Türklerinin azınlıklar kadar fayda sağlayamaması ve reformlar sonrasında toplumda yaşanan gerilimler Osmanlı'da Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlamıştır(Altındağ, 2016: 47).

Osmanlı Devleti'nin o zaman ki durumu düşünüldüğünde belirttiğimiz gibi bir taraftan Osmanlı içinde geri planda kalmış bir Türklük ve bu unsurlar arasındaki ikilikler, diğer taraftan milli bilinçle hareket ederek Osmanlı Devleti'nden ayrılan unsurların oluşturduğu ortam içerisinde aydınlar bu durumu düzeltmek için çaba göstermişlerdir. Bu çabaların sonucu olarak aydınlar Osmanlılık, İslamcılık gibi fikir akımlarını ortaya atmışlardır. Bu fikir akımlarının Osmanlı Devleti'nde herhangi bir düzelmeye sebep olmadığı görüldüğünde ise Türkçülük akımı ortaya çıkmaya başlamıştır. Öztürk'e göre "Türkçülük, Türklerin önünde başka bir seçenek kalmaması nedeniyle ortaya çıkmış olan bir harekettir". Gökalp, bu hareketin bir ideoloji olarak sınırlarını belirlemeye çalışmıştır. Bunun için her şeyden önce, Türkçülüğün ne olup ne olmadığını ortaya koymuştur(Öztürk, 2010: 40).

Ziya Gökalp Türkçülüğü benimseyip onun hâkim unsur haline gelerek milli bir devlet kurulması için başta da belirttiğimiz gibi bir sistem kurmuştur ve bu sistemde her ayrıntıya yer vermiştir. Türk milletinin ve Türk devletinin oluşması için gerekli olan tüm kavramları yerli yerinde kullanmaya özen göstermiştir. İmparatorlukta yaşayanların oluşturduğu siyasi topluluğa 'camia' ismini veren Gökalp, camianın içerisinde aynı kültüre sahip ve aynı dili konuşan 'cemia'lar olduğunu belirtir. Bu 'cemia'lar birleşerek milletleri meydana getirirler. Gökalp, milletlerin oluşmasıyla birlikte imparatorluğun dağılacığını ve her milletin kendine ait bir devlet kuracağını belirtir. Bu milletlere aynı zamanda 'cemiyet' de denilebilir. Kavimlerin millet haline gelebilmesi için öncelikle 'cemia' sonra 'camia' ve son olarak da 'cemiyet' şeklini almaları gerektiğini

savunur(Gökalp, 1968: 73-74; Gökalp, 1977b: 54-55; Duran, 2011: 152). Ziya Gökalp'e göre cemiyetler aşiret ve devlet olarak iki şekilde ortaya çıkarlar. Cemiyetler aşiret halinden devlet haline geçtiklerinde sırasıyla üç tip halini alırlar. İlk olarak kavmi devlet ortaya çıkar daha sonra imparatorluk ve son olarak milli devlet ortaya çıkar(Çalık, 1985: 55).

Görüldüğü gibi Gökalp Osmanlı Devleti'nde yaşanan ayrılık sürecini ve bağımsızlıklarına kavuşan devletleri bu şekilde kavramsallaştırmasıyla anlamlı hale getirmektedir. Bu kavramsallaştırma aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin oluşumuna da temel teşkil edecek niteliktedir. Yani Gökalp Türk milli devleti kurmayı hedeflerken bunun en temelden gerekçelerini de ortaya koymaya çalışmaktadır. Ona göre bir kavim bu süreçlerin her birini yaşamakta ve kaçınılmaz olarak milli devlete doğru evrilmektedir.

Milletlerin de dört çeşit olduğunu belirten Gökalp; İmami Milletler (Teokratik Milletler), Teşri Milletler (Yasamalı Milletler), Harsi Milletler (Kültürel Milletler) ve İstiklalini Kaybetmiş Milletler şeklinde bir sınıflandırma yapar. İmami milletlere köy esasına müstedin milletler veya icrai milletler de denilebileceğini ifade eden Gökalp, bu milletlerin Doğu'da ilk çağda, Batı'da ise Orta Çağ'da mevcut olduğunu belirtir. Teşrii milletler; feodalite dönemi sonrası milletleridir. Artık mutlak monarşilerin yıkılmaya başladığı, dini otoritelerin zayıfladığı ve egemenliğin millete geçmeye başladığı dönem milletlerine Gökalp, teşrii milletler terimini kullanır. Harsi milletler ise; kendi kültürünü geliştirerek medeniyete kendi kültüründen bir şeyler katmaya başlayan milletlerdir ki bu milletler, Gökalp'e göre asıl milletlerdir. Son olarak İstiklalini Kaybetmiş Milletlerden bahseden Gökalp, millet aşamasına gelmiş ancak bağımsızlık elde edemediği için başka bir milletin esareti altında yaşayan milletleri bu grupta sayar(Gökalp, 1977 a: 12-15; Duran, 2011: 152). Gökalp'in bu sınıflandırmasından da anlaşılacağı üzere asıl milletler harsi olarak güçlü olan milletlerdir ve Gökalp kurmaya çalıştığı milli devlette en çok bu konu üzerine eğilmiş ve harsi olarak güçlü olan milletin bağımsız ve üstün bir millet olacağına inanmıştır. Bu inanış dolayısıyla ki Gökalp Türk milli devleti için tüm bu alanları düzenlemeye çalışmıştır.

Gökalp'e göre tıpkı bir tohumun büyüyüp yeşermesinde olduğu gibi milletin de dölleme ve yeşerme aşamaları bulunmaktadır. Bir millet savaş veya istilâ gibi büyük bir felâketle karşı karşıya kaldığı zaman, tek tek bireylerin şahsiyetleri erir ve millî bir şahsiyet doğar. Buhranlı dönemler, milletlerin yaratılış günleridir. Gökalp'in bir tohumun dölleme evresine benzettiği bu günlerde ortaya çıkan, bireysellikleri millî şahsiyetin içinde eriten dayanışma duygusu, mefkûredir. Bir millet tehlikedeysen onu bireyler değil; ancak milletin bizatihi kendisi kurtarır. Bu kurtarıcı irade, genel ve kolektif bir iradedir(Öztürk, 2010: 82-83).

Gökalp, milletin mefkûresini idrak edişini, bir çocuğun 'ben' duygusunu hissetmeye başlamasına benzetir. Çünkü buhranlı dönemler dağınık bir halka milliyet ruhu ve aile vicdanı aşılır. Ruhunu bulan millet, kim olduğunu, nereden gelip nereye gideceğini, üstleneceği tarihî rolü kavramaya başlar(Gökalp, 1976 b: 68-69; Öztürk, 2010: 83).

Gökalp'e göre milletlerin başına gelen felaketler sonucunda büyük mefkûreler meydana gelmektedir. Mefkûreler ortaya çıktığında milletin bütün bireyleri bu mefkûre etrafında bir araya gelirler. Bu dönemden sonra bu mefkûre ışığı yeni hükümler ortaya çıkarmaya başlar. Ortaya çıkan bu yeni hükümler ise milli harsı meydana getirir(Gökalp, 1980: 17-18).

Ziya Gökalp mefkûre ışığını şu şekilde ifade etmektedir. "Mefkûre bir millet tarafından mazide büyük bir buhran zamanında hakikaten yaşanmış ruhi bir halet, zihni bir mevcudiyettir; ne yaşanmış bir hayal, ne de istikbalde yaşatacak bir gayedir. Milletin mazisinden gelip onu istikbaline doğru iten fikri bir hamlesidir"(Gökalp, 1976 b: 69). "Mefkûrenin yoktan var olması şuursuz bir safhadan şuurlu bir safhaya geçmesi demektir"(Gökalp, 1976 b: 88). Gökalp Türk milletinin zaten var olduğu fakat yukarıda bahsettiğimiz nedenler dolayısıyla geri planda kaldığını ve milli bir devlet kurmak için artık tekrar ön plana çıkması gerektiğini düşünmektedir ve bunun imkânını da milli harsa kavuşmakta görür. Milli bir harsa kavuşmak ise bir mefkûreye sahip olmakla mümkündür. Gökalp milli devletin kurulması için bu mefkûreye ulaşmayı amaçlamakta ve bunun için de Türk toplumsal yapısının hemen her alanında çalışmalar yürütmektedir.

Burada bir değerlendirme yapmak gerekirse Gökalg mefkûrenin ne olduğunu ve nasıl doğduğunu anlatırken aynı zamanda Osmanlı Devleti içinde yukarıda da bahsettiğimiz o buhranlı dönem yaşanmaktadır. Dolayısıyla Gökalg aslında mefkûrenin oluşumu için Osmanlı Devleti'nde gerekli olan koşulların sağlandığını söylemektedir. Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları ortaya çıkmadan önce Osmanlı Devleti içinde bu unsurların zaten var olduğunu fakat bu bilinçle hareket edilmediğini söylemektedir. Ne zaman ki milliyetçilik akımı ortaya çıktı ve Osmanlı millet yapısı bozulmaya başladı, işte o zaman milli mefkûre de kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu mefkûrenin Türkler tarafından hissedilmesi biraz geç olsa da Türkçülüğü oluşturan asıl bu mefkûredir. Gökalg'e göre Türkçülük akımının doğması hep bu dönemdeki koşulların etkisiyle gerçekleşmiştir.

Gökalg'e göre millet oluşumu üç aşamada gerçekleşir. Önce harsi bir uyanış oluşur, daha sonra siyasi bir hareket gerçekleşir ve son olarak iktisadi bir program oluşur. Gökalg modern Türk milletinin oluşumunu zihni ve harsi bir harekette bulmaya çalışır ve buna Türkçülük adını verir(Aydın, 2006: 44). Yine Ziya Gökalg'in mefkûre olarak kavramsallaştırdığı milli bilinç Türk milli devletinin oluşumunun ilk aşamasını ifade etmektedir. Bu harsi uyanış sayesinde ki Türk milli duygusu ortaya çıkmaya başlar ve siyasi olarak Birinci Dünya Savaşı etkisiyle bu mefkûre güçlenir ve son noktada milli bir devlet olan Türk Devleti'nin oluşumu temellendirilmeye çalışılır.

Ziya Gökalg Türkçülük fikrini oluştururken o dönemdeki olaylardan ve kişilerden kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Ziya Gökalg Türkçülüğü benimseyip onun hâkim unsur halini almasında ve Türk milli devletinin kurulması sürecinde tüm dünya Türklerinin birleşmesi fikrinden milli bir Türk devleti fikrine doğru evrilmiştir. İlk önceleri Gökalg turan fikrinin savunuculuğunu yapmıştır. Bunun başlıca sebebi ise o dönemde pantürkçü düşünceden etkilenmesidir. O dönemde Pantürkçü düşünce çeşitli kongrelerle gelişme göstermiştir. Yine bu dönemde Ziya Gökalg hem bu pantürkçü ideolojiden hem de Türkiye'ye göç eden tatar düşünürlerin fikirlerinden etkilenmiştir(Tokluoğlu, 2013: 113).

Gökalp “Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Avrupa medeniyetindenim” sloganını Türkiye’ye göç ile gelen Ali Bey Hüseyinzade’nin eserlerinden almıştır. Ziya Gökalp bu fikirleri kendi düşün dünyasında içinde yeniden değerlendirerek geliştirmiştir(Tokluoğlu, 2013: 122).

Ziya Gökalp bu üçlü tasnifin birbirini tamamlayan unsurlardan oluştuğunu belirtmektedir. Ona göre Türkleşmek ve İslamlaşmak arasında bir mücadele yoktur. Türkleşmek ve İslamlaşmak ile muasırlaşmak arasında da bir ayrılık söz konusu değildir. Dolayısıyla bu üç kavramı da bir araya getirip milletin gelişimini sağlamak için kullanmak yeni devletin gelişimi için yerinde olacaktır(Gökalp, 1976 b: 12).

Gökalp’in düşünce dünyasında Türkçülüğün temel gayesi Türk harsı meydana getirmektir. Türkler yalnız bir kültüre sahip olmalıdır ve bu kültür tamamıyla Türklere ait olmalıdır. Türk, Türkleştikçe milli birliği daha da güçlenir(Tokluoğlu, 2013: 126-127).

Gökalp, Türkçülük mefkûresini üçe ayırmaktadır. Bunlar sırasıyla “Türkiyecilik, Oğuzculuk ya da Türkmencilik ve Turancılıktır”. Ziya Gökalp Turancılığı Türkçülüğün uzak mefkûresi olarak tanımlamaktadır(Gökalp, 1968: 22-26; Tokluoğlu, 2013: 129; Çalık, 1985: 71-72; Can, 1998: 151; Uçak, 2008: 57). Ziya Gökalp turan fikrine olan bağlılığını şu dizelerde göstermektedir:

"Vatan ne Türkiye’dir Türklere ne Türkistan

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan"(Gökalp, 1976 b: 79).

Gökalp’in düşüncesinde Türkmencilik ise harsi açıdan birleşmesi kolay olan Türkmenleri ifade etmektedir. Gökalp Türkçülük fikrinde uzak mefkûrenin turan olduğunu yakın mefkûrenin ise oğuzculuk olduğunu düşünmektedir(Gökalp, 1968: 22). Ziya Gökalp düşün dünyasının ilerleyen zamanlarında bu iki uzak sayılabilecek mefkûre yerine millet devlet temeline dayanan Türkçülüğü benimsemeye başlamıştır(Tokluoğlu, 2013: 129-130).

Gökalp'e göre, Türkçülüğün ilk işi devlet, ümmet ve millet kelimelerinin farkını ortaya koymak olmuştur. Buna göre devlet tabiiyet, ümmet din, milletse hars bakımından ortak bireylerin toplamını ifade etmektedir. Türkler de İslâm ümmetine, Türkiye devletine ve Türk milletine mensuptur(Öztürk, 2010: 40).

Yukarıda belirtilen tüm açıklamalar ışığında Ziya Gökalp tüm diğer düşünürler gibi önce Osmanlı Devleti'nin nasıl kurtarılacağı sorunu üzerinde durmuş fakat bunun mümkün olmadığını anlayınca Türkçülük akımını benimsemiştir. Türkçülüğü benimsediği ilk yıllarda Gökalp tüm dünya Türklerinin bir araya getirilmesi fikri olan Turan fikrine yakın dursa da temel olarak bunu uzak bir mefkûre, bir ideal olarak görmüş ve milli devlet sınırları içinde hâkim bir Türk milleti oluşturmaya çalışmıştır. Bu çabalarında etkili olan pek çok düşünür ve olay vardır. Tüm bu olaylar ışığı altında Gökalp Türk milliyetçiliğini kurmaya çalışmış ve bunun için o dönemde yaşanan her olayı adeta Türkçülüğe yaptığı katkı açısından değerlendirmiş ve Türkçülük anlayışını temellendirmeye çalışmıştır.

Ziya Gökalp Türkçülük anlayışını klasik bir deyişle sistemli hale getiren kişidir. Gökalp Diyarbakır'da bulunduğu yıllarda Türkçü bir fikre sahip değildir. O, Osmanlı milliyetçisi bir kişidir ve Amerikan birliği gibi Osmanlı birliğinin de sağlanabileceği düşüncesindedir. Ziya Gökalp'in Türkçülüğü benimsemesi ise Selanik'teki İttihat ve Terakki Kongresi'ne katılmasıyla başlamıştır. Selanik'e giden Gökalp burada Balkan devletlerinin bağımsızlıkları için ne denli çalıştıklarına bizzat şahit olmuş ve Türkçülüğü inkâr etmenin devlete bir fayda sağlamayacağını görmüştür(Çalık, 1985: 46-47).

Ziya Gökalp Türkçülüğü sistemleştirirken ilk önce Türk kimdir? sorusu üzerine yönelir. Ona göre Türk olmak için Türk ırkına sahip olmak yeterli bir ölçüt değildir. Türk olmak için Türk harsı ile yetişmiş olmak ve Türk mefkûresi için çalışmayı amaç edinmek gereklidir. Türk olmanın esas şartı budur bunun dışında ırk ve kan olarak Türk olmanın bir anlam ifadesi yoktur. Aynı zamanda başka bir ırktan olsa bile Türk harsı ile yetişmiş ve Türk mefkûresi için çalışan kişiler Türk olarak sayılabilir. Türklük mefkûresini ise gelecek için bir ideal değil de toplumun buhranlı dönemlerinde gelişen ve ferdi

duygulardan üstün gelerek toplumun geleceğini önemseyen bir birlik olarak düşünür(Gökalp, 1980: 33; Gökalp, 1982 b: 44; Çalık, 1985: 48-50; Can, 1998: 149).

Gökalp'e göre; "Türkçülük; ne kavim, ne ümmet ve ne de ahali Türkçülüğü 'dür. Türkçülük demek, Avrupa medeniyeti içinde, bir Türk harsı vücuda getirmek demektir"(Gökalp, 1976 b: 77; Duran, 2011: 155).

Gökalp millet nedir sorusuna ise şöyle cevap verir. Ona göre millet coğrafi bir zümre değildir. Çünkü aynı coğrafya içinde yaşayan farklı milletler söz konusudur. Dolayısıyla milleti tanımlamada aynı coğrafyada yaşamak geçerli bir unsur değildir. Yine Gökalp'e göre milleti tanımlamada ırk tanımlaması geçerli bir ölçüt değildir. Çünkü saf bir ırk bulmak imkânsızdır. Örneğin Avrupa'daki insanlar kafa şekilleri ve saç renkleriyle üç ırka ayrılmıştır. Fakat Avrupa'daki her millet içinde bu üç ırktan olan birileri mutlaka vardır. Dolayısıyla ırk kavramı milleti tanımlamak için geçerli bir kavram değildir. Kavmi Türkçüler de milleti kavim zümresiyle tanımlamaya çalışırlar. Kavim, içine hiç yabancı karışmamış kandaş bir zümre demektir. Oysa insan toplulukları var oldukları ilk zamanlardan bu yana savaşlar, istilalar ve evlilikler gibi olaylar neticesinde birbirine karışmışlardır. Dolayısıyla millet kavramı ile kavim kavramı arasında bir eşitlik söz konusu değildir. Yine Gökalp millet kavramını ümmet, halk ve devlet kavramlarından da ayrı tutmaktadır. Ümmet İslami bir kavramsallaştırmayla din birliğini ifade etmektedir. Halk kavramı ise ona göre millet içinde elit olmayan kısmı ifade etmektedir. Millet bir imparatorluk içinde müşterek bir siyasi hayat yaşayanların toplamı da değildir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu altında yaşayan pek çok farklı millet söz konusudur(Gökalp, 1968: 15-21; Gökalp, 1982 b: 226- 228; Çalık, 1985: 51-53; Can, 1998: 146-147; Uçak, 2008: 53; Öztürk, 2010: 79-80; Duran, 2011: 150; Namlı, 2011: 27-28).

Tüm bu açıklamalardan sonra Gökalp millet tanımını verir. "Millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafi, ne siyasî, ne de iradî bir zümredir". Gökalp'e göre "Millet, lisanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yâni aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir". Türk köylüsü onu "dili dilime uyan, dini dinime uyan" diyerek tarif eder". Ona göre millet dilleri aynı olan, aynı terbiyeyi almış olan harsi bir topluluktur. İnsanlar bu harsı ise doğuştan kazanmazlar bu sonradan terbiye ile kazanılan

bir durumdur. Dolayısıyla yeni nesillere bu hars aşılmalıdır. Bu duygu dolayısıyla ki insan ırkça aynı olduğu insanlar yerine aynı duyguları taşıdığı insanlarla bir arada olmak ister(Gökalp, 1968: 15-21; Çalık, 1985: 51-53; Can, 1998: 146-147; Uçak, 2008: 53; Öztürk, 2010: 79-80; Duran, 2011: 150; Namlı, 2011: 27-28).

Ziya Gökalp Türkçü bir düşünür olarak Türkçülüğün oluşması ve gelişmesi için çok önemli sayılabilecek adımlar atmış ve Türk Milli devletinin oluşumu için Türkçülüğü en ince noktasına kadar geliştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de Türkçülüğü her alanda incelemiş ve milli olma yolunda çok çeşitli örnekler ve tavsiyelerle hem Türkçülüğü geliştirmiş hem de yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin fikri temellerini oluşturmuştur. Gökalp tüm bunları yaparken sosyal hayata dair pek çok alanı incelemiştir. Şimdi sırasıyla bu inceleme yaptığı alanların neler olduğunu ve Türkçülük akımının gelişimi için bu alanların ne denli kullanıldığını göstermeye çalışacağız. Tüm bu kavramların açıklanmasıyla Gökalp Türkçülük fikriyatının temellerini oluşturmuş olmaktadır.

2.3.1.Kültür- Medeniyet

Ziya Gökalp'in Türkçülüğünün anlaşılmasında etkili olan unsurlardan birisi kültür-medeniyet kavramsallaştırmasıdır. Bu kavramsallaştırma Türkçülük fikrinin anlaşılması için önemli öğelerden birisidir. Bu kavramlar dolayısıyla Ziya Gökalp'in "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, garp medeniyetindenim" sözleri daha da anlamlı hale gelmektedir. Gökalp milli bir devlet kurma amacına yönelik olarak Türk toplumunu incelemiş ve toplumlar hakkında çeşitli görüşler ortaya atmıştır.

Ziya Gökalp'in sosyolojik düşüncesinde toplumların oluşumu ve gelişimi bir evrimle meydana gelmektedir. Gökalp bu evrim sürecini şu şekilde ifade etmektedir: Ona göre insan topluluklarının meydana getirdikleri ilk oluşumlar "klanlar"dır. Tarihsel süreç içerisinde çeşitli nedenlerin de etkisiyle klan halinde yaşayan insan toplulukları bir araya gelerek "kabile" biçimini oluşturmuşlardır. Yine tarihsel süreç içerisinde kabileler "aşiretlere", aşiretler de "konfederasyonlara" evrilmişlerdir. Gökalp'in insan topluluklarının gelişimini anlatmaya çalıştığı bu kavramsallaştırmasında insan

toplulukları ilk önce ırk olarak ortak olan “kabile” hayatı sürerlerken sonrasında din birliğine dayanan “ümme” hayatı sürdürmüşler ve en son noktada ise ortak bir kültür etrafında şekillenen “millet” halini almışlardır(Çelik, 2006: 45; Balkanlı, 2010: 65).

Gökalp bu evrimci teorisine paralel olarak siyasî zümreleri başlıca üçe ayırmaktadır:

"Cemia, Camia, Cemiyet. Cemia, bir kavimden yalnız küçük bir kısmın siyasî bir heyet halini alması ile teşekkül eder. Meselâ, bir kavim müstakil aşiretlere ayrılınca, bu aşiretlerden her biri bir cemiadır. Bir zaman gelir ki, cemialardan biri, diğerlerini feth ve teshir ederek hâkimiyeti altına alır. Fakat içine aldığı cemialar, umumiyetle kendi kavmine mensup aşiretler değildir. Başka kavimlere yahut başka dinlere mensup cemiaları da mağlûp ederek kendine tâbi kıldığından, teşekkül eden yeni heyet, mütecanisliğini kaybeder; muhtelif kavimlere ve dinlere mensup cemialardan mürekkep bir halita şeklini alır. Bu halitaya camia adı verilir. O halde, bütün feodal beyliklerle umum imparatorluklar camia mahiyetindedirler. Yine bir zaman gelir ki, imparatorlukların içinde, lisanca ve harsça müşterek bulunan cemialar içtimaî bir surette birleşerek müşterek vicdana, müşterek mefkûreye malik bir milliyet halini alır. İşte bu heyete cemiyet adı verilir. Bu cemiyetlere aynı zamanda millet adı da verilir"(Gökalp, 1968: 73-74).

Gökalp’in evrimci bir bakış açısıyla ortaya koyduğu ve bizi milletlerin oluşumuna götüren bu düşünceleri temel olarak yeni bir Türk milleti oluşturma ve bu milleti batı medeniyet dairesi içine yerleştirme çabalarının bir sonucudur. Gökalp’in millet oluşumuna dair evrimsel bir yolla ortaya attığı bu düşünceleri pratik anlamda Osmanlı Devleti’nin yıkılışını kabullenmeyi, aynı zamanda yeni bir devlet oluşturarak millet olmanın gerekliliğini göstermektedir(Çelik, 2006: 45-46; Kaçmazoğlu, 1999: 14). Bu bahsedilenlerden anlaşılmaktadır ki Gökalp toplumsal zümrelerin en önemlisi ve en üstünü olarak milli devletleri görmektedir. Bunun için Gökalp’in sınıflandırmasında en son aşamada ulaşılan nokta millet noktasıdır(Çelik, 2006: 45-46; İnalçık, 1965: 431; İnalçık, 1996: 4).

Gökalp'in kültür tasviri yeni oluşturulacak olan Türk milletinde var olması gereken özellikleri belirlemektedir. Kültür kavramı Türk kimliğinin oluşturulmasında en önemli kavram olarak kurgulanmış ve medeniyet kavramı ile olan ilişkileri de Gökalp tarafından şekillendirilmiştir(Çelik, 2006: 47).

Ziya Gökalp'in düşünce yapısı içerisinde kültür kavramına bu kadar önem vermesinin özellikle de bu kavramı milli olarak adlandırıp medeniyet kavramından ayırmasının en önemli nedeni Osmanlı Devleti içinde yer alan pek çok etnik ve dini grubun devletten ayrılması sonucu elde kalan Türk milletini milliyet söylemi altında birleştirmeyi hedeflemesidir. Sonuç olarak bu milli kültür kavramı yeni kurulacak olan devlette bireylerin birbirlerine kültür aracılığıyla yaklaşmasını ve bir araya gelmesini sağlayacak bir araçtır(Çelik, 2006: 47; Özakpınar, 1998: 48).

Gökalp Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecini ve bu dönemdeki sıkıntıları görmüş birisi olarak yeni bir milli devletin oluşturulması adına kültür-medeniyet kavramlarını kullanmıştır. Bu kavramları toplumsal hayatın şekillendirilmesi ve milli devletin kurulması için pratik alanda kullanmaya çalışmıştır. Gökalp Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar devletin kurtuluşu için çalışmalarda bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılışının kesin olarak anlaşıldığı zamanlarda ise Türkçülüğü benimsemiş ve milliyetçilik esasına dayalı bir devletin oluşturulması adına çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalarını en başta kültür ve medeniyet kavramları üstüne oturtan Gökalp kültür kavramını kullanarak milli bir devletin en iyi şekilde oluşturulmasını sağlamayı amaçlamıştır. Gökalp aynı zamanda medeniyet kavramını kullanarak ve onu kültür kavramından ayırıştırarak yeni kurulan devleti batı medeniyeti etkisinden korumakla birlikte, batı medeniyet seviyesine ulaşma çabası içerisinde olmuştur(Özakpınar, 2002: 234; Çelik, 2006: 47-48).

Gökalp, Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından daha sağlam temeller üzerine inşa edilmiş bir milli devlet kurulması fikrine sahip olmuştur. Gökalp'in düşüncesinde yeni kurulacak devletin sağlam temeller üzerine inşa edilmesinin yolu kültür kavramının kullanılmasıdır. Kültür kavramı Türk toplumuna ait dil, din, ahlak vb. pek çok alanı

kapsayan bir kavram olarak Gökalp düşüncesinde karşımıza çıkmaktadır(Kaçmazoğlu, 1999: 16; Çelik, 2006: 48). Ziya Gökalp kültür kavramına medeniyet kavramından daha büyük anlamlar yüklemekte ve kültüre daha fazla önem vermektedir. Çünkü Gökalp medeniyet kavramını insan ürünü olarak görmekte fakat kültür kavramını bireyi aşan doğal bir gerçeklik olarak görmektedir. Kültür toplum hayatında kendiliğinden şekillenen ve topluma istikamet veren bir kavramdır. Gökalp'e göre kültürün en önemli işlevi toplumsal alanda birliği sağlamasıdır(İnalçık 1965: 426-430; Çelik, 2006: 48). Kültür ve medeniyet kavramlarının kullanılmasıyla birlikte Gökalp yeni bir devletin kurulması ve milletin oluşturulması sürecinde toplumsal birliği oluşturacak, aynı zamanda yeni kurulan devletin çağdaş bir seviyeye çıkmasını sağlayacak yöntemleri bulmuştur(Çelik, 2006: 48).

Gökalp'in düşüncesinde kültür kavramı kullanılarak milli bir devlet ve toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Oluşturulmaya çalışılan bu devletin gerçek anlamda milli olması ve sağlam temeller üzerine oturtulması kültür birliğinin sağlanmasıyla mümkün olabilir. Kültür ise ahlak, dil, din vb. alanları kapsadığına göre gerçek anlamda milli bir devlet tüm bu alanlarda ortak olan bir toplum sayesinde mümkün olabilmektedir(Türkdoğan, 1998: 35; Çelik, 2006: 49). Yeni bir devlet oluşturma çabalarının içerisinde kültür kavramı devleti milli hale getirecekken, medeniyet kavramı ise devleti daha çağdaş hale getirecektir. Türk toplumu bugüne kadar çeşitli medeniyetler içerisine dâhil olmuştur. Bundan sonraki aşamada ise batı medeniyet kuşağı içerisinde yer alacaktır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışının en önemli sebeplerinden birisi de Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu medeniyet ile Batı medeniyetinin uzlaştırılması çabalarıdır. Gökalp'e göre bu iki medeniyetin bu şekilde uzlaştırılmaya çalışılması yanlıştır. Ziya Gökalp bu konuya çözüm bulmak ve yeni kurulan devletin medeniyet anlamında batıya dâhil olmasını sağlamak için kültür ve medeniyet ayrımına gitmiştir. Ona göre bir medeniyet ile bir hars birlikte yaşayabilir. Ancak bunun mümkün olabilmesi için harsın çok güçlü olması gerekmektedir(Çelik, 2006: 49; Parla, 1993: 66).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Gökalp, batı medeniyeti içerisine girmemizi ve orada bozulmadan kalmamızı ancak kültürel açıdan güçlü olmamıza bağlamaktadır. Gökalp'in düşüncesinde Türkler kültürel açıdan zengin fakat medeniyette yoksullaşmış

olarak görülmektedir(Türkdoğan, 1998: 33; Çelik, 2006: 50). Gökalp devletin medeniyette yoksullaşmış olmasını Osmanlı içindeki halk ile aydınlar arasındaki farklılıklara bağlamaktadır. Bu farklılıkların aşılabilmesi için medeniyet alanında güçlü konumda olan aydınların halk kitlelerine medeniyet unsurlarını götürmesi gerekmektedir. Aynı şekilde yine bu farklılıkların kapanması için kültür bakımından zengin olan halkın da aydın kesime kültür unsurlarını tanıtmaları gerekmektedir. Böylelikle yeni kurulan devlet kültür ve medeniyet anlamında farklılıklardan kurtulmuş ve gerçek anlamda millileşmiş bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır(Özakpınar, 1998: 20-22; Çelik, 2006: 50).

Osmanlı medeniyeti ile Türk kültürü arasındaki uyumsuzluğu Gökalp şu sözlerle ifade etmiştir: "Osmanlı'da idare edenler Osmanlı sınıfını, idare olunan Türkler ise Türk sınıfını teşkil ediyorlardı. Bu iki sınıf birbirini sevmezdi. Osmanlı sınıfı, kendini millet-i hâkime suretinde görür, idare ettiği Türklere ise millet-i mahkûme nazarıyla bakardı"(Gökalp 1976: 33). Açıklanan bu zıtlıklar dolayısıyla Osmanlı Devleti yıkılış sürecine girmiştir. Bu gibi bir sürecin tekrar yaşanmaması ve yeni kurulacak devletin sağlam temeller üstüne yükselmesi için kültürel açıdan bu ikiliklerin ortadan kalkması gerekmektedir.

Gökalp medeniyet kavramı ile yeni kurulacak devletin içerisine dâhil olmasını istediği batı medeniyetini vurgulamaktadır. Gökalp'e göre Türkler İslamiyet'in kabulünden önce Uzak Doğu medeniyetine mensuptur, İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte Doğu Medeniyet dairesine girmişlerdir. O dönemde yaşanan gelişmeler düşünüldüğünde ise batı medeniyeti her yerde kendini göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla kurulacak olan Türk devletinin de bu medeniyetin içerisine dâhil olması kaçınılmazdır(Gökalp, 1976 a: 23; Türkdoğan 1998: 45-46).

Ziya Gökalp yaşanan gelişmeler neticesinde batı medeniyetine girme zorunluluğu üzerinde dururken asıl önemli olanın ve üzerinde titizlikle düşünülmesi gereken noktanın kültür olduğunu düşünür. Çünkü kültür ancak bir toplumu kaynaştırabilir ve topluma milli olma özelliği kazandırabilir. Kültürün topluma milli olma özelliği kazandırabilmesi ise halkın içerisinde yer alan edebiyat, dil, sanat, ahlak vb. değerlerin bulunması, korunması

ve geliştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu kültür öğelerinin geliştirilmesi ise daha güçlü bir milli devlet olmanın ve medeniyet dairesi içinde hayatta kalmanın ön şartıdır(Türkdoğan, 1998: 242–243; Çelik, 2006: 47).

Gökalp'e göre, Türkiye'de kültür konusunda bir anlam kargaşası bulunmaktadır. Bu kargaşa, Fransızca "culture" sözcüğünün biri hars, diğeri tehzib şeklinde tercüme edilebilecek iki anlam taşıyor olmasından ileri gelmektedir(Gökalp, 1968: 93-94). Gökalp'in, anlam kargaşasının aşılabilmesi için genel ve muğlak kültür sözcüğü yerine, halkın kültürü ya da millî kültür anlamında hars ve seçkinlerin kültürü ya da yüksek kültür anlamında tehzib sözcüklerini kullandığı kabul edilmektedir(Gökalp, 1968: 93-94; Öztürk, 2010: 59).

Bu anlam farklılığı dolayısıyla ki "hars ile tehzib arasındaki farklardan birincisi, harsın demokratik, tehzibin aristokratik olmasıdır. Hars, halkın örflerinden, edebiyatından, lisanından, musikisinden, dininden, ahlâkından, bedî ve iktisadî mahsullerinden ibarettir. Tehzib ise, yalnız yüksek bir tahsil görmüş, yüksek bir terbiye ile yetişmiş hakikî münevverlere mahsustur"(Gökalp, 1968: 93).

"Hars ile tehzibin ikinci farkı birincinin millî, ikincinin beynelmilel olmasıdır. Bir insan, harsın tesiriyle, belki de yalnız kendi milletinin harsına kıymet verir. Fakat tehzib görmüşse başka milletlerin harslarını da sever ve onların lezzetlerini de tatmaya çalışır"(Gökalp, 1968: 93-94).

Gökalp, hars ve tehzib ayrımı yapmakta; ancak bu iki kavramı bir arada yaşaması olanaksız kavramlar olarak düşünmemektedir. Ona göre hem harsı hem de tehzîbi uyumlu bir şekilde özümseyebilmiş kişiler, millî özelliğini yitirmemiş seçkinlerdir. Gökalp, ne bağınaz bir harsçıdır ne de körü körüne tehzibci. Tehzibi, kişinin tutucu bir harsçılıktan sıyrılıp, milletlerarası medeniyete açılma ve başka milletlerin kültürel değerlerini tanıma olanağı verdiği için önemser(Öztürk, 2010: 60).

Gökalp'in düşüncesinde hars ve medeniyet kavramları arasında da ortak ve farklı yönler mevcuttur. Hars ile medeniyet arasındaki ortak nokta her ikisinin de bütün içtimaî

hayatları kapsamındadır. Yani hem hars hem de medeniyet dini, ahlaki, iktisadi, hukuki, bedii, felsefi vb. hayatları bünyesinde barındırmaktadır(Gökalp, 1968: 27; Gökalp 1976: 25–34; Gökalp, 1977 b: 39; Çelik: 2006: 52; Aydın, 2013: 26).

Hars ile medeniyet arasındaki bir münasebet de harsın yükselmesiyle medeniyetin ortaya çıkabilmesidir(Gökalp, 1968: 37-38; Gökalp 1976: 37). Gökalp hars ve medeniyet konusunda böyle düşünerek Türk milletinin siyasetçe yükselmesi için harsını geliştirmesini istemiş ve yine garp medeniyetinden kopmamak için ise milli harsı yükseltmenin medeniyet dairesi içine girmede de avantajı olduğunu söylemiştir.

Hars ile medeniyetin sonuncu bir münasebeti ise harsı kuvvetli, fakat medeniyeti zayıf bir milletin, harsı zayıf, fakat medeniyet açısından yüksek olan diğer bir milletle karşılaştığında, harsı kuvvetli olan milletin daima galip gelmesidir(Gökalp, 1968: 38). Gökalp'in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere her ne kadar garp medeniyeti içerisine dâhil olmak istesek bile milli harsımızı asla ihmal etmemeliyiz. Bu milletimizin ayakta kalması için temel şartlardan birisidir. Bunun dolayısıyladır ki Gökalp Türkçülüğü yükseltmek için milli harsın gelişimine çok önem vermiş ve toplumsal yaşamın her alanında harsı arayıp bulmak eğiliminde olmuştur.

Hars ile medeniyet arasındaki farklar ise, “Hars millî olduğu halde, medeniyet beynelmileldir. Hars, yalnız bir milletin içtimai hayatlarının mecmuasıdır. Medeniyetse, aynı mamure‘ye dâhil birçok milletlerin içtimaî hayatlarının müşterek bir mecmuasıdır. Medeniyet bir millettten başka bir millete geçebilir fakat hars geçemez. Bir millet medeniyetini değiştirebilir fakat harsını değiştiremez. Meselâ Avrupa ve Amerika mamuresinde bütün Avrupalı milletler arasında müşterek bir Garp medeniyeti vardır. Bu medeniyetin içinde birbirinden ayrı ve müstakil olmak üzere bir İngiliz harsı, bir Fransız harsı, bir Alman harsı mevcuttur. Medeniyet usul vasıtasıyla ve ferdî iradelerle vücuda gelen içtimaî hâdiselerin mecmuudur. Meselâ dine dair bilgiler ve ilimler, usul ve irade ile vücuda geldiği gibi, ahlâka, hukuka, güzel sanatlara, iktisada, lisana ve fenlere dair bilgiler ve nazariyeler de hep fertler

tarafından usul ve irade ile vücuda getirilmişlerdir. Binaenaleyh, aynı mamure dâhilinde bulunan bütün bu mefhumların, bilgilerin ve ilimlerin mecmuu medeniyet dediğimiz şeyi vücuda getirir. Harsa dâhil olan şeylerse, usul ile fertlerin iradesiyle vücuda gelmemişlerdir, sun'î değillerdir"(Gökalp, 1968: 27-28; Gökalp 1976: 25–34; Gökalp, 1977 b 39; Baltacıoğlu, 1964: 3).

"Nefsi bir mahiyeti haiz olan dini itikatlar, ahlaki vazifeler, bedii şekiller, hukuki kaideler ve alelumum mefkûreler bir hars zümresinin telakkileridir. Şey'i bir mahiyeti haiz olan ilmi hakikatler, sıhhi, iktisadi ve umrani kaideler, zirai, sınai ve ticari faaliyetler ve alelumum riyazi ve mantıki mefhumlar bir medeniyet zümresinin telakkileridir"(Gökalp, 1976 b: 30-31).

Gökalp medeniyetin unsurlarını usul ile ortaya çıkmış, insan iradesiyle yapılan şeyler olarak tanımlar. Usul dışında ilham ile meydana gelen ve cemiyet hayatına ait olan birtakım başka unsurlar da vardır ki Gökalp bunları hars olarak adlandırır. Hars milletten millete değişiklik gösterebilir(Çalık, 1985: 146).

Gökalp'in kültür-medeniyet kavramsallaştırmasında yukarıda da belirttiğimiz gibi iki kavram arasında pek çok farklılıklar söz konusudur. Ziya Gökalp bu iki kavram arasındaki farklılıkların aynı devlet içinde de ortaya çıkabileceğini düşünmektedir. Osmanlı Devleti içerisinde halk ile aydın kesim arasındaki farklılaşmalar üzerinde de durmaktadır. Gökalp bu konuda şöyle demektedir: "Sarayı temsil eden seçkinler, sarayın verdiği ihsanlarla, maaşlarla geçinmekte iken halkın saz ve söz ustaları, halkın hediyeleriyle yaşarlardı. Ulemayı rüsum adını alan Osmanlı uleması kazaskerlikte, kadılıklarda yüksek maaşlar ve arpalıklar alırdı. Halk hocalarından ve şeyhlerden ibaret olan Türk diniyatçıları ise yalnızca halk beslerdi"(Gökalp 1976: 34; Çelik, 2006: 53). Aynı devlet içerisinde yaşanan bu farklılaşmanın nedenini ise Gökalp şu sözlerle ifade eder: "Seçkinlerin çocukken aldıkları terbiyede millî hars yoktu. Çünkü içinde okudukları mektepler halk mektebi değildi. Bu sebeple memleketimizin seçkinleri millî harstan mahrum olarak yetiştiler"(Gökalp 1976: 41–42; Çelik, 2006: 53).

Gökalp'e göre bir cemiyetin bütün fertlerini birbirine bağlayan müesseseler harsi müesseselerdir. Bir cemiyetin aydınlarını başka milletlerin aydınları ile buluşturan müesseseler ise medeni müesseselerdir. Gökalp Osmanlı Devleti'nde halk ile seçkinler arasında bir ayrımın olduğunu ve bunun hars ve medeniyet ikiliğinden kaynaklandığını söylemektedir. Türklerdeki hars medeniyet ikiliğinin eski Türklerden beri var olduğunu düşünmektedir. Eski Türklerde Türk harsı ile Çin medeniyeti ayrılırken İslamiyet'ten sonra Türk harsı ile İran medeniyeti ikiliği görülmüştür. Son dönemde ise Türk harsı ile Batı medeniyeti arasında bir ikilik ortaya çıkmıştır. Duygular, heyecanlar, zevkler tamamen harsi öğelerdir ve başka milletlerden alınamazlar. Başka milletlerden alınabilecek ancak fenni, ilmi, usuli durumlardır. Gökalp harsın medeniyeti izlemesi gerektiğini yoksa bu medeniyetin harsı yok edeceğini düşünür. Dolayısıyla batı medeniyetinin usulleri alınmalı fakat bu usuller ile kendi öz varlığımızın ürünlerini oluşturmalıdır(Can, 1998: 153).

Gökalp hars ve medeniyet arasında bu farkları belirttikten sonra çeşitli örneklerle bu durumun Osmanlı Devleti'ndeki yansımalarını anlatır.

"Memleketimizde yan yana iki lisan yaşıyordu: Bunlardan birincisi, resmî bir kıymete malikti ve yazıyı inhisar altına almış gibiydi. Buna Osmanlıca adı veriliyordu. Osmanlıca Arap, Acem, Türk lisanlarından usul ile vücuda getirilmiş suni bir dildi. İkincisi, yalnız halk arasında konuşmaya münhasır kalmış gibiydi. Buna da istihfafla Türkçe adı veriliyordu. Ve avama mahsus bir argo zannediliyordu. Hâlbuki asıl tabî ve hakikî lisanımız bu idi. Bu iki lisandan Türkçe tabî bir teşekkül ve teamülle kendiliğinden vücuda gelmişti. Binaenaleyh, harsımızın lisanı idi. Osmanlıca ise fertler tarafından usulle ve irade ile yapılmıştı. Bu lisanî aşurenin içine yalnız bazı Türkçe kelimeler ve edatlar karışabilirdi. Demek ki, Osmanlıcanın harsımızdan pek az hissesi vardı. Bundan dolayı ona medeniyetimizin lisanıydı diyebiliriz"(Gökalp, 1968: 29; Gökalp, 1977 b: 45).

"Memleketimizde bu iki lisan gibi, iki vezin de yan yana yaşıyordu. Türk halkının kullandığı Türk vezni, usul ile yapılmıyordu. Halk şairleri, vezinli olduğunu bilmeden gayet lirik şiirler yazıyorlardı. Tabî bu ilham ile ibda ile oluyordu. Usulle ve taklitle yapılmıyordu. O halde, bu vezin de Türk harsına dâhildi. Osmanlı veznine gelince, bu, Acem şairlerinden alınmıştı. Bu vezinde şiir yazarlar taklitle ve usulle yazıyorlardı. Bu vezin ne Türkçe kelimelerle ne de Türk zevkiyle yazılmıyordu. Bundan dolayıdır ki, aruz vezni denilen bu vezin halk arasına nüfuz edememişti. Binaenaleyh, aruz vezni milli harsımıza dâhil olamadı"(Gökalp, 1968: 29-30; Gökalp, 1977 b: 45-46).

Gökalp bunlardan başka toplumsal hayata hâkim olan pek çok konuda bu ikili sınıflandırmayı yapmaktadır. Ona göre hars ile medeniyet kavramlarını ayıran özellik harsın duygulara medeniyetin ise bilgilere dayanıyor olmasıdır(Gökalp, 1968: 35).

Ziya Gökalp'in verdiği bu örnekler temel olarak onun Türkçülük sistemini kurmasının bir aracı olarak görülebilir. Osmanlı ülkesinde görülen bu ikiliklerin anormal olduğunu ve değişmesi gerektiğini kanıtlamak istemektedir ve bu değişimin sonucu olarak Türkçülük ve Türk milleti gelişme gösterecektir. Böylelikle de Gökalp'in kurduğu bu sistem amacına ulaşmış olacaktır.

Ziya Gökalp batılılaşma konusuna önem vermekle birlikte batı medeniyetine dâhil olurken dikkatli olmamızı söylemiştir. Batı medeniyetine girmemiz zorunludur fakat bu medeniyetin milli bilincimize zarar vermeyecek şekilde alınması gerekmektedir. Bu ise batının sadece bilim ve tekniğinin, araştırma metotlarının alınmasıyla mümkündür. Batının harsının alınmamasına ise özen gösterilmelidir(Kaçmazoğlu 1999: 15). Güçlü bir milli devlet haline gelmek için kendi harsımızı geliştirmemiz gerektiğini düşünen Gökalp milli tarihi, töreleri, sanatı, edebiyatı vb. milli kültür öğeleri olarak değerli görür(Özakupınar, 2002: 234; Çelik, 2006: 55).

Ziya Gökalp kültür ve medeniyet kavramları arasında bir ayrışma olduğunu iddia ederek düşünsel anlamda oluşturmaya çalıştığı milli devlet için bir dayanak noktası

aramaktadır. Bu ayırım neticesinde bir taraftan batı medeniyetine girmemizin yolu açılmaya çalışılmış diğer taraftan ise batı medeniyeti içinde yok olmamız için bir önlem alınmıştır. O dönem yaşanan gelişmeler düşünüldüğünde Gökalp'in bu şekilde bir çözüm yolu bulmuş olması onun endişelerinin pratik hayata yansımaları şeklinde yorumlanabilir. Bu ayırım neticesinde Türk milleti batı medeniyetine dâhil olma imkânı bulacak aynı zamanda kendi ulusal dini ve kültürüne de bağlı kalacaktır(Özakupınar 1998: 85).

Ziya Gökalp'in kültür medeniyet ayırımı yukarıda bahsedilen tüm özelliklerine rağmen çeşitli eleştirilerle de karşılaşmıştır.

Uriel Heyd'e göre "Gökalp kültür ve medeniyet kavramsallaştırmasında kültür kavramına daha çok sübjektif özellikler yüklemiş, medeniyet kavramına ise objektif özellikler yüklemiştir. Gökalp'in birçok tanımlamasında olduğu gibi, burada da, duygusal ve yanlı yaklaşımı bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmaktadır. Kültürde genellikle özgürlük, yakınlık, anılık, güzellik gibi değerli ve çekici nitelikler görmesine karşılık, uygarlıkta bunların tam karşıtlarını bulmaktadır. Konunun bu şekilde bilimsel olmayan yöntemlerle ele alınması Gökalp'in kalbi ve mantığı, hoşlandığı ve sevdiği, kabul ettiği ya da akıl yolu ile kabul zorunda kaldığı değerlere ilişkin iç çatışmasını yansıtmaktadır. Gökalp'in kültür ve medeniyet kavramlarına bu şekilde bir anlam yüklemesinin bir başka sebebi de Türk toplumunda kültürün gelişmiş olduğuna inanmasıdır. Dolayısıyla Türk milletini yükseltmek için bu kavramları bu şekilde kullanmayı tercih etmiştir"(Heyd, 1979: 75-76).

Ziya Gökalp bu iki kavram çiftini son noktada birbiriyle ilişkili fakat zaman içinde farklı anlamlarla yüklü olarak kullanmaktadır. Kültürü bazen herhangi bir milleti dünya üzerindeki diğer milletlerden ayırt eden bir mefkûre anlamında kullanır ve doğal olarak uygarlığı da onun gelişiminin bir sonucu olarak kullanırken; bazen de kültürü millî bir duygu, uygarlığı ise biraz ona karşıt, biraz da ona belli düzeyde yer veren milletlararası

bir sonuç olarak tanımlar(Bulut, 2015: 92). Görüldüğü gibi Ziya Gökalp kültür ve medeniyet kavramlarını açıklarken dönemin koşullarına ve kurmaya çalıştığı milli devletin amaçlarına yönelik olarak bu kavramları kullanır. Bu kavramların pratik amaçlar için kullanılması zaman zaman aralarındaki ilişkinin karışmasına ve çelişkili sonuçlarla değerlendirilmesine yol açmaktadır. Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımında bir yandan batı medeniyetine dâhil olmak amaçlanırken diğer yandan da Batı medeniyeti içinde yok olmaktan duyulan bir korku mevcuttur. Gökalp bu çelişkili gibi görünen duruma karşı çıkmanın yolunu milli harsa sahip çıkmakta ve harsı güçlendirmekte görmektedir. Böylelikle hem batı medeniyetine dâhil olma amacı gerçekleşecek hem de milli benliğimiz korunarak gelişme gösterecektir.

Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet kavramlarına yükledikleri anlamlar düşünüldüğünde bunun yöneldiği pratik amacın haklılığı ortaya çıkmaktadır. Gökalp milli kültürün oluşturulmasını isterken bunu yukarıda da bahsettiğimiz gibi yine Türk halkından arayıp bularak yapmayı amaç edinmiştir. Bunun için eski Türk devletlerinin sosyal, siyasi, toplumsal yapısı üzerine incelemelerde bulunmuştur. Bu arayış bize milli kültürü bulma amacının yanında başka bir gerçeği de göstermektedir ki o gerçek Ziya Gökalp'in milliyetçilik kuramları açısından düşünüldüğünde milletin kökenlerini eskilerde araması dolayısıyla etno-sembolcü bir bakış açısını benimsediğidir. Gökalp etno-sembolcü bir perspektifle hareket etmektedir diyebiliriz. Çünkü Gökalp her ne kadar o günün koşullarına uygun milli bir devlet kurmak istese de bu devletin temel belirleyicilerini eski Türk devletlerinde görmüş ve bu durumu benimsemiştir. Etno-sembolcü akım ise milletlerin modern zamanların ürünü olduğunu kabul etmekle birlikte onların kökenlerinin eski çağlara kadar uzandığını da kabul etmektedir.

Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımı bizi millet olma bilincinin oluşmasına götürür. Peki nasıl? Gökalp hars kavramı ile Türk milletinde eskiden bu yana olan pek çok örf ve âdeti ifade etmektedir. Bunların toplumda bulunması ve korunması isteği bizi milli bilincin bulunmasına ve korunmasına götürmektedir. Aynı şekilde medeniyete tabi olmamız da medeniyet zümresi içine bir şeyler katabilmemiz açısından milli bilinci yükseltirken aynı zamanda medeniyet dairesi içinde harsımızı korumamız da milli bilincimizi destekler niteliktedir. Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımını yapmasındaki

amaç milli devletin kültürel temelde bir araya gelmesinin önünü açmaktır. Bu ayrım dolayısıyla ki Türk halkının yapısında yer alan ve halkın benimsemiş olduğu hars ile daha çok batıya yönelişimizin açıklanmaya çalışıldığı medeniyet kavramları açıklanmıştır. Kültür kavramının açıklanmasıyla birlikte Türk toplumsal yaşamında yer alan hemen her ögenin halkı birleştirme işlevinin sağlanması amaçlanmaktadır. Milli harsın halktan aranıp bulunması dolayısıyla halk ile aydınlar arasındaki ayrımlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Medeniyet olarak adlandırılan kavramlar ışığında ise halkın batıya yöneliminin sağlanması ve batılı sistemin iyi ve güzel olduğu fikri kanıtlanmaya çalışılmıştır. Gökalp milli devletin kurulması aşamasında bu iki kavramı kullanmaya çalışmıştır. Bunu yaparken de bir yandan mevcut olan medeniyet dairemizin değiştirilmesi gerektiğini savunmuş diğer taraftan da yeni bir medeniyet dairesine girişimizin temellerini kültür ve medeniyet kavramlarını kullanarak kanıtlamaya çalışmıştır. Ziya Gökalp'in bu ayrımı ve yapılan ayrımın amaçları en temel şekilde toplumu bir arada tutma işlevine yönelik olarak gerçekleşir. Yeni kurulacak olan milli devletin bağlılığı bu şekilde bir kavramsallaştırmayla sağlanırken zaten geçmişte var olan Türk milletinin modern unsurlar ışığında yeniden üretimi sağlanmış olacaktır.

Gökalp Türkçülük anlayışını en temelde kültür-medeniyet kavramsallaştırması üzerine inşa etmiştir. Onun kültür-medeniyet ayrımında yazı dilinden kullanılan vezinlere, musikiden mimariye kadar her alan incelenmiştir. Gökalp'e göre tüm bu alanlar İslamiyet öncesi Türk devletlerinde kültür unsurları olarak varlığını korumuş ve halkın kendi duygularının, ilhamlarının ürünü olarak şekillenmişlerdir. İslamiyet'in kabulü ile birlikte bu alanlardaki tüm çalışmalar medeniyet dairesi içerisinden alınmaya başlanmış böylece Türk harsı ile Şark medeniyeti birbirine karışmıştır. Bu karışmanın neticesinde ise dil alanından mimari alana kadar tüm alanlarda Türk zevki kaybolmuş ve çatışmalar oluşmuştur. Ziya Gökalp'in tam bu noktada savunduğu ise tüm bu alanlarda milli olanı arayıp bulmak ve geliştirmektir. Böylelikle hem batı medeniyetine dâhil olabilir hem de milli harsımızı güçlendirebiliriz. Gökalp kurduğu bu sistemin başarılı olmasında bir taraftan batı medeniyetine dâhil olmayı amaçlarken diğer taraftan milli harsımıza sarılmamızı da tavsiye etmektedir. Dolayısıyla Gökalp'in bu sistemi savunması onu milliyetçilik kuramları sınıflandırmalarından daha çok orta yolu bulmaya çalışan etno-sembolcü akıma yaklaştırmaktadır.

2.3.2.Dil

Ziya Gökalp düşüncesinde dil konusunun da diğer pek çok konuda olduğu gibi çok önemli bir yeri vardır. Ziya Gökalp'in Türkçü bir düşünür olduğunu ve onun Osmanlı Devleti'nin yıkılışı aşamasında Türk Milletini ve Türk devletini kurmak için nasıl çalıştığını ele almıştık. Bu yeni devletin ve milletin oluşturulması aşamasında Gökalp pek çok alanda incelemeler yapmış ve Türkçülüğü sistemli bir şekilde kurmak için çalışmıştır. İşte bu çalışmaların kapsadığı bir alan da dil konusudur.

Ziya Gökalp düşüncesinde dil oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü Gökalp dili millet olmanın bir ön koşulu olarak görmektedir. Millet tanımı yaparken dili en başa koymaktadır. Dilin büyüklüğü, zenginliği ve milliliği bir milletin gelişmesinde en önemli koşuldur(Can, 1998: 166).

Bir millet gelişmesini sağlamak için en önce dil konusunda milli olmalıdır. Çünkü millet dil ile konuşur, dil ile düşünür ve dil ile anlaşır. Bunun farkında olan Gökalp de dilde milliyetçiliği savunmaktadır. Gökalp'in dil konusunda milliyetçi bir tavır alması Selanik'te Genç Kalemler Dergisi ile olan bağlantısından sonra gelişmiştir diyebiliriz. Bu dönemden sonra Gökalp artık dil konusunda da milliyetçi bir tavır içindedir.

Ziya Gökalp'in düşüncesine göre "Lisan, içtimai hayatın zemini, maneviyatın dokuyucusu, harsın ve medeniyetin temelidir. Dikkatle bakılınca din, ahlak, hukuk, siyaset, iktisat, ilim, güzel sanatlar gibi bütün içtimai faaliyetlerin yeğene cevherinin, lisan olduğu görülür"(Gökalp, 1976 b: 94). Gökalp'in lisan tanımından yola çıkarsak dil toplumdaki tüm içtimai hayatlara hâkim olduğu gibi Türkleşmek için de önemli konumdadır. Gökalp düşüncesinde harsın ve medeniyetin temeli olan dil toplumu bir arada tutup kaynaştırma görevini yerine getirmektedir. Bunun sonucu olarak ise aynı dili konuşan o dil dolayısıyla ortak düşünceleri olan bir toplum oluşmaktadır.

Gökalp'in daha önce kültür-medeniyet kavramları incelenirken değindiğimiz gibi dil konusunda da bir ikilik mevcuttur. Osmanlı ülkesinde Osmanlıca ve Türkçe isminde

iki dil mevcuttur ve bu ikilik pek çok ayrılıkları da beraberinde getirmektedir. Gökalp bu ikili yapıyı şu sözlerle ifade etmektedir.

"Türkiye'nin millî lisanı İstanbul Türkçesi'dir; buna şüphe yok! Fakat İstanbul'da iki Türkçe var: Biri konuşulup da yazılmayan İstanbul lehçesi, diğeri yazılıp da konuşulmayan Osmanlı lisanıdır. Acaba, millî lisanımız bunlardan hangisi olacaktır? Lisandaki bu ikiliği ortadan kaldırmak için İstanbul'daki konuşma dilini yazarak yazı dili haline getirmek gerekmektedir. Bu suretle yazılacak olan İstanbul konuşma diline yeni lisan, sonra güzel Türkçe, daha sonra yeni Türkçe adları verildi"(Gökalp, 1968: 101-102).

Dil konusundaki bu ikiliği ortadan kaldırmanın en iyi yolunu Gökalp İstanbul Türkçesinin hem yazı hem de konuşma dili haline getirilmesiyle mümkün olacağını belirtmiştir. Gökalp'e göre Türkiye'nin milli dili İstanbul Türkçesidir. Konuşulmakta olan İstanbul Türkçesinin yazı dili haline de getirilmesi gerekmektedir(Can, 1998: 167; Öztürk, 2010: 85; Çalık, 1985: 74-75). İstanbul Türkçesinin tercih edilmesi ise halkın dili olması dolayısıyladır. Her şeyin milli olmasını isteyen Gökalp'in bu konuda da halkın konuştuğu ve ürettiği dili tercih etmesi anlaşılır bir durumdur. O yeni Türkçe derken sadece halk dilini kastedip diğerk tüm unsurların dilden atılması gibi bir durumdan da bahsetmez. Bu durum aşağıdaki düşüncelerin ışığı altında daha iyi anlaşılabilir.

Gökalp'e göre "Lisanımızda, Osmanlı edebiyatının soktuğu fazla ve muzır birçok lâfızlar, sıygalar, terkipler, edatlar var. Yeni Türkçe, yalnız bu fazla unsurların lisanımızdan çıkarılmasıyla meydana gelemez. Bu hedef yeni Türkçenin yalnız menfi gayesidir. Yeni Türkçenin müsbet gayeleri de vardır. Lisanımızın tam bir tedavisi, eksik kelimelerin aranıp bulunmasıyla ve lisanî uzviyetimizde yerli yerine konulmasıyla kaimdir. İşte, yeni Türkçenin müsbet gayesi bundan ibarettir"(Gökalp, 1968: 118; Timurtaş, 1964: 100).

Görüldüğü gibi Gökalp yeni Türkçenin ne olduğunu anlatırken onun menfi ve müsbet gayelerinden bahseder ve Türkçenin Osmanlıca denilen kelimelerden kurtulmasını isterken aynı zamanda yeni kelimelerin de bulunmasını istemektedir(Çalık, 1985: 79-80).

Gökalp yeni Türkçenin menfi gayesini fazla unsurların dilden çıkarılması olarak açıklarken asıl gerekli olanın müsbet gaye olduğunu söyler bunun ise Osmanlıcada pek çok kelimenin eksik olması ve bunların bulunması olduğunu belirtir. Yazı dilimizde eksik olan tabirler iki türdür. İlki milli tabirlerdir. Bunların bulunması için halka yönelmesi gerektiğini ve halk masalları, dede korkut gibi hikâyelerin incelenmesini istemektedir. Yazı dilinde eksik olan ikinci tabirler ise milletlerarası kelimelerdir. Türkler batı medeniyetine dâhil olmak istedikleri için batılı eserlerde geçen kelimelerin öğrenilmesi gerekmektedir. Bu da temel olarak tercüme yoluyla mümkün olmaktadır. Gökalp yeni Türkçenin oluşturulması için sıralanan üç unsurun birincisine temizleme, ikincisine harşlaştırma, üçüncüsüne de tezhib adlarını vermiştir. Dilin anlam bakımından çağdaşlaşması, terim yönünden İslamlaşması, dil bilgisi ve imla yönünden Türkleşmesi gerektiğini savunur(Gökalp, 1968: 118-122; Gökalp, 1982 b: 260-261; Can, 1998: 170-172).

Türkçenin menfi gayesi fazla unsurların ve Arapça, Acemce olan kelimelerin dilden atılması olarak belirtilmesine rağmen Gökalp bunun bir sınırı olduğunu belirtmektedir. Ona göre menfi gayenin gerçekleşmesi demek halkın benimsediği kelimelerin sırf Arapça ya da Acemce diye dilden atılması demek değildir(Gökalp, 1968: 103). Gökalp'e göre Türkçede yer alan ve Arapça ve Farsçadan gelen kelimelerin Türkçe karşılıklarının unutulmuş olması ya da onu karşılayacak bir kelime olmaması koşuluyla Türkçe sayılacağını belirtir. Ona göre Türk halkının bildiği ve tanıdığı her kelime Türkçedir(Can, 1998: 167-170).

Gökalp öncelikle, halkın Arapça ve Farsçadan aldığı kelimelerin eş anlamlılarını dilde barındırmadığını belirtmektedir. Bazen yeni sözcükle birlikte eskilerin de korunduğu görülmektedir; fakat bu durum yine de bir eş anlamlılık yaratmamaktadır; çünkü ya eski ya da yeni sözcüğün anlamında değişiklik meydana gelmektedir. Kara ve

ak sözcüklerinin soyut ve manevi, siyah ve beyaz sözcüklerininse maddi şeyler için kullanılması buna örnektir. Bazen de, dinî terimlerde olduğu gibi, alınan Arapça veya Farsça sözcüklerin Türkçe karşılığı bulunmayabilmektedir. Ayrıca halk yabancı bir dilden aldığı sözcükleri söyleyiş veya anlam bakımından değişikliğe uğratabilmektedir(Öztürk, 2010: 86).

Gökalp'in müsbet gaye olarak açıkladığı ve dile yeni kelimelerin alınarak dilin zenginleşmesi amacı da Türkçenin gelişmesini sağlamaktadır. Gökalp'e göre bir millet hangi medeniyet dairesi içinde yer alıyorsa, onun tüm bilimsel terminolojisini, felsefi doktrinlerini, edebî dünyasını ve şiirsel hissiyatını ifade eden özel sözcükleri bilmelidir. Türkler için bu medeniyet Avrupa medeniyeti olduğuna göre, bu medeniyete ait özel kelimelerin yeni Türkçeye girmesi için en verimli yol edebî başyapıtlarla, bilimsel ve felsefi monografilerin tercüme edilmesidir. Böylece dilimize yeni kelimeler, anlatım biçimleri, dil incelikleri ve akıcılıkları, dil bilgisi öğeleri, söz dizimi alternatifleri ile duygusal ve gizemli anlamları ifade etmeye yarayacak yeni yetenekler girecektir. Tercüme sırasında, bu yeni kavram ve anlamlara Türkçede birer karşılık bulabilmek için öncelikle başvurulması gereken kaynak, halk dili olmalıdır. Halk dili yeterli olmazsa Türkçe edatlar, ekler ve tamlama kurallarıyla yeni sözcükler yaratılmaya çalışılmalıdır. Bu yol da yeterli gelmezse, alınacak sözcüklerin tamlama biçiminde değil de tek başına alınması suretiyle, Arapça ve Farsçadan alınmalıdır. Gökalp ayrıca, birtakım yabancı sözcüklerin de çevrilmeden, olduğu gibi alınması gerektiğini savunur. Bunlar bir millete, bir devre ya da bir mesleğe özgü sözcüklerdir ve zaten çevrilmeden direkt alınmıştır(Gökalp, 2007b: 251-252; Öztürk, 2010: 87).

Gökalp'in bu açıklamalarından net bir şekilde anlaşılacağı gibi Türkçenin menfi ve müsbet gayeleri ile geliştirilmesi ve millileştirilmesi amaçlanmaktadır. Gökalp yukarıda bahsettiğimiz tüm yolları uygulayarak yeni Türkçe anlayışının ne olduğunu ve nasıl oluşturulacağını ayrıntılarla açıklamıştır. Bu amaca yönelik olarak ise hem eski Türkçede kullanılan kelimelerin kullanılmaya devam etmesi hem de batı medeniyet dairesinin kullandığı kelimelerin alınmaya çalışılması bizlere göstermektedir ki Ziya Gökalp yine milli devlet oluşumu için elindeki bir kavramı da kullanmaktadır. Bu kavram bu kez dil kavramıdır.

Tüm bu açıklamalardan sonra Türkçenin milli bir dil haline gelmesi için Ziya Gökalp çeşitli ilkeler oluşturmuş ve bunları uygulayarak dilde Türkçülük fikrini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Gökalp'e göre lisani Türkçülüğün umdeleri şöyledir:

- "1) Millî lisanımızı vücuda getirmek için, Osmanlı lisanını hiç yokmuş gibi bir tarafa atarak, halk edebiyatına temel vazifesini gören Türk dilini aynıyle kabul edip İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımlarının konuştukları gibi yazmak.
- 2) Halk lisanında Türkçe müteradifi bulunan Arabi ve Farisi kelimeleri atmak, tamamıyla müteradif olmayıp küçük bir nüansa malik olanları lisanımızda muhafaza etmek.
- 3) Halk lisanına geçip lâfzan yahut manen galat namını alan Arapça ve acemce kelimelerin tahrif olunmuş şekillerini Türkçe addetmek ve imlâlarını da yeni telâffuzlarına uydurmak.
- 4) Yerlerine yeni kelimeler kaim olduğu için, müstehase haline gelen eski Türkçe kelimeleri diriltmeğe çalışmak.
- 5) Yeni ıstılahlar aranacağı zaman iptida halk lisanındaki kelimeler arasında aramak, bulunmadığı takdirde, Türkçenin kıyasî edatlarıyla ve kıyasî terkip ve tasrif usulleriyle yeni kelimeler ibda etmek, buna da imkân bulunmadığı surette Arapça ve acemce terkipsiz olmak şartıyla yeni kelimeler kabul etmek ve bazı devirlerin ve mesleklerin hususî ahvalini gösteren kelimelerle tekniklere ait âlet isimlerini ecnebi lisanlardan aynen almak.
- 6) Türkçede Arap ve Acem lisanlarının kapitülâsyonları ilga olunarak bu iki lisanın ne sıygaları, ne edattan, ne de terkipleri lisanımıza ithal olunmamak,
- 7) Türk halkının bildiği ve kullandığı her kelimeyi Türkçe kabul etmek.
- 8) İstanbul Türkçesinin savtiyatı, şekliyatı ve lûgaviyatı, yeni Türkçenin temeli olduğundan, başka Türk lehçelerinden ne kelime, ne sıyga, ne edat, ne de terkip kaideleri almamak"(Gökalp, 1968: 123-124).

Gökalp'in oluşturduğu bu ilkeler dilde millileşmeyi sağlamanın en önemli araçlarıdır. Dilde millileşme ise milli devletin temel taşlarından bir tanesidir. Dolayısıyla Gökalp Türk milli devletini kendi fikriyatında kurarken bir devlet ve toplumda hâkim olan tüm alanları en ince ayrıntılarına kadar incelemiş ve bunları milli devlete faydalı olacak şekilde, milli bilinci işler hale getirecek şekilde kullanmayı amaç edinmiştir.

Gökalp'e göre devleti ayakta tutan ve milli birliği sağlayan yegâne unsur dildir. O her şeyden önce toplumsal bütünlüğü sağlamak için dil konusunu ele almış ve milli bir dil yaratma çabası içerisinde olmuştur. Çünkü bir millet ancak ortak bir dil dolayısıyla bir arada olabilir. Osmanlı Devletine baktığımız zaman halk ile aydınlar arasında bu denli bir mesafenin olmasının en önemli sebebi aynı dili paylaşmamaları dolayısıyla aynı şekilde düşünüp aynı şekilde algılayamamalarının bir sonucudur. Osmanlı aydınları Arapça ve Farsça karışımı bir dil kullanırken halkın Türkçe kullanması dolayısıyla aralarında birbirlerini anlamaya müsaade etmeyen bir uçurum oluşmuştur. Bu uçurumun derinleşmesinin engellenmesi ve son noktada birbiriyle kaynaşmış ve ortak olan bir dilin oluşturulması fikri o dönem koşullarında önemli hale gelmektedir. Gökalp yine daha önce de belirttiğimiz gibi dönemseller koşulların yarattığı gerilimleri aşmak ve milli bir devlet oluşturmak amacıyla dil konusu üzerinde de kafa yormuş ve dili toplumu bir arada tutma işlevinin en önemli taşıyıcısı olarak kavramsallaştırmıştır.

Gökalp'in bu kavramsallaştırmayı yaparken karşılaştığı ve eleştiri aldığı bir konu dilde sadeleşmenin sağlanması ve Arapça, Farsça kelimelerin dilden atılmasıdır. Gökalp'i bu noktada eleştirenler halkın kullandığı dilde de Arapça ve Farsça kelimelerin olduğunu söylemektedirler fakat Gökalp bu kelimelerin Türkçe sayılacağını söylemiştir. Çünkü bu kelimeler her ne kadar Arapça ve Farsça kökenli olsa bile artık Türk halkı bu kelimeleri kendi benliğine almış ve bu kelimelerle birlikte bunların eş anlamlıları olan kelimeleri de bırakmışlardır. Dolayısıyla Gökalp dilde sadeleşmeyi savunurken halkın kullandığı ve benimsediği her kelimenin Türkçe sayılacağını söylemiş ve bu türden eleştirileri bertaraf etmiştir. Gökalp aynı zamanda halkın benimsediği her sözcüğün Türkçe olduğunu savunmakla sadece köken olarak Türkçe kelimelerin esas Türkçe olduğunu savunan görüşlere de karşı çıkmıştır. Gökalp'in aldığı bu eleştirilerin kimi düşünürlerce haklı

kabul edilmesi gayet normal olmakla birlikte bizim kanaatimiz Gökalp'in yeni Türkçe olarak kavramsallaştırdığı konuyu savunurken hem dilimizi sadeleştirme çabası hem de başka dillerden sözcüklerin alınarak dilin zenginleştirilmesi çabası temel olarak bir yandan milli devletin oluşturulması diğer taraftan da batı medeniyetine dâhil olunması amaçlarının pratik düşünceye yansıyan yönleridir. Onun üzerinde önemle durduğu konu dilin milli bilinci oluşturma konusundaki işlevidir.

Ziya Gökalp dilin toplumu bir arada tutma işlevini gerçekleştirirken bir taraftan da Türkleri batı medeniyetine sokmanın yolunu dil konusu üstünden de tasarlamaya çalışmıştır. Gökalp halkın kullandığı dilin geliştirilmesini ve yeni Türkçe olarak kullanılmasını önerirken sadece eski Türklerin kullandığı kelimeleri kullanmayı amaçlamamış bir taraftan da batı medeniyetinin kullandığı kelimelerin de öğrenilmesini istemiştir. Bu çabanın bir taraftan milli devlet oluşturma ve milli harsımıza sahip çıkma çabası olduğu diğer taraftan da batı medeniyetine dâhil olma çabası olduğu aşikâr bir durumdur.

Ziya Gökalp İslamiyet öncesi Türk devletlerinde kullanılan dilin harsi bir dil olduğunu düşünür. İslamiyet'in kabulü sonrasında ise yazı dili harstan uzaklaştırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte ise yazı dili tekrar harsa yaklaştırılmaya çalışılmaktadır.

Yeni Türkçenin oluşturulmasında eski Türkçe kelimelerin bulunup kullanılması, halkın bildiği her kelimenin Türkçe kabul edilmesi aynı zamanda batı kaynaklı kelimelerin de alınması bize göstermektedir ki Gökalp dil konusunda da milliyetçilik kuramlarından etno-sembolcü akımın izlerini taşımaktadır. Yeni Türkçe oluşturulurken bir yanda batı kaynaklı ve dönemin hâkim medeniyetinden alınmaya çalışılan kelimeler dönemin şartlarından geri kalınmaması gerektiğini vurgularken, diğer taraftan hala eski Türkçe kelimelerin aranıp bulunması da bizlere dil konusunun temellerini de eskilerde arayabileceğimizi göstermektedir. Dolayısıyla yeni Türkçenin oluşturulması fikri ve süreci bizi etno-sembolcü bakış açısına yaklaştırmaktadır.

2.3.3.Batılılaşma

Ziya Gökalp batılılaşma konusunu da daha önce bahsettiğimiz gibi milli bir devlet oluşturmanın aracı olarak görmüş ve bu yolla milli devletin daha da güçlü hale geleceğini düşünmüştür. Batılılaşmak Gökalp için Türkleşmek ve İslamlaşmak kadar önemli bir durumdur. Çünkü Gökalp Türkçülüğü savunmaya başladıktan sonra Batılılaşmanın önemini de kavramış ve Türkleşmenin tek başına Türk milletini yükseltmek için yeterli olmayacağını düşünmüştür. Dolayısıyla Gökalp her fırsatta Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Batı medeniyetindenim sözlerini söylemiştir. Onun düşünceleri bu üç cereyanın birbirinin zıddı olmadığını ve asıl olarak Türkçülüğün gelişimi için diğer ikisinin de gerekli olduğunu kanıtlamak üzere şekillenmiştir.

Gökalp'in batılılaşması temel olarak üç şarta dayanır. Bunlar İslam ahlakı, Türk şekimesi, batı metodudur. Ona göre Batılılaşmak için batıdan alınması gerekli tek şey metottur. Batı medeniyetinin her yerde hâkim olmasının sonucu olarak Osmanlı Devleti de kaçınılmaz olarak bu medeniyete dâhil olmak zorundadır(Can, 1998: 178).

Ziya Gökalp Osmanlı Devleti'nin batı medeniyetine dâhil olma zorunluluğunu şu şekilde ifade etmektedir. "Türkler içtimaî tekâmüllerinin üç ayrı merhalesinde birbirine benzemeyen üç muhtelif medeniyet zümresine girmek mecburiyetinde kalırlar: Türkler kavmî devlet hayatı yaşarken, Aksa-î Şark medeniyetine mensuptular. Sultanî devlet devrine geçince, Şark medeniyetine girmeğe mecbur oldular. Bugün millî devlet devrine geçtikleri sırada da, içlerinde Garp medeniyetine dâhil olmaya azmeden kuvvetli bir cereyan vücuda geldiğini görüyoruz"(Gökalp, 1968: 50).

Batılılaşma Osmanlı Devleti'nde ilk önceleri bir gereklilik olarak görülmezken devletin gerilemeye başlamasıyla birlikte bir gereklilik halini almış ve devletin durumu kötüleştikçe bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu zorunluluk dolayısıyla Ziya Gökalp'de batılılaşma konusunda çeşitli fikirler ileri sürmüş ve Tanzimat döneminde batılılaşma adına yapılanların doğru olmadığını düşünmüştür.

Memleketin kurtuluşunun Avrupa medeniyetine tam olarak girmekten geçtiğini savunan Gökalp'in Batılılaşmayı eksik uyguladıkları için eleştirdiği Tanzimatçılar, yeterli bilimsel araştırmayı yapmadan, kesin ve esaslı bir ideal ortaya koymadan işe başlamışlardır. Tanzimatçılar, üretim biçimini çağdaşlaştırmadan, tüketim biçimlerini çağdaşlaştırmaya çalıştıkları için; ne millî olan korunabilmiş ne de Avrupaî olanın küçük bir kırıntısı oluşabilmiştir. Bu nedenle Batılılaşıldığını zannetmek, Tanzimatçıların büyük bir yanılgısıdır. Tanzimatçıların bir büyük yanılgısı da Doğu ve Batı medeniyetlerinin bileşiminden bir kültür sentezi yaratmaya çalışmalarıdır. İki türlü mahkeme, iki türlü vergi, iki türlü bütçe, iki türlü yasa ve iki türlü okul, bu yanılgının birer sonucudur(Gökalp, 2007b: 208-209; Öztürk, 2010: 69).

Tanzimat döneminde batılılaşma adına yapılan ne varsa başarılı olmadığı sonraki dönemlerde acı tecrübelerle anlaşılmış ve Osmanlı Devleti yıkılış sürecine girmiştir. Gökalp medeniyet bahsinde, Batı medeniyetinin her yerde Doğu medeniyetinden üstün gelmesinin doğal bir yasa hâline geldiğini ve Doğu medeniyetine dâhil olan Osmanlı Devleti'nin de tarihsel bir realite ve zorunluluk gereği ortadan kalkacağını belirtmektedir. Dolayısıyla, bu durumda Türkiye için tek seçenek kalmaktadır: Batı medeniyetine girmek. Batı medeniyetinin yanı sıra, Türkler Türk harsına sahip ve İslâm ümmetine mensup olacaklardır. Böylece, yeni devletin dayandığı sacayakları, Gökalp tarafından bu şekilde formüle edilmiştir(Öztürk, 2010: 67).

Batı medeniyetine dâhil olmak demek aynı zamanda muasırlaşmak anlamına geldiği için Gökalp bu medeniyet dairesi içine girmek için daha önce bahsettiğimiz hars-medeniyet kavramlarını ortaya atmış ve bu kavramları kendince milli devleti kurma amacına yönelik olarak işlemiştir. Ziya Gökalp'te batılılaşma hareketi milli kültüre dayanır. Batılılaşma millet olma yeteneğine kavuşmanın zorunlu bir şartıdır. Ona göre batılılaşma medeniyetin bir biçimidir(Can, 1998: 176).

Batı medeniyetine girme zorunluluğunu düşünen Gökalp şu ifadelerle bu zorunluluğu anlatmıştır. "Gerek dinimizin, gerek vatanımızın istiklâlini nasıl müdafaa edebileceğiz? Bu dinî ve vatanî tehlikeler karşısında yalnız bir kurtuluş çaresi vardır ki, o da ilimlerde, sanayide, askerî ve hukukî teşkilâtlarda Avrupalılar kadar ilerlemektir,

yani medeniyette onlara müsavi olmaktır. Bunun için de tek bir çare vardır: Avrupa medeniyetine tam bir surette girmek"(Gökalp, 1968: 57-58).

Ziya Gökalp batı medeniyetine girme zorunluluğunu belirttiikten sonra bunun ne şekilde ve nasıl olması gerektiğini de belirtmiştir. Gökalp'e göre gelişme taklit ya da yaratma şeklinde iki yolla olabilir. Bunlardan taklit yolu kısa vadeli olurken yaratma yoluyla gelişme uzun vadeli. Bu gelişme türü kalıcı olur ve esas gelişmeyi ifade eder(Uçak, 2008: 65). Tanzimat döneminde yapılanların hepsi taklit yoluyla Batılılaşmak olarak yorumlanabilir ve böylelikle neden kısa vadeli ve başarısız olduğu anlaşılabilir. Yaratma yoluyla gelişme ise Gökalp'in savunduğu gibi batı medeniyetine dâhil olmayı gerektirir ve böylelikle muasırlaşma gerçekleşir.

Gökalp muasırlaşmayı şöyle tanımlar: "Bugün bizim için muasırlaşmak demek, Avrupalılar gibi otomobiller, tayyareler yapıp kullanabilmek demektir. Muasırlaşmak şekilce ve maişetçe Avrupalılara benzemek değildir. Ne zaman bilgi ve sanatta Avrupalılara ihtiyacımız olmadığını görürsek, o zaman muasırlaşmış olduğumuzu anlarız"(Gökalp, 1976 b: 11-12).

Gökalp'e göre, çağdaşlık teknolojide en gelişmiş milletin üretip kullandığı aletleri üretip kullanmaktır. Çağdaşlaşmak demek şekil olarak Avrupalıları taklit etmek demek değil, onlara muhtaç olmadan onlar gibi teknoloji üretip kullanabilmektir. Çağdaşlaşma, Batı medeniyetinin bilimsel ve teknolojik gelişmelerini alıp uygulama anlamına gelirken, hayat tarzını ve kültürel değerlerini benimsemeyi gerektirmemektedir. Bu nedenle, Gökalp'in çağdaşlaşma anlayışının bağımsız olabilmeyi önemseyen, kültürel anlamda bir aşağılık kompleksine izin vermeyen, yalnızca çağın gereklerine göre şekillenen bir çağdaşlaşma olduğu söylenebilir(Öztürk, 2010: 67).

Sonuç olarak Gökalp'in batılılaşma konusundaki fikirleri batı medeniyetine dâhil olmanın kaçınılmaz olduğu üzerinedir fakat bu zorunluluğun bizi milli devlete yaklaştırmasını istemektedir. Milli bilincimizi korumamız ve oluşacak olan milli devletin başarısı için bu bir zorunluluktur. Bu zorunluluk dolayısıyla ki Gökalp muasırlaşma konusunu da milli bilinci kuvvetlendirici bir unsur olarak görmektedir.

Gökalp'e göre batılılaşma konusunda batının sadece tekniği alınmalıdır. Kültürü ise alınmamalıdır. Yani Gökalp kültür konusunda zaten Türklerde kültürün çok gelişmiş olduğunu her fırsatta dile getirmektedir. Batı dünyasında milli devletlerin ortaya çıkışı çok genel bir tabirle Fransız ihtilali sonrasında gerçekleşmiştir. Peki, Fransız ihtilalini hazırlayan koşullar nelerdir? Yine çok genel bir tabirle batı dünyasının yaşamış olduğu rönesans, reform, coğrafi keşifler, sanayileşme gibi olaylar batı medeniyetini oradaki milli devletleri ortaya çıkarmıştır. Peki, Osmanlıda durum nasıldır? Osmanlı Devleti'nde ve Osmanlının dâhil olduğu şark medeniyetinde henüz batıda yaşanan tipte gelişmeler söz konusu olmadığı için medeniyet daireleri farklıdır. Osmanlı Devleti son dönemlerinde bu türden gelişmeleri dikkate almadan Tanzimat dönemi vb, yenilik çalışmalarında bulunmuş ve batı medeniyetine dâhil olmaya çalışmıştır. Bunun başarısız olması yukarıda da bahsettiğimiz gibi kaçınılmazdır. Bu başarısızlıktan ders alınan yeni dönemde Gökalp'de aynı başarısızlığa düşmemek için batının tekniğinin alınmasını fakat kültürel manada milli kimliğe bağlı kalınmasını istemiştir. Gökalp'in batının sadece tekniğinin ve ilminin alınması, kültürün alınması noktasında ise bu duruma karşı çıkması Gökalp'in daha önce de bahsettiğimiz gibi bir taraftan batılı olma isteğini diğer taraftan da batıya karşı duyduğu korkuyu göstermektedir. O batılılaşmak ihtiyacını duymakta ve bunun için batı medeniyetine yönelmektedir. Fakat aynı zamanda Batı medeniyeti içinde milli benliğimize sahip çıkamazsak yok olup gideceğimizden endişe duymaktadır. Dolayısıyla bu korku ve çelişkiyi aşmak için Gökalp kendince şöyle bir çözüm bulmuştur. Batı medeniyetinin teknik ve biliminin alınması fakat kültürel olanın alınmamasıdır. Böylelikle hem muasırlaşmak ihtiyacı karşılanacak hem de milli bir devlet olmamızın önünde bir engel kalmayacaktır.

Ziya Gökalp'in muasırlaşma konusundaki görüşleri Batıcılar ve İslamcılar olarak adlandırılan guruplar tarafından da eleştirilmiştir. Batıcı düşünürler batı medeniyetinin tam olarak bir bütün halinde alınması ve böylelikle kalkınmanın gerçekleşebileceğini savunmaktadırlar. İslamcı düşünürler ise batının hiçbir suretle hiçbir şeyinin alınmamasını istemektedirler. Onlar yeni bir İslam medeniyeti oluşturmaya çalışmaktadırlar. Gökalp ise tüm bunların aksine batıdan ilim alınması gerektiğini fakat bunu yaparken de milli harsımızın korunması gerektiğini savunmaktadır.

Ziya Gökalp batılılaşma konusunda da batı toplumunun uygarlığının alınması gerektiğini vurgular. O batılılaşmaya karşı değildir fakat kültür öğelerinin kendi toplumumuzda bulunması gerektiğini her fırsatta dile getirir. Gökalp Batı uygarlığının etkilerinin sınırlı tutulabileceğine ve ulusal kültür kapsamına giren alanlarda etkisinin önlenebileceğine de inanmaktadır. Gökalp'in ölümünden sonra Türkiye'de görülen kültürel gelişme, Batılılaşma sürecinin onun anladığı anlamda uygarlıkla sınırlı kalamadığını ve ulusun tüm yaşamını etkilediğini kanıtlamıştır(Heyd, 1979: 96). Dolayısıyla Gökalp batılılaşma konusunda da bu yönlerden eleştiriler almıştır.

Batılılaşmak ihtiyacına modern milliyetçilik kuramları açısından bakıldığında ise batı medeniyetindeki pek çok devletin oluşumu batıda yaşanan modern dönem gelişmelerin ışığında gerçekleşmesine rağmen Türk milli devletinin oluşumunda modern gelişmeler takip edilmeye çalışıldığı kadar Türk harsı da yaşatılmaya çalışılmıştır. Böylelikle diyebiliriz ki Türk milli devleti hem modern gelişmeleri hem de eski Türk devletlerinden kalan harsları bir arada sentezleyerek etno-sembolcü kuramlar ışığında kurulmaya çalışılmıştır.

2.3.4.Bedii Hayat

Ziya Gökalp bedii Türkçülükten bahsederken temel olarak Türklerin sosyal, kültürel, edebi vb. alanlarda üretmiş oldukları sanat eserlerini ve bunların güzelliğini vurgulamak istemektedir. Gökalp'e göre eski Türklerde bedî zevk çok yüksektir. "Timurîlerin, Osmanlıların, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türklerin Mısır'da, Irak'ta, Suriye'de, Anadolu'da, İran'da, Türkistan'da, Hint'te, Afganistan'da yaptırdıkları camiler, saraylar, türbeler, köprüler, çeşmeler dünyanın en güzel eserlerini teşkil eder"(Gökalp, 1968: 125).

Eski Türkler mimari alanda olduğu kadar edebiyat alanında da başarılı eserler vermişlerdir. Gökalp bu eserlerin güzelliği üstünde dururken Osmanlı Devleti'nde Türk etkisinin zayıflamasıyla birlikte şark medeniyetine ait birtakım modellerin Osmanlı bünyesine girdiğini ve çeşitli ayrılıkların böylelikle başladığını vurgulamaktadır(Çalık, 1985: 81-82).

Ona göre "eski Türklerin vezni, hece vezni idi. Sonraları Çağatay ve Osmanlı şairleri taklit vasıtasıyla Acemlerden aruz veznini aldılar. Saraylar bu vezine kıymet veriyorlardı. Fakat halk, aruz veznini bir türlü anlayamadı. Bu sebeple halk şairleri eski hece vezniyle şiirler söylemekte devam ettiler"(Gökalp, 1968: 126).

Bu ikiliği Gökalp şöyle ifade etmektedir. "Türkçülük zuhur ettiği zaman, aruz vezniyle hece vezni yan yana duruyordu. Güya birincisi havasın, ikincisi avamın terennüm âletleri idi. Türkçülük, lisandaki ikiliğe nihayet verirken, vezindeki bu ikiliğe de lakayt kalamazdı. Hususiyle, terkipli lisan aruz vezninden, aruz vezni de terkipli lisandan ayrılmadığı için, bu iki Osmani müessesesi hakkında aynı hükmü vermek lâzımdı. Binaenaleyh, Türkçüler, terkipli lisanla beraber, aruz veznini de millî edebiyatımızdan kovmağa karar verdiler"(Gökalp, 1968: 126).

Gökalp'e göre memleketimizde bedii hayat anlamında bakarsak eski edebiyatımız Acem taklidi olduğu, yeni edebiyatımız da Fransız taklidi olduğu için orijinal değildir. Memleketimizde havas sınıfı arasında bulacağımız hiçbir bedii unsur orijinal değildir. Buna karşılık olarak avam sınıfı arasında bulabileceğimiz tüm bedii unsurlar ise orijinaldir. Dolayısıyla sanat terbiyesi almak için başvurulacak en güzel yol halkın sanatıdır(Gökalp, 1982 b: 12-14).

Gökalp Türkçülüğün ilerlemesi adına her alanda olduğu gibi bedii alanda da milli bir anlayışın olması gerektiğini savunur. Gökalp edebiyatın ve musikinin de milli olması gerektiğini vurgulamış ve bunun için de halk edebiyatı ve musikisi ile garp edebiyat ve musikisinin öğrenilmesini ve benimsenmesini istemiştir(Gökalp, 1968:127-131).

Gökalp'e göre "Bediiyatta yükselmek isteyen bir millet, evveleminde millî zevkini bulmağa çalışmalıdır. Millî zevki bulmak için halka doğru gitmek, halk sanatlarından uzun uzadıya bedî bir

terbiye almak lâzım olduğunu anladık. Fakat hakikî sanatkâr olabilmek için bu bedî terbiyeyi almış olmak kâfi değildir. Hakikî sanatkâr olabilmek için, güzel sanatların beynelmilel ustaları olan sanat dâhilerinden zevk dersi, zevk terbiyesi almak da lâzımdır. Beynelmilel dehâlerden alınan bu feyizli terbiyeye tehzib namı verilir. Bedii Türkçülüğün gelişmesi için ise yukarıda sayılan tüm bu usullerin gerçekleştirilmesi gereklidir"(Gökalp, 1968: 132- 34).

Gökalp edebiyatta, sanatta, musikide hep halka ait olan ile batıya ait olanın takip edilmesi ve birleştirilmesi görüşünü benimsemiştir. Bu görüşün temel dayanak noktası ise artık medeniyetimizin Batı medeniyeti olması ve ona dâhil olmak istememizdir. Bu amaç dolayısıyla ki Gökalp bedii zevki hem Türk harsı etrafında hem de Batı medeniyeti etrafında geliştirmek istemektedir. Gökalp'in Türk milli devletinin kuruluşu aşamasında ele aldığı tüm kavramlarda Batı medeniyeti ile Türk harsının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu alanlardan birisi de bedii hayat alanıdır. Bunun için eski Türklerde bulunan bedii zevki de temel alması Gökalp'in milli devleti oluştururken bir yandan modern unsurları bir yandan da eski unsurları kaynaştırdığını göstermektedir. Bu kaynaştırma ise Ziya Gökalp'i etno-sembolcü akım çerçevesinde geliştirilen milliyetçilik kuramlarına yaklaştırmaktadır.

2.3.5.Ahlak

Ziya Gökalp diğer tüm kavramlarda olduğu gibi ahlak konusunda da milli bir devlet oluşturma fikrinin etkisiyle hareket etmiş ve ahlak konusunu da bu yönde şekillendirmiştir. Ziya Gökalp'in ahlak anlayışının neleri kapsadığına geçmeden önce genel olarak ahlakın ne olduğunu bilmemizde yarar vardır. Ahlak toplumsal kontrolü sağlayan, uyulması zorunlu, insanlık tarihi kadar eski olan, sosyal bir müessesedir. İnsanların kişilik oluşumlarına da etki eden, doğumdan ölüme dek sürdürdüğü, onu diğer canlılardan da üstün kılan özelliklerden birisidir(Uçak, 2008: 76). Gökalp'e göre ahlak fertleri nefsi fedakârlıklara sevk eden bir takım kurallardır(Aydın, 2006: 33).

Gökalp'e göre ahlâkla milli dayanışma arasında yakın bir ilgi bulunmaktadır. Gökalp, ahlâkın kaynağını toplumda gören bir düşünür olarak, dinden sonra en yüce değer olarak kabul ettiği ahlâkın tek tek bireylerde ve çeşitli meslek topluluklarında ortaya çıkmasıyla, millî dayanışmanın da meydana geleceğini düşünmektedir(Öztürk, 2010: 96).

Gökalp ahlakın mahiyetinden bahsederken insana kılavuzluk eden üç şeyden bahseder. Bunlardan ilim normali, deha orijinali, ahlak da ideali temsil eder. Gökalp'e göre bunların en yükseği ahlaktır çünkü ilim ve deha ahlak olmadan bir şey ifade etmez. Ahlak bir toplumun fertlerini birbirine bağlayan en temel güçtür. Ahlakın iki mahiyeti bulunmaktadır. Birincisi cemiyet tarafından belirlenir ve uyulması mecburidir. İkincisi ise biz o kurallara mecburi olduğu için değil sahip oldukları cazibeden dolayı uyarız(Çalık, 1985: 85-86).

Gökalp, ahlâkın iki tür temele dayandığını belirtmektedir. Bunlar mecburiyet ve câzibiyettir. Zorunluluk, ahlâkın toplumsal yaptırımlara sahip olmasından ileri gelmektedir. Ahlaki kurallara uyanlar toplumca onaylanırken, uymayanlar cezalandırılmaktadır. Bu özelliği, ahlâkın insanın doğasından kaynaklanmayıp toplumdan kaynaklandığını; hatta insanın doğasına muhalif olduğunu göstermektedir. Ahlâkın cezbediciliğinin nedeni ise zorunlu olmakla birlikte, genellikle bireyin bu zorunluluktan dolayı değil sahip olduğu cazibeden dolayı ahlâkî kurallara uymasındır. Gökalp'e göre erdemli bir birey, genellikle toplum tarafından onaylanmayı ya da dışlanmayı düşünmeyip erdemi erdem olduğu için benimser. Böyle bir eğilim, ancak sosyalleşmiş bireylerde görülür. Sosyalleşmek ise, bireyde toplumsal bir vicdan yaratır. Dolayısıyla ahlâkî erdemlere yönelen bireyin toplumsal vicdanıdır. Bireyin zorunluluk nedeniyle yerine getirdikleri görev, toplumsal vicdanı doğrultusunda yaptıkları ise hayırdır(Gökalp, 1985c: 147-148; Gökalp, 1981: 147-148; Öztürk, 2010: 96).

Yani insan, bir toplum içinde var olduğu için, yalnızca biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda toplumsal vicdandan da pay alan bir varlıktır. Ahlâkın kaynağının toplum olduğunu açıklayan Gökalp (1985c: 148-149), ahlâkî değerleri belirleyen de yine toplum olduğunu belirtir. Buna göre neyin görev ya da iyi olduğuna karar veren bireyin

kendisi değil, mensubu olduğu toplumun vicdanıdır. Gökalp'e (1985c: 150) göre ahlâkın gayesi birey değil, bireyden daha yüksek bir varlık olan toplumdur(Öztürk, 2010: 97).

Ahlâkın bu toplumsal içeriği dolayısıyla Gökalp ahlak eğitimine önem vermiş ve bunu toplumsal birliği sağladığı için önemli görmüştür. Ziya Gökalp'in ahlak eğitimi hakkındaki görüşlerinin temelinde örf kavramı yer almaktadır. Ona göre bir kuralın örf olabilmesi için insanlar tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. İnsanlar bu kuralları kabul ederken bilinçli şekilde hareket etmelidir. Bir zorlama altında olmamalıdır. Böylece örf hem toplumsal kurallara hem de toplumsal vicdana uygun olmaktadır. Sonuç olarak örf insanlar tarafından bilinçli olarak kabul edilmiş kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Gökalp ahlakı diğer tüm alanların üstünde görmektedir ve ona uyulmasının toplumsal yaptırım sonucu değil de kişinin kendi vicdanı sayesinde olduğunu söylemektedir. Gökalp'e göre ahlak toplumda birlik hissi oluşturacak en önemli olgudur(Ulubey, 2008: 98-99).

Ahlâkın toplumda birlik hissi oluşturmasına gelince bir toplumda yer alan bireyler o toplum kuralları ve örfleri içinde yetişeceği için ortak duyguları paylaşmaları da kolay olacaktır. Böylelikle milli bir bilinçle hareket edebilirler. Dolayısıyla Gökalp'in kurduğu sistemde milli devleti oluşturmak için milli harslara sahip olan bir toplum gerekmektedir. Bu milli toplumu ise oluşturacak kavramlardan birisi de ahlak kavramıdır. Ziya Gökalp ahlak kavramının pek çok çeşidi üstünde durmuş ve bunların toplumsal dayanışmayı nasıl sağladığını açıklamaya çalışmıştır.

Bu ahlak türlerinden birisi vatani ahlaktır. "Vatanî ahlâkın yüksek olması, millî tesanüdün temelidir. Çünkü vatan, üstünde oturduğumuz toprak demek değildir. Vatan, millî hars dediğimiz şeydir ki, üstünde oturduğumuz toprak, onun ancak zarfından ibarettir. Ve ona zarf olduğu içindir ki mukaddestir. O halde, vatanî ahlâk, millî mefkûrelerden, millî vazifelerden mürekkep olan bir ahlâk demektir. O halde, millî tesanüdü kuvvetlendirmek için her şeyden evvel vatani ahlâkı yükseltmek lâzım geliyor"(Gökalp, 1968: 80-81; Gökalp, 1977 b: 61; Öztürk, 2010: 97-98).

"Vatanî ahlâkımız kuvvetli bulunmazsa ne istiklâlimizi, ne hürriyetimizi, ne de vatanımızın tamamîyetini muhafaza edemeyiz. O halde Türkçülük, her şeyden ziyade, millet ve vatan mefkûrelerine kıymet vermelidir"(Gökalp, 1968: 139).

Gökalp'e göre vatani ahlak vatan sevgisi demektir ve bu sevginin eski Türklerde çok yoğun şekilde gerçekleştiğini vurgular. Vatani ahlakın Türkler için çok önemli olduğunu söyler(Çalık, 1985: 87-94). Görüldüğü gibi Gökalp milli devletin daha temelden birbiriyle bütünleşik bir hal alması konusuna çok dikkat etmiş ve bu temeli ahlak kavramının toplumu birleştirici işlevinde görmüştür. Aynı ahlak eğitimini almış bireylerin her koşulda ortak olabilecek fikirlere sahip olacağını düşünen Gökalp ahlak kavramının adeta görünmeyen bir dil gibi insanları birbirine bağladığını düşünmüş ve bu konuda çalışmalar yapmıştır. Ziya Gökalp her konuda olduğu gibi ahlak konusunun da eski Türk devletlerinde çok gelişmiş olduğunu söylemektedir ve onların örnek alınmasını istemektedir.

"Millî tesanüdün birinci temeli, vatanî ahlâk olduğu gibi, ikinci temeli de medenî ahlâktır. Medenî ahlâk yalnız milletimize mensup fertlerin muhterem tanınmasından ve samimî bir muhabbetle sevilmesinden ibaret değildir. Hülâsa, medenî ahlâk, evvelâ millettaşlarımızı, sonra dindaşlarımızı, en sonra da bütün insanları sevmekten ve muhterem görmekten ibarettir. Bütün bu fertlerin hayatına, mülkiyetine, hürriyetine, haysiyetine tecavüz etmemek, medenî ahlâkın teklif ettiği vazifelerdendir"(Gökalp, 1968: 81-83; Gökalp, 1977 b: 61-63; Öztürk, 2010: 98).

"Medenî ahlâkın menfî ve müspet olmak üzere iki türlü gayesi vardır. Menfî gayesinde esas adalettir. Adalet, fertlere hiçbir suretle tecavüz edilmemesidir. Müspet gayesinin esası ise şefkattir. Şefkat, fertlere daima iyilik etmektir. Medenî ahlâkın ikinci bir müspet gayesi daha vardır ki, o da yapılan mukavelelere sadık kalmaktır. Medenî

ahlâk, bilhassa fertlerde, şahsiyetin yüksek olmasına istinat eder"(Gökalp, 1968: 152- 153).

"Millî tesanüdü kuvvetlendirmek için vatanî ve medenî ahlâklardan sonra, bir de meslekî ahlâkı yükseltmek lâzımdır"(Gökalp, 1968: 84-85). Gökalp'e göre vatani ahlak kadar mesleki ahlak da önem verilmesi gereken konulardandır. Gökalp ahlakın ilk olarak ailede başladığını ifade etmektedir. Aile eğitimi sonrasında okullarda vatani ve mesleki ahlakın bireylere işlenmesi gerektiğini söylemektedir(Uçak, 2008: 76-77).

Gökalp'e göre, her millet toplumsal iş bölümü gereği, çeşitli mesleklere ayrılmaktadır. Milli dayanışmanın gelişebilmesi için, birbirine muhtaç olan meslek guruplarının dayanışma halinde olmaları gerekmektedir. Meslekî dayanışmanın gelişmesi için gerekli olan bir koşul da, meslek topluluklarının tüm ülkeye yayılan korporasyonlar halinde örgütlenmesi ve her mesleğin kendine özgü ahlâkını oluşturmasıdır. Gökalp'e göre "meslek ahlâkı, zaten Türklere eskiden beri çok önemsenmektedir. Ahilik, tüm meslekleri fütüvvet esasına dayanarak, zaviyeler halinde örgütlemiş, Osmanlı'daki lonca sistemi de bu geleneği devam ettirmiştir"(Gökalp,1968: 139-142; Gökalp, 1977 b: 64;Öztürk, 2010: 98-99). Dolayısıyla mesleki ahlak anlayışının gelişmesi toplumda iş bölümünün ve buna bağlı dayanışmanın gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Bir diğer ahlâk türü olan aile ahlâkı konusunda ise Gökalp şu şekilde düşünmektedir: Türkler eskiden demokratik ve eşitlikçi bir millettir; çünkü kadın-erkek eşitliği ve tek eşlilik vardır. Fakat bu özellik zamanla tamamen kaybolmuştur. Ona göre kadınlar, İran ve Yunan medeniyetlerinin tesiriyle hukuksal açıdan geri bir statüye itilmiştir. Aile hukukunun yeniden temin edilmesi ve kadın haklarının ön plana çıkarılması için yapılması gereken ise unutulmuş eski Türk törelerini yeniden canlandırmaktır(Gökalp, 1968: 151- 152; Öztürk, 2010: 99).

Ziya Gökalp ahlak kavramını temelde toplumu bir arada tutmaya yarayan bir kavram olarak algılamakla birlikte onu vatani, medeni, mesleki ve aile ahlâkı gibi türlere ayırmıştır. Tek tek bu ahlak türleri üzerinde durması da göstermektedir ki Gökalp tüm kavramlarında olduğu gibi ahlak kavramını da toplumsal bütünlüğü kurmak adına

toplumun her alanına yaymaya çalışmaktadır. En ince ayrıntılarına kadar işlediği ahlak kavramında toplumun her kesimini milli dayanışma içine dâhil etme amacı vardır.

Görüldüğü gibi Gökalp ahlak kavramını açıklarken onun eski Türk devletlerine dayanan yönleri üzerinde de durmuştur. Gökalp Türklerin ahlak konusunda diğer milletlerden daha üstün olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Sadece bugünü kapsayan bir ahlak anlayışı yerine geçmişe dayalı bir ahlak anlayışı benimsemiştir. Bu da bize göstermektedir ki Gökalp ahlak konusunda da etno-sembolcü akımın izlerini yansıtmaktadır. Bu durumu kendisi şöyle ifade etmektedir. "Başka milletler asri medeniyete girmek için, mazilerinden uzaklaşmağa mecburdurlar. Hâlbuki Türklerin asrî medeniyete girmeleri için, yalnız eski mazilerine dönüp bakmaları kâfidir"(Gökalp, 1968: 151). Sonuç olarak modern bir milli devlet oluşturulmak istenirken Gökalp hem dönemin hâkim anlayışı olan batı medeniyetine girmeye çalışmış ve bunun için modern unsurları işlemiş hem de eski Türklerde bulunan özelliklerin araştırılarak bunlara uygun hareket edilmesini hedeflemiştir. Böylelikle zaten modern bir devlet haline gelmemiz mümkün olacaktır. Gökalp dönemin şartları ile eski dönemdeki harsları birleştirmeyi başarılı olarak batı medeniyet dairesi içinde güçlü bir milli devlet olacağımızı savunmaktadır.

2.3.6.Hukuk

Ziya Gökalp'in hukuk konusundaki görüşlerinin temelini de garp medeniyet dairesine uygun olan, adaletli bir hukuk anlayışı oluşturmaktadır. Gökalp'e göre temel amaç Türkiye'de asri bir hukuk oluşturmaktır. Hukuki alanda teokratik olan ne varsa kaldırılmasını ifade etmektedir(Çalık, 1985: 94). Böylelikle hukuk alanında da yeni gelişmeler sağlanabilecek aynı zamanda da yeni Türk devletinin daha adaletli olması sağlanacaktır.

Gökalp'e göre Hukukî Türkçülüğün gayesi, "Türkiye'de asri bir hukuk vücuda getirmektir. Bu asrın milletleri arasına geçebilmek için, en esaslı şart; millî hukukun bütün şubelerini teokrasi ve klerikalizm bakiyelerinden büsbütün kurtarmaktır. Asrî devletlerde, evvelâ gerek kanun yapmak ve gerek memleketi idare etmek, salâhiyetleri doğrudan doğruya millete aittir"(Gökalp, 1968: 156).

"Hukukî Türkçülüğün birinci gayesi, asrî bir devlet vücuda getirmek olduğu gibi, ikinci gayesi de, meslekî velâyetleri, velâyeti ammenin müdahalesinden kurtararak, mütehasısların salâhiyetine müstenit meslek muhtariyetleri tesis etmektir. Bu esasa müstenit bir kanunu medenî ile ticaret, sanayi, ziraat kanunları, Darülfünun, baro, tabipler cemiyeti, muallimler cemiyeti, mühendisler cemiyeti, vb. gibi meslekî teşkilâtların meslekî muhtariyetlerine dair kanunlar yapmak da bu gayenin icabatındadır"(Gökalp, 1968: 156-157). Böylelikle yeni bir ticaret kanunu oluşturulmadır ve bu alandaki hukuki eksiklikler giderilmelidir.

Hukukî Türkçülüğün üçüncü gayesi de bir asrî aile vücuda getirmektir. "Asrî devletteki müsavat umdesi, erkekle kadının nikâhta, talâkta, mirasta, meslekî ve siyasî haklarda müsavi olmasını da istilzam eder. O halde, yeni aile kanunu ile intihabat kanunu bu esasa istinaden yapılmalıdır"(Gökalp, 1968: 156-157). Medeni kanunun da yeniden yapılmasıyla ülkede yeni ve asri bir hukuk vücuda getirilmelidir.

Görüldüğü gibi Gökalp'in hukuki Türkçülüğü hukuk alanındaki pek çok uygulamayı kapsamaktadır ve temel amaç milli ve çağdaş bir Türk devleti oluşturmaktır. Yeni kurulacak olan Türk devletinin bütün yönleri ayrıntılı şekilde düşünülüp muasır hale getirilmeye çalışılmıştır.

Ziya Gökalp yeni kurulacak olan devlette hukuk alanında yapılması gereken yeniliklerden bahsederken bu yeniliklerin kaynağını İslamiyet öncesi Türk devletlerinde aramaktadır. Çünkü Gökalp'e göre İslamiyet öncesi Türk devletleri demokratik devletlerdir. O, bunu şu sözlerle ifade etmektedir. "Türkmenlerin demokrattığı yalnız içinde hizmetçilerin ve esirlerin bulunmamasından ibaret değildir. Türkmenler adeta referandum usulüyle idare olunur bir cumhuriyettir. Han'ı intihab ve azleden halk meclisidir". Gökalp'in bu sözleri söylemesinde etkili olan ise Tekeliler olarak adlandırılan bir Türk kavminin yaşamında bu örneklere rastlanmasıdır(Gökalp, 1981 a: 6). İslamiyet öncesi Türk devletlerinde görülen bu demokratik anlayışın yeni kurulacak olan devlette de hâkim olmasını isteyen Gökalp yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi bir yandan çağın gereklerine uygun bir hukuk arayışı içinde olmakla birlikte diğer yandan bu

gerekliliklerin daha öncelerde de Türk tarihinde olduğunu düşünmektedir. Ziya Gökalp'in bu düşüncesinin sonucu olarak diyebiliriz ki Gökalp tıpkı etno-sembolcü milliyetçilik kuramının temel kabullerinde olduğu gibi bir yandan modern unsurlara önem verirken diğer yandan geçmiş bağları da ihmal etmemektedir.

Yine Gökalp'e göre "eski Türklerde erkekle kadın birbirine müsavidirler. Boyların beyleri şölenlerde bir ayan meclisinde olduğu gibi müzakere ile karar verirler. Yabgu hatunla beraber bu kararları infaz eden bir icra reisi hükmündedir"(Gökalp, 1981 a: 31-32).

"Eski Türklerde hakan tek başına emirname ısdar edemezdi. Bir emirname hakan emrediyor diye başlarsa kanunen muta olmazdı. Mutlaka hakan ve hatun emrediyor ki şeklinde başlaması gerekiyordu. Yine devlet elçilerini de hakan tek başına ağırlayamazdı. Aile içindeki özel yetke de yalnız babada değildi. Kadın her meclise katılabilirdi. Kadınlar erkeklerin yaptıkları işleri yapabilirler ve her türlü meclise katılabilirlerdi"(Gökalp, 1981 a: 57; Gökalp, 1991: 200). Ziya Gökalp'in eski Türkler'deki kadın erkek eşitliğine dair belirlemelerinden birisi de şöyledir. "Eski Türkler erkeği sağ sınıfına, kadını sol sınıfına sokmakla, kadın ile erkek birbirine karşı tabu olmak şöyle dursun birbirinin gereklisi ve tamamlayıcısı olmuştur. Bundan dolayı gerek siyasal, gerek ekonomik ve güzel sanatlara ilişkin işlerde daima birlikte çalışmalarını gerekirdi"(Gökalp, 1991: 53).

Ayrıca eski Türklerde kadın erkeğin tamamlayıcısı olduğundan ve bir erkeğin bir tek tamamlayıcısı olabileceğinden bütün evlenmeler tek bir eş temeline dayanırdı. Töre gereği yalnız bir eşe izin vardı(Gökalp, 1991: 164). Bu örneklerden de yola çıkarak Gökalp aile hukuku alanında yaptığı çalışmalarda kadın ve erkeğin eşit olması gerektiğini hep savunmuş ve böylelikle çağdaş bir hukuka kavuşacağımızı söylemiştir. Gökalp kadın erkek eşitliğinin İslamiyet öncesi Türk devletlerinde uygulandığını yukarıdaki örneklerle göstermiştir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte ise kadın devlet hayatından ve toplumsal hayattan soyutlanmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise demokratikleşmenin

sağlanması için hukuk alanında çağdaş hale gelebilmek için bir diğer şart da kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasıdır. Görüldüğü gibi Gökalp yine kurulmak istenen modern devletin temellerini geçmiş çağlardaki bağlantılarla açıklamaya ve kurgulamaya çalışmaktadır.

2.3.7.Din

Ziya Gökalp'in din konusundaki görüşleri de diğer konulardaki görüşlerinde olduğu gibi Türkçülük ile bağlantılı şekildedir. Gökalp Türkçülüğü benimsemeden önce daha ilkokul yıllarında iken dini eğitimler almış ve dinin önemi üstünde fikirlere sahip bir kişiliktir. Dolayısıyla dini görüşlerinin şekillenmesinde çocukluk yıllarındaki eğitimin de katkısı vardır.

Ziya Gökalp'e göre bir milletin dini o milletin kültürünün en sağlam öğelerinden birisidir. Türkler İslamiyet'i kabul etmekle birlikte uzak şark medeniyetinden çıkıp İslam medeniyetine girmişlerdir. Bu din onlara yeni bir dünya görüşü, toplum, aile, hukuk ve ahlak düzeni getirmiştir. Dolayısıyla din Türk milletinde daima önemli konumda yer almıştır(Kocaman, 2004: 32).

Ziya Gökalp'in din konusundaki temel düşüncelerini dinin yeni kurulacak olan millet hayatında nasıl yer alacağı; Türkiye'de İslam'ın konumunun ne olacağı konuları oluşturmaktadır(Akyul, 2007: 50). Gökalp'e göre İslamiyet ilerlemeye asla engel bir din değildir. Hatta ona göre dinin gereği gibi anlaşılması toplumların ilerlemesiyle paralellik göstermektedir(Akyul, 2007: 70-71). Ziya Gökalp dini insanın yaşayışına anlam veren, onun bir mefkûre sahibi olmasını sağlayan bir kurum olarak görür. Gökalp dinin bireylerin birbirine bağlanmasında ve mefkûre sahibi olmasında etkili olduğu görüşündedir(Balkanlı, 2010: 67). Gökalp'e göre din toplumun değer yargıları ve duygularından ahlaki, hukuki, iktisadi hayat şekillerinden en kutsal olanıdır(Akyul, 2007: 56; Günay, 1989: 224).

Buradan da anlaşılacağı üzere Gökalp din konusu üzerinde daha çok millet için durmuştur. Oluşturmak istediği milli devletin birbirine daha bağlı olması için kullandığı kavramlardan birisi de din kavramıdır. O dinin toplumsal yaşamda bireyleri bir araya

getirdiği görüşündedir. Bu bir araya getirme işlevi dolayısıyladır ki din Gökalp'in kurmak istediği sistem içinde araçsal bir konumdadır.

Bu kutsallığa ve bir araya getirme işlevine rağmen Gökalp, o dönemde gençliğin bir "din buhranı" yaşadığını düşünmektedir. Bunun nedeni okullarda dini öğretenlerin gerçek İslamiyet'i bilmemeleri, pozitif bilimleri ğretenlerinse bu bilimlerin aslını, yani felsefeyi bilmemesidir. Gençlik bu iki etki altında, din ile akıl ve din ile örf arasında uyuşmazlık olduğuna kanaat getirmektedir. Çünkü okula başlayıncaya kadar sorunsuz ve dengeli bir biçimde devam eden hayatları okulda din ğretmenlerinin akla ve örfe, bilim ğretmenlerininse dine ve örfe uymayan fikirleriyle sarsılmaktadır. Gökalp'e göre gençlerin zihnini bulandıran en önemli etkenlerden biri de gerçek İslamiyet'i iyi bilmeyen bazı öğretmenlerin akla ya da örfe uymayan birtakım gelenekleri dine mletmeleridir. Böylece, hiçbir dinî mahiyeti bulunmamasına rağmen pek çok gelenek, dinin esaslarından sayılmakta; bu da dinin akıl ve örfe zıt görünmesine yol açmaktadır(ztrk, 2010: 91)

O dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu din buhranı dolayısıyla din toplumdaki fertleri bir arada tutma işlevini yerine getirememektedir. Bunun sonucunda ülkede dini bir buhran ve çıkmaz hâkim konumdadır. Dolayısıyla Gökalp'in düşüncesinde din, ancak bir toplumda kültürün bir ögesi olarak ve bilim ile birlikte olursa gelişme gösterebilir ve toplumsal işlevini yerine getirebilir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ise din asıl niteliğini kaybedip daha çok Arap geleneğinin yaşatılması şekline bürünmüş böylelikle de devleti bir çıkmaza sürüklemiştir. Bu çıkmazdan kurtulmanın çaresi ise düzgün bir din eğitiminden geçmektedir.

Gökalp din ile ilim arasında da bir ayrılığın olmadığını hatta ilmin zihinleri aydınlattığını dinin ise kalpleri aydınlattığını vurgulamaktadır. Din eğitiminin gençlik bunalımlarını engellediğini ve şahsiyetleri geliştirerek grup hayatını canlı tuttuğunu söylemektedir. Dolayısıyla ona göre din eğitimi çok önemlidir ve bireylere mutlaka iyi bir dini eğitim verilmelidir(Kocaman, 2004: 38-40). Gökalp din ile ilim arasında ayrılığın olmadığını şu şekilde ifade etmektedir, "İlim ile din: Birincisi zan, ikincisi. . . . İlim ile din: Birincisi tedbir, İkincisi tevekküldür, İlim ile din: Birincisi ihtiyat, İkincisi crettir. Biri birinin lazım-ı gayr-i mufarıkı bulunan bu iki kuvvet, beşeriyetin iki muazzez rehber-

i selametidir"(Gökalp, 1976 c: 102). İlim ile dinin birbirini tamamlayıcı özelliği kullanılarak toplumun gelişmesi ve devletin ilerlemesi sağlanabilmektedir.

Türkleşmek mefkûresinin doğmasıyla birlikte İslamlaşmak ihtiyacının da ortaya çıkmış olmasının en temel sebebi Gökalp'in İslamiyet'e yüklediği birleştirici işlev dolayısıyla. Gökalp düşüncesinde dinin de milli devlet yaratma konusunda işlevi olduğunu daha önce de belirtmiştik. Peki din bu işlevi nasıl yerine getirmektedir? Gökalp İslam dininin toplumsal hizmetlerinin başlıca iki yolla gerçekleştiğini belirtir. Bu iki yol menfi ayinler ve müsbet ayinlerdir. Gökalp menfi ayinleri temel olarak İslam'ın emirleri olarak görmektedir. Menfi ayinler ile ibadet öncesi şartlarını ve hazırlıklarını kast eder. Müsbet ayinler ile de ibadet kendisini ifade etmektedir. Bunun ise kişiyi ferdiyetçilikten kurtarıp cemiyet hayatına yatkın hale gelmesi açısından önemli olduğunu söylemektedir. Menfi ayinler ile fert cemiyet olmaya hazır hale gelirken, müsbet ayinler ile ferdiyetçilik ortadan kalkarak cemiyet olma bilinci yani içtimai ruh ortaya çıkmaktadır(Gökalp, 1981: 51- 59; Çalık, 1985: 126-127; Akyul, 2007: 60-61; Ulubey, 2008: 85-86). Gökalp'in dini kurallara yüklediği bu anlamlar açıkça göstermektedir ki Gökalp dini anlayışını Türklük bilincine olan katkısı etrafında şekillendirmektedir.

Ziya Gökalp'e göre Türkçülüğün millet mefkûresi Türklükse, ümmet mefkûresi de İslamcılıktır. Ona göre İslamcılığın Türkçülüğü kuvvetlendirme fonksiyonu üç türdür. Bütün Türkler Müslüman olduğu için İslamcılık Türkler arasındaki harsi birliği kuvvetlendirir. Yabancı unsurların Türkleşmesine yardımcı olarak harsi birliği kuvvetlendirir. Kültürde iştiraki teşvik ederek milli harsı kuvvetlendirir(Çalık, 1985: 135). Gökalp İslamcılığı bir amaç değil temel olarak Türkçülüğün gelişimi için bir araç olarak görmektedir.

Türkçülerin ümmet programında temel olarak şu ilkeler yer almaktadır ki bu ilkeler İslamcılığı geliştirirken aynı zamanda Türkçülüğe hizmet etmektedir. İslam kavimleri arasında ortak olan Arap harflerini değiştirmeden kullanmak. İslam kavimlerinde bilimsel terimleri ortak hale getirmek için kongreler düzenlemek. İslam kavimlerinde ortak bir eğitim için kongreler düzenlemek. İslam kavimlerinin cemaat teşkilatları arasında bağ kurmak. İslam ümmetinin simgesi olan hilal'in kudsiyetini

muhafaza etmek gibi temel ilkeler İslamcılığın temel ilkeleridir(Gökalp, 1976 b: 54-55; Can, 1998:124-125; Acet, 2014: 88). Bu ilkelerin uygulanmasıyla birlikte Türkçüler İslamcılıkla karşı karşıya kalmaktan kurtulup birlikte milli bir devlet oluşturabilecektir. Bu ilkelerin hepsi milli birliği kuvvetlendirici niteliktedir.

Ziya Gökalp'e göre din ile ilim arasında ayrılık olmadığı için toplumda yaşayan her birey çocuğunun eğitimi için seçtiği yollarda bu ayrılığın olmadığını zaten benimsemiş konumdadır.

Ona göre “bir mektep programına göz gezdirdiğimiz zaman, çocuklarımıza üç türlü bilgi öğrettiğimizi görürüz. Evvele milli lisan ve edebiyatımızı, milli tarihimizi öğretiyoruz ki bu Türk dilinden ve edebiyatından, Türk tarihinden başka bir şey değildir. İkinci olarak Kur'an-ı Kerim, tecvit, ilmihal gibi dini dersler ve İslam tarihi ile İslam lisanlarını okutuyoruz. Üçüncü olarak matematik, tabiiyet gibi ilimleri ve bu ilimleri öğrenmeye yarayan ecnebi lisanlarla, el işleri, idman gibi hüneler öğretiyoruz. Bu kısa göz gezdirmeden anlaşılıyor ki terbiyede takip ettiğimiz gayeler üçtür: Türklük, İslamlık, Muasırlık”(Gökalp, 1976b: 57-58).

Ziya Gökalp bu üçlü sınıflandırmanın birbiriyle uyumunu sağlarken çeşitli yollardan yararlanmıştı. Örneğin din ile medeniyet arasında ayrılık olmadığını yukarıda da belirtmiştik. Gökalp aynı zamanda din ile Türkçülük arasında da ayrım olmadığını söyler ve dini Türkçülüğün gelişmesi için kullanır.

Türkçülüğün gelişmesi konusunda Gökalp din ve devlet işlerinin ayrılmasını gerekli görmüş ve bunun için millet ve ümmet ayrımını ortaya koymuştur. Ümmet aynı dine mensup fertlerin topluluğu demektir. Ümmette müşterek olan hayat sadece din hayatıdır. Oysa milletin din hayatı ortak olduğu gibi dil, ahlak, hukuk vb. pek çok alanı ortaktır. Gökalp toplumsal yaşamı maddi ve manevi olarak ikiye ayırır. Maddi alan modern yaşam şeklinin belirlendiği alandır. Manevi alan ise dini alandır. Aynı zamanda

din milli duyguları kabartan ve milli vicdan oluşturan en önemli olgudur(Kocaman, 2004: 35).

Türk fikir hayatında devlet işlerinin din işlerinden ayrılması fikrini Gökalp ortaya atmıştır(Can, 1998: 117). Gökalp'e göre İslamlaşmak İslami değerleri halk nezdinde anlaşılır kılmaktır. Bunun için de İslami değerleri genç nesiller arasında yaygın hale getirmek önemlidir. İslami terbiye modern terbiye ve Türk terbiyesiyle bütünleşmektedir. Gökalp'e göre dini terbiye şahsiyetin gelişmesinde çok önemlidir(Can, 1998: 120-121).

Gökalp'in din konusundaki diğer görüşlerini, devlet yönetimi ile dini birbirinden ayırmak, İslâm ile Doğu medeniyetini birbirinden ayırmak ve Türk kültüründeki dinî ritüellerdeki Arap ve Fars etkisini bertaraf etmek diye özetlemek mümkündür. Gökalp, Türk kültürü ve Batı medeniyeti ile birbirini uyumlu bir şekilde tamamlayan bir din anlayışı öngörmektedir(Öztürk, 2010: 92).

Siyasal sistemin teokrasinin tüm kalıntılarından arınmasını ve yasama yetkisinin laik devletin elinde bulunmasını savunan Gökalp, 1916 yılında düzenlenen İttihat ve Terakki Kongresi'nde, Şeyhülislâmlık makamının yerinin sadece dinsel konularla sınırlandırılmasını ve hukukî yetkilerinin laik devlete devredilmesini önerir. Ayrıca, dini mahkemelerin yönetimi Adalet Nezareti'ne, dini okulların denetimi Maarif Nezareti'ne devredilmeli ve Gökalp'in "devlet içinde devlet" olarak nitelediği Evkaf Nezareti de lağvedilmelidir(Heyd, 1950/1979:106-107; Öztürk, 2010: 94).

Din ile devlet işlerinin ayrılmasının yanında Dinî Türkçülük, "din kitaplarının ve hutbelerle vaazların Türkçe olması da demektir. Bir millet, dinî kitaplarını okuyup anlayamazsa, tabîdir ki, dininin hakikî mahiyetini öğrenemez. Hatiplerin, vaizlerin ne söylediklerini anlamadığı surette de ibadetlerden hiçbir zevk alamaz. Türklerin ara sıra dinî bir hayat yaşamasını temin eden amiller, dinî ibadetlerin arasından eskiden beri Türk lisaniyle icrasına müsaade olunan ayinlerin mevcudiyetidir. O halde, dinî hayatımıza daha büyük bir vecd ve inşirah vermek için, gerek (tilâvetler müstesna olmak üzere) Kur'an'ı Kerim'in

ve gerek ibadetlerle aminlerden sonra okunan bütün dualarla münâcaatların ve hutbelerin Türkçe okunması lâzım gelir"(Gökalp, 1968:158-159; Kocaman, 2004: 37; Akyul, 2007: 62-63; Öztürk, 2010: 92-93).

Ziya Gökalp'in dinin devlet işlerinden ayrılması konusunda yukarıda önerdiği tüm teklifler dini manevi alana dâhil etmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Ona göre din toplumun kültürünün bir parçasıdır ve öyle kalması çok önemlidir. Dinin manevi alan sınırları içinde kalmasıyla birlikte hem siyasi olarak laik bir devlet kurulacak böylece muasırlaşmak lüzumu sağlanırken hem de dinin kültürel alanda birleştirici etkisi kullanılarak Türkçülük anlayışı geliştirilecektir.

Bu konuda Gökalp'in şu sözleri konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. "Türk inkılapçılığı, medeniyet hususunda muhafazakârlığı asla kabul edemez. Türkçülük ancak harsta muhafazakârdır. Bu muhafazakârlık inkılâpçılığa mâni değildir. Türkçülük medeniyet sahasında da muhafazakâr olamaz. Çünkü medeniyet milletlerin elbisesi gibidir. Fertler elbise değiştiği gibi milletler de medeniyetlerini değiştirebilirler. Meselâ Türkler, vaktiyle Aksa-ı Şark medeniyetine girdiler. Şimdi de, Türklüğümüzü ve İslâmlığımızı tamamıyla muhafaza etmek şartıyla Garp Medeniyetine girmemizde hiç bir mahzur yoktur"(Gökalp, 1980: 39).

Gökalp İslam'ı milliyetçiliğin sağlamaştırıcı bir unsuru olarak görmüş ve bunun dolayısıyla İslam'ın önünü açmıştır(Yesevi, 2012: 173). Özetleyecek olursak Gökalp din ve devlet işlerinin ayrıldığı laik bir sistem isterken aynı zamanda dinin toplumsal işlevinden de yararlanarak toplumu bir hars etrafında birleştiren bir Türkçülük anlayışına sahiptir.

Ziya Gökalp'in din anlayışında temel unsur dinin Türkçülüğe nasıl bir katkı sağlayacağı yönündedir. Ona göre İslamcılık Türkçülüğün ayrılmaz bir parçasıdır(Çalık, 1985: 117-118). Zaten Ziya Gökalp meşhur olan üçlü tasnifinde İslam ümmetindenim

derken Türkçülüğü benimsemiş olmasına rağmen dine karşı olmadığını anlatmıştır. Gökalp düşüncesinde diğer tüm kavramlarda olduğu gibi İslamcılık düşüncesi de Türkçülüğe hizmet eder niteliktedir. Ziya Gökalp dini ve ona olan bakış açısını Türkçülük temelinde şekillendirmiştir.

Ziya Gökalp'in din konusunda onun toplumsal birliği sağlayacak bir unsur olduğunu düşünmesi ve dini bu açıdan ele alması kimi yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin temeli Gökalp'in dini araçsallaştırması noktasında değerlendirilmiştir. Bu eleştirilere göre Gökalp dini milli devletin kurulmasında bir araç olarak görmüş ve dinin teolojik özelliğinden ziyade sosyal özelliğini kullanmıştır.

Gökalp'in din konusundaki görüşlerine yöneltilen bir eleştiri de Gökalp'in dine gerektiği kadar önem vermediği noktasındadır. Gökalp Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak adlı eserinde ve her fırsatta bu üç noktanın birbiriyle çelişmediğini söylemesine rağmen Türkleşmek ve Muasırlaşmak konusunda çok daha ayrıntılı açıklamalarda bulunmuş buna rağmen İslamlaşmak konusu üzerinde diğerleri kadar durmamıştır.

Ziya Gökalp'in din konusunda üzerinde durduğu ve yine eleştirildiği bir başka konu da onun dinde Türkçülük görüşleri noktasındadır. Gökalp dinde Türkçülük anlayışı çerçevesinde Kuran-ı Kerim hariç diğer duaların vb. Türkçe olmasını istemiştir. Gökalp'in bunu istemesindeki amaç bireylerin namazda, duada ne denildiğini anlaması açısındandır. Bunun amacı ise fertlerde milli dayanışmanın oluşturulmasını sağlamaktır. Gökalp'in bu düşünceleri ve amacı cumhuriyetin kurulmasından sonraki yıllarda farklı şekillerde algılanmış ve ezanın Türkçe okunması, camilerin kapatılması vb. oluşumlar Gökalp'in etkisiyle oluşmuş gibi gözükmektedir. Ziya Gökalp'in düşüncelerinde ise bu uygulamaların yapılması söz konusu değildir.

Tüm bu eleştirilere rağmen Gökalp'in bu temellendirmesi bize göstermektedir ki Gökalp Türk milliyetçiliğini oluştururken din kavramından da yararlanmış. Ona göre dinin toplumu bir arada tutma işlevi vardır ve bu işlev dolayısıyla din toplumu bir araya getiren sembollerden birisidir. Batı toplumlarında milliyetçilik fikrinin ve milletlerin

oluşumunun modern zamanların ürünü olduğu görüşü hâkimdir. Batı toplumlarında görülen iş bölümü, bireyselleşme vb. faktörler dolayısıyla birey ön planda iken Osmanlı toplumunda birey hiçbir zaman tek başına değildir ve bireyin yetişmesinde modern unsurlar etkili olduğu kadar dini unsurlar da ön plandadır. Türk toplumunda bir bireyin yetişmesi milli bir bilinçle gerçekleşir bu bilinç ise Gökalp'e göre dini eğitimle birlikte harsi eğitimle de mümkün olmaktadır. Dolayısıyla milli anlayışa sahip bir birey yetiştirilerek milli bir devlet kurulmaya çalışılmaktadır.

Gökalp din konusundaki görüşlerini şekillendirirken de onun toplumsal hayata olan katkılarını esas almıştır. Toplumsal birlikteliğin sağlanmasında dinin işlevi üzerinde durmuş aynı zamanda dinin ilerleme ve muasırlaşmaya bir engel olmadığını vurgulamıştır. Gökalp'in bunları yapmasındaki temel amaç tüm kavramları olduğu gibi din kavramını da bir taraftan birlikteliğimizi sağlamak için diğer taraftan da Batılılaşmak için kullanmak istemesidir. Din konusundaki bu amaç ve görüşleri ise yine etno-sembolcü bakış açısı ile hareket ettiğini ve eski ile yeni dünyanın Türk devleti adına birleştirilmesi ihtiyacını göstermektedir.

2.3.8. İktisat

Ziya Gökalp'in iktisadi görüşlerinin temelinde çağdaş bir İslam Türklüğü yaratma amacının izlerini görmek mümkündür. Gökalp her konuda olduğu gibi iktisat konusunda da görüşlerini Türkçülüğe hizmet etmek için kurgulamıştır(Can, 1998: 89). Gökalp bir ekonomist değildir. Onun ekonomik konulara ve sorunlara gösterdiği ilgi yeni bir milletin kurumlarını şekillendirme amacından kaynaklanmaktadır(Okan, 2014: 125). Ziya Gökalp'in iktisat alanındaki düşünceleri sanayileşme ve kalkınma politikasını kapsadığı gibi milli bir devlet olma idealini de kapsamaktadır(Sağlam, 2004: 78). Ziya Gökalp'in iktisat anlayışında kurulmak istenen milli devletin siyasi ve kültürel açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da güçlü olması amaçlanmıştır. Gökalp bu amaç doğrultusunda güçlü bir milli iktisat tezi ileri sürmüştür.

Ziya Gökalp iktisat konusunda da diğer konularda olduğu gibi Durkheim'dan etkilenmiştir. O dönemde hâkim olan Marx'ın tezine karşı çıkmıştır. Gökalp Marx'ın

altyapı-üstyapı kuramını toplumsal olgular üzerinde yalnızca iktisadın değil diğer pek çok etkenin de belirleyici olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Gökalp'e göre Marx'ın determinizminde toplumsal olaylar için bir neden oluşturma tekeli yalnızca iktisat kurumunda iken; din, ahlâk, siyaset, estetik ve zihinsel süreçler birer gölge olay olarak, ancak sonuç niteliğindedir. Ona göre, Durkheim sosyolojisinde böyle bir determinizm bulunmamaktadır. Durkheim, toplumsal olaylar üzerinde iktisadın önemini inkâr etmemekle birlikte; aksine iktisadi olayların toplum üzerindeki etkisinin git gide arttığına dikkat çeken hatta birincil önemini vurgulayan bir düşündürdür. Ne var ki Durkheim, Marx gibi iktisadın tek neden olduğunu iddia etmemiştir. Gökalp, Durkheim'in bu düşüncelerini olduğu gibi benimsemiştir(Öztürk, 2010: 109). Gökalp'in temel iktisadi görüşü, ekonominin önemine işaret ederek bu alanda Durkheim'in mesleki örgütlerine (korporasyon) benzeyen dayanışmacı (solidarist) bir modeli ileri sürer(Baloğlu, 2006: 36; Ünal, 2013: 47). Gökalp'e göre ekonomik nedenler kadar ahlaki, dini, siyasi vb. olaylar da toplumsal yaşamı etkilemektedir. Bir toplum bunların bütünü itibariyle var olmaktadır.

Gökalp düşüncesinde liberal ekonomik sistem yerine Frederick List'in milli ekonomi sistemine dayanan devletçi bir ekonomik sistem hâkimdir. Ona göre modern devlet büyük endüstriye sahip olan devlet demektir. Büyük bir sanayiye ise ülkenin her yerine ancak devlet getirebilir(Can, 1998: 181; Okan, 2014: 123). Milli iktisadın devlet eliyle oluşturulmasını ve devlet eliyle kalkınmanın sağlanacağını söylemiştir. Büyük sanayi gelişmesinin de ancak devlet eliyle sağlanabileceği görüşündedir(Can, 1998: 114-115; Duman, 1998: 65; Tütengil, 1964: 141).

Gökalp yeni kurulacak olan milli devletin güçlü bir ekonomik sisteme sahip olmasını istemektedir ve ona göre bu güçlü ekonominin kaynağı devletçi bir modelin benimsenmesinden geçmektedir. Garp medeniyetine dâhil olabilmemiz için güçlü bir ekonomiye de sahip olmamız gerekmektedir. Bu güçlü ekonomi ise Gökalp düşüncesinde büyük sanayi hamleleri ile gerçekleşecektir.

Ziya Gökalp ekonomik ve toplumsal anlamda iş birliğinin sağlanması ve milli devletin güçlü hale gelmesi için solidarist korporatizm anlayışına sahip olmuştur. Gökalp'in ekonomik anlamdaki fikirlerinin daha iyi anlaşılması açısından burada kısaca

bu kavramlara değinmek yerinde olacaktır. Kelime anlamı olarak korporatizm, işbirliği anlamına gelen İngilizce “corporation” kelimesinden gelmektedir. Siyasi bir yaklaşım olarak ise, korporatizm, toplumu bir organizma gibi ele alarak toplumun tüm kesimlerinin faaliyetlerini dayanışma ve ortak çıkar temelinde ele alma, olarak tanımlanabilir(Eser ve Yüksel, 2012:182).

Solidarizm kelimesi “dayanışma” anlamına gelen İngilizce “solidarity” kelimesinden gelmekte ve korporatizmin bir alt türü olarak kamu çıkarlarını ön planda tutan, çoğulcu ve ılımlı bir yönetim yapısını ifade etmektedir. Solidarizm, ulus çıkarlarının herhangi bir grubun ya da şahsın çıkarlarından üstün tutulması olarak ifade edilebilir(Eser ve Yüksel, 2012: 187).

Gökalp'e göre "Türkler, hürriyet ve istiklâli sevdikleri için, iştirakçi(komünist) olamazlar. Fakat müsavatperver olduklarından dolayı, fertçi de kalamazlar. Türk harsına en uygun olan sistem solidarizm, yani tesanütçülüktür. Ferdî mülkiyet, içtimaî tesanüde bağlı bulunmak şartıyla meşrudur. Sosyalistlerin ve komünistlerin ferdî mülkiyeti ilgaya teşebbüs etmeleri doğru değildir. Yalnız, içtimaî tesanüde hadim olmayan ferdî mülkiyetler varsa bunlar meşru sayılamaz. Bundan başka, mülkiyet yalnız ferdî olmak lâzım gelmez. Ferdî mülkiyet gibi, içtimaî mülkiyet de olmalıdır. Cemiyetin bir fedakârlığı veya zahmeti neticesinde husule gelen ve fertlerin hiçbir emeğinden hâsıl olmayan fazla temettüler, cemiyete aittir"(Gökalp, 1968: 162).

"Fertlerin, bu temettüleri kendilerine hasretmesi meşru değildir. Fazla temettülerin cemiyet namına toplanmasıyla husule gelecek büyük meblâğlar, cemiyet hesabına açılacak fabrikaların, tesis olunacak büyük çiftliklerin sermayesi olur. Bu umumî teşebbüslerde husule gelecek kazançlarla fakirler, öksüzler, dullar, hastalar, kötürümler, körler ve sağırlar için, hususî melceler ve mektepler açılır, umumî bahçeler, müzeler, tiyatrolar, kütüphaneler tesis olunur. Ameleler ve köylüler için

sıhî evler inşa edilir. Memleket umumî bir elektrik şebekesi içine alınır. Hülâsa, her türlü sefaletle nihayet vererek umumun refahını temin için her ne lazımsa yapılır"(Gökalp, 1968: 162).

Görüldüğü gibi Gökalp ferdi mülkiyeti meşru görmekle komünizmden farklı düşünürken içtimai mülkiyetin de olması gerektiğini savunmaktadır. Bu mülkiyet dolayısıyla toplumsal kazançlar meydana gelebilir ve bu kazanç yine toplum yararı için harcanabilir.

Gökalp'in solidarist toplum anlayışında, millî iktisadın ve dolayısıyla millî sanayinin kurulabilmiş olması da acil bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık Türkler de mahkûm olduğu çiftçilik ve memurluktan kurtulmalı ve üreticiliğe yönelmelidir. Bunun başarılabilmesi için Türkiye'ye uymayan iktisadî doktrinlerin öğretilmesine bir son verilmeli ve karşılaştırmalı bilimsel çalışmalar ışığında, millî iktisat tayin edilmelidir. Gökalp, bir liberal olmadığı için devlet eliyle başlatılacak bir kapitalizmi önermektedir(Öztürk, 2010: 111).

Gökalp'e göre büyük sanayi kurmak, yeni Türkiye'nin çağdaş bir devlet olabilmesi için olmazsa olmazdır. Büyük sanayinin kurulması için, tek tek bireylerde kendiliğinden girişimci ruhun doğmasını beklemek doğru değildir. Bu büyük sanayileşme hamlesini gerçekleştirecek olan bu nedenle devlettir. Devletin yapması gerekense Avrupa'nın en son teknolojisini acilen ve aynen almaktır. Gökalp, Türklerin doğaları gereği zaten devletçi olduklarını ve her gelişmenin devlet tarafından başlatılmasını beklediklerini belirtmekte; sanayileşme hamlesinin devletçe başlatılmasının toplum yapısına uyacağını düşünmektedir. Avrupa emperyalizminin bireysel kapitalizme dayandığına dikkat çeken Gökalp, Türkiye'de devlet kapitalizminin benimsenmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü böylece spekülörlerin ve kapitalistlerin ortaya çıkması engellenmiş olur(Öztürk, 2010: 113).

Gökalp siyasî amaçlar doğrultusunda birtakım koşullar öne sürmemek kaydıyla yabancı sermayeye karşı değildir. Gökalp'e göre eskiden kapitülasyonlar yabancı sermayeyi zararlı kılmıştır; fakat artık kapitülasyonlar söz konusu olmadığı için yabancı

sermayeden korkmanın bir anlamı yoktur. Korkuların aksine, yabancı sermaye memleketi ihya edecektir. Çünkü yeni devletin ne bireysel ne de hükümet olarak ülkeyi imar edecek gücü vardır ve milli sermaye birikimi ile deneyimi oluşuncaya kadar yabancı sermayedarlara ve teknisyenlere gereksinim vardır(Öztürk, 2010: 114).

Gökalp'e göre iktisadî bakımdan karşı karşıya bulunduğumuz güçlüklerde millî iktisat kademesine ulaşmakta Batıya nazaran gecikmiş olmamızın ve milli birlikten doğan bir güçte iktisadî bakımdan imkân nispetinde kendi kudretine dayanma cehdini gösteren bir cemiyet haline gelme hususundaki muvaffakiyetsizliğimizin büyük rolleri olduğu inkâr edilemez(Kurtkan, 1964: 23). Bundan dolayıdır ki Gökalp'e göre Türk iktisatçılarının yapması gereken ilk iş, Türkiye'nin iktisadî gerçeklerini objektif bir yaklaşımla incelemek ve bu incelemelerden milli iktisat için bilimsel ve esaslı bir program oluşturmaktır. Bu program yapıldıktan sonra büyük sanayinin kurulması için tek tek bireyler, üzerine düşen görevleri yerine getirirken, İktisat Vekâleti de genel düzenleyici olmalıdır(Gökalp, 1968: 164; Öztürk, 2010: 112; Vayni, 2012: 43).

Ziya Gökalp'in iktisadi görüşleri aile iktisadı, şehir iktisadı, milli iktisat kavramlarını kapsamaktadır(Gökalp, 198: 78; Can, 1998: 95-96). Gökalp'in aile iktisadı olarak adlandırdığı iktisat modelinde temel olarak aşiret, klan gibi küçük bir cemiyet söz konusudur ve bu yapıda iktisadi durum kendine yeten bir haldedir. Şehir iktisadı olarak adlandırdığı dönemde ise gelişen şehirler ve burada ortaya çıkan pazarlar söz konusudur. Gökalp'in düşünce yapısında milletin oluşumu ve milli iktisat oluşumu paralel şekilde ilerlemektedir. İctimai hayatın gelişebilmesinin ön koşullarından birisi de iktisadi hayatın gelişmesidir(Gökalp, 1981: 79-81; Çalık, 1985: 97-98). Gökalp'e göre bir şehirdeki tüm meslekler, korporasyonlar hâlinde örgütlenmelidir. Bu korporasyonlar, genel merkezler tarafından yönetilecektir. Ayrıca, her şehirde iktisadî yaşamı düzenlemek üzere, bu korporasyonların temsilcilerinden oluşan bir iş borsası ve bir merkezî kurul oluşturulmalıdır. Şehir bazındaki korporasyonlar, ulusal çapta bir federasyonu meydana getirecektir. Federasyonların temsilcileri de tek merkezdeki büyük konfederasyonun (yani korporasyonlar genel merkezi) üyelerini seçecektir. Gökalp, böylece bütün mesleklerin “düzenli bir ordu gibi” örgütleneceğini belirtmektedir(Öztürk, 2010: 111).

Gökalp'e göre "her millet İctimaî taksim-i âmâl (iş bölümü) neticesi olarak bir takım meslek ve ihtisas zümrelerine ayrılır. Mühendisler, tabipler, musikişinaslar, ressamalar, muallimler, muharrirler, askerler, avukatlar, tüccarlar, çiftçiler, fabrikatörler, demirciler, marangozlar, çulhalar, terziler, değirmenciler, fırıncılar, kasaplar, bakkallar ilâh. Bu zümreler birbirlerinin lâzım ve mülâzimidirler. Yekdiğerinin yaptıkları hizmetler, bu mukabil muhtaçlıklar da bir nevi tesanüt değil midir?"(Gökalp, 1968: 84).

İşte Gökalp bu mesleki iş bölümünün neticesinde ekonomik açıdan güçleneceğimizi düşünmektedir. İş bölümünün oluşması ve yaygınlaşması aynı zamanda muasır batı medeniyetine dâhil olmamızı da sağlayacaktır.

Gökalp'e göre milli iktisadı bulmak için yalnızca milletin içinde bulunduğu durum değil, memleketin ve milletin tarihi de dikkatle incelenmelidir. Eğer tarih incelenirse, eski iktisadi yapının mükemmelliği görülecektir. Geçmiş anlamadan iktisadi mefkûreyi belirlemek mümkün değildir(Gökalp, 1968: 160; Öztürk, 2010: 113-114). Gökalp eski Türklerde olan iktisadi yapının tekrar oluşturulmasıyla ülke ekonomisinin güçleneceği düşünmektedir.

Ziya Gökalp'e göre "Türk ilinde kendine has bir nevi ortak mülkiyet vardır. Eski Türk devletlerinde şölen adı verilen ziyafetlerde bütün boy beyleri bulunurdu. Beylerin yanında bütün fertler bu umumi sofralarda yer alırlar yer, içer, eğlenirlerdi. Bunlar arasında çıplak olanlar giydirilir, borçlu olanların borcu ödenir, düşkün olanlara yardım edilirdi"(Gökalp, 1981 a: 33).

Yine İslamiyet öncesi Türk devletlerinde beylerin sahip olduğu malların halk tarafından yağma edilmesi, evlenecek çağa gelmiş olup durumu olmayanlara cemaat tarafından yardım edilmesi vb. örnekler ekonomik yapının dayanışmacı bir modelde işlediğini gösterir niteliktedir(Gökalp, 1981 a: 34-35). Eski Türk devletlerinde il beylerinin otağlarında, ahırlarında, ağlarında ne kadar servetleri varsa genel olarak ilin

sayılırdı(Gökalp, 1991: 161). Gökalp bu dayanışmacı yapının İslamiyet'in kabulüyle birlikte değişmeye başladığını ve Araplar'da aile dayanışmasının daha fazla olduğunu böylece toplumsal yapının bozulduğunu belirtir. Ona göre yeni kurulacak devletin güçlü olması için ekonomik anlamda dayanışmacı anlayışın tekrardan uygulanması gerekmektedir. Tarihin eski çağlarında yer alan bu ekonomik anlayışın yeni kurulacak olan devlette hâkim unsur olarak kullanılması düşüncesi Ziya Gökalp'i yine etno-sembolcü bakış açısına yaklaştırmaktadır.

Ziya Gökalp'in milli iktisat tezinde ekonominin de milli olması koşulu ön plandadır. Milli ve güçlü bir ekonomi modeli oluşturmak için dayanışmacı bir ekonomi modeline destek veren Gökalp ekonominin güçlü olmasını da milli dayanışmaya bağlamıştır. Eski Türk devletlerinde olan ekonomik fikirlere de bu bağlamda çok önem veren Gökalp'in milli iktisat konusunda da etno-sembolcü kuramı benimsediğini söyleyebiliriz.

2.3.9.Siyaset

Ziya Gökalp Türkçülük hareketinin siyasi bir hareket olmadığını belirtir. Onun temel amacı Türk milletini yükseltmektir. Bunun yanında Ziya Gökalp'e göre Türkçülük hareketinin en büyük dayanağı Halk Fırkası'dır. Gökalp siyasi Türkçülüğü halkçılık olarak tanımlamaktadır. Halkçılık anlayışında ise cemiyet içinde imtiyazlı bir zümrenin olmaması gerekmektedir(Çalık, 1985: 104). Yani Gökalp siyasi Türkçülük alanında halkçılığı temel almış ve halkçılık ilkesi etrafında milli ve demokratik bir devlet kurmaya çalışmıştır.

Gökalp'e göre "Türkçülük, siyasî bir fırka değildir; ilmî, felsefî, bedî bir mekteptir; başka bir tabirle, harsî bir mücadele ve teceddüt yoludur. Bu sebeptendir ki, Türkçülük, şimdiye kadar bir fırka şeklinde siyasî mücadele meydanına atılmadı; bundan sonra da, şüphesiz atılmayacaktır. Mamafih Türkçülük, büsbütün siyasî mefkûrelere bigâne de kalmaz. Çünkü Türk harsı, sair mefkûrelerle beraber, siyasî mefkûrelere de maliktir. Meselâ, Türkçülük hiçbir zaman klerikalizmle,

teokrasi ile istibdatla itilâf edemez. Türkçülük, asrî bir cereyandır ve ancak asrî mahiyette bulunan cereyanlarla ve mefkûrelerle itilâf edebilir"(Gökalp, 1968: 165).

Gökalp'in düşüncesindeki Türkçülük hareketi siyasi olarak da desteklense bile temel hedefi asrî bir Türk devleti oluşturma fikrine dayanmaktadır ve bu fikir için Gökalp bahsi geçen tüm alanlarda fikirler ortaya atmıştır. Her ne kadar Türkçülüğün siyasi bir hareket olmadığını belirtse de bu akımın ilerleticisi Halk Fırkası olmuştur.

Gökalp siyasi Türkçülük ile ilgili fikrini en güzel şu sözlerle ifade etmiştir. "Siyasette mesleğimiz halkçılık ve harsta mesleğimiz Türkçülüktür"(Gökalp, 1968: 165; Gökalp, 1980: 53). Peki, Gökalp'e göre halkçılık ne demektir? "Demokrasi kelimesinin Türkçe karşılığı olan halkçılık en asrî, en mütakâmil mahiyette bulunan bir hükümet tarzıdır. Halkçılık hükümetinin mümkün olabilmesi için, her şeyden evvel insanların birbirine müsavi olabilmesi şarttır. İnsanlar, fitrî seciyeleri ile birbirinden derin bir surette ayrılmış bulunurlarsa, bunlardan tereküp eden cemiyet tabiidir ki demokrasi mahiyetini alamaz"(Gökalp, 1980: 53-54). "Halkçılığın en büyük vazifesi, bu sunî müsavatsızlıkları ortadan kaldırmaktır"(Gökalp, 1980: 78).

Gökalp düşüncesinde halkçılık halka doğru gitmektir. Halka doğru gitmek ne demektir? Halka doğru gidecek olanlar kimlerdir? "Bir milletin münevverlerine, mütefekkirlerine ki milletin güzideleri adı verilir. Güzideler yüksek bir tahsil ve terbiye görmüş olmakla halktan ayrılmış olanlardır. İşte halka doğru gitmesi lâzım gelenler bunlardır. Güzideler medeniyete maliktir. Halkta hars vardır. O halde, güzidelerin halka doğru gitmesi şu iki maksat için olabilir: 1) Halktan harsi bir terbiye almak için, halka doğru gitmek, 2) Halka medeniyet götürmek için, halka doğru gitmek"(Gökalp, 1968: 42).

Gökalp siyasi alandaki Türkçülük anlayışı ile temel olarak halkçılık ilkesini benimsemiş ve toplumsal yaşamın ve bireylerin gelişmesini istemiştir. Diğer tüm

alanlarda olduğu gibi bu alanda da temel amacı milli, muasır eşitlikçi ve adaletli bir devlet vücuda getirmektir.

Ziya Gökalp düşüncesinde halkçılık ilkesinin önemli bir yer tutmasında ve yeni kurulacak olan Türk devletinde halkçılık ilkesinin benimsenmesinde önemli bir etken de Gökalp'in hemen her kavramında başvurduğu eski Türk devletleri anlayışı vardır. Gökalp eski Türk devletlerinin eşitlikçi ve halkçı bir anlayışa sahip olduğunu düşünür. "Eski Türk devletlerinde yurdun mülkiyeti bütün oymağa aittir. Bundan dolayıdır ki oymağı yönetmek yetkisi yalnız bütün oymaktaşlardan oluşan halk meclisine aittir(Gökalp, 1991: 136). Ayrıca "Türklerde en eski zamanlardan beri ceza kamu hukukundandır. Bireylerin yaşamını, ırzını ve malını korumak kamu yetkesinin borcuydu. Bunlara karşı olacak saldırıların yapanına ceza verip uygulamak da kamu yetkesine ilişkin bir yetkiydi"(Gökalp, 1991: 140). Dolayısıyla Gökalp yeni kurulacak Türk devletine bir yandan muasır bir demokrasi anlayışını hedef gösterirken diğer taraftan bu anlayışın zaten Türk topluluklarında var olduğuna dikkat çekmektedir.

2.3.10.Felsefe

Ziya Gökalp'in felsefe konusundaki görüşleri de şöyledir. "İlim objektif ve müspet olduğu için, beynelmileldir, binaenaleyh, ilimde Türkçülük olamaz. Fakat felsefe ilme müstenit olmakla beraber, ilmî düşünüşten başka türlü bir düşünüş tarzıdır. Felsefenin objektif ve müsbet unvanlarını alabilmesi, ancak bu sıfatları haiz olan ilimlere uygun olması sayesinde, ilmin nefyettiği hükümleri felsefe ispat edemez, ilmin ispat ettiği hakikatleri felsefe nefyedemez. Bir felsefenin kıymeti, bir taraftan müspet ilimlerle hemahenk olmasının derecesiyle, diğer cihetten ruhlara büyük ümitler, vecdler, teselliler ve saadetler vermesiyle ölçülür. Demek ki, felsefenin bir safhası sübjektiftir. Binaenaleyh felsefe, ilim gibi beynelmilel olmağa mecbur değildir. Millî de olabilir. Bundan dolayıdır ki, her milletin, kendisine göre bir felsefesi vardır. Yine bundan dolayıdır ki, ahlâkta, bediiyatta, iktisatta olduğu gibi, felsefede de Türkçülük olabilir"(Gökalp, 1968: 167).

Gökalp'e göre felsefe, maddî ihtiyaçların insanı zorlamadığı zamanlarda nedensiz olarak yapılan bir düşünüşdür. Bir milletin felsefi alanda gelişmesi için ise savaşlardan kurtulması ve iktisadî açıdan rahata kavuşması gerekmektedir. Türklerin durumunu düşündüğümüz zaman ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren savaşlar, yenilgiler, ekonomik bunalımlarla uğraşan bir devlet karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla felsefe yapılacak bir durum söz konusu değildir. Tüm bunlar göz önüne alındığında ise Türklerde felsefi düşünüşün gelişmemiş olduğu sonucuna ulaşabiliriz(Gökalp, 1968: 167-168).

"Mamafih, Türklerin felsefeye geri kalmaları yalnız yüksek felsefe noktai nazarından doğru olabilir. Halk felsefesi noktai nazarından Türkler, bütün milletlerden daha yüksektirler. Gökalp'e göre bunun en güzel örnekleri Türk tarihinde mevcuttur. Gökalp millet olarak gelişmemiz için bu felsefenin halk içinden bulunmasını istemektedir"(Gökalp, 1968:168).

"Bilirsiniz ki hayat tabiri gayet umumî bir manaya delâlet eder. Bu kelimedede İktisadî, ailevî, bedîî, felsefî, ahlâkî, hukukî, siyasî bütün hayatlar da mündemiçtir. Yeni hayat demek yeni iktisat, yeni aile, yeni bedâet, yeni felsefe, yeni ahlâk, yeni hukuk, yeni siyaset demektir. Eski hayatı değiştirmek, İktisadî, ailevî, bedîî, felsefî, ahlâkî, hukukî, siyasî hususiyetleriyle yeni bir yaşayış yaratmakla kabil olabilir"(Gökalp, 1982 a: 41).

Ziya Gökalp'in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere Gökalp muasır, milli bir Türk milleti ve devleti oluşturmak istemiştir. Bu isteğini yeni hayat olarak adlandırmış ve yeni hayatın her alanını en ince noktalarına kadar düzenlemeye çalışmıştır. Ziya Gökalp yaşadığı dönemde hâkim olan İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük fikirlerini birlikte kullanmaya çalışmış ve böylelikle milli bir devlet oluşturmayı amaçlamıştır. Gökalp bunu yaparken yukarıda değindiğimiz gibi toplumsal hayata dair pek çok alanı birlikte ele alıp düzenlemeye çalışmıştır. Bu düşünce ve çalışmaları elbette ki olumlu ya da olumsuz

şekillerde eleştirilere maruz kalmıştır. Gökalp'in düşüncelerinin olumsuz anlamda eleştirildiği fikirler de mevcuttur. Bu olumsuz eleştirilerin en başında Gökalp'in dönemseller olarak fikirlerinde görülen değışmeler vardır. O hayatının çeşitli dönemlerinde çeşitli fikirler savunmuş ve genel olarak bir dönemde savundukları ile diğer dönemde savunduğu fikirleri farklılıklar göstermiştir. Dolayısıyla tutarsızlık en çok aldığı eleştirilerden birisidir. Ancak Gökalp'in fikirleri tezimizin içeriği açısından genel olarak olumlu şekilde ele alınmış ve Türk Milliyetçiliğine yaptığı katkıları anlatılmaya çalışılmıştır.

2.3.11.Değerlendirme

Yukarıda incelenmeye çalışılan tüm kavramlar Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliğini sistemli bir şekilde oluşturmaya çalışırken kullandığı kavramlardır. Gökalp bu kavramları yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temel unsurları olarak belirlemiş ve yeni devletin her alanda başarılı olması için kullanmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda Gökalp'in milliyetçilik düşüncesi hangi milliyetçilik kuramı sınıflandırmasına dâhil olmaktadır sorusu önem kazanmaktadır. Bu sorunun cevaplandırılmasında en baştan bir zorluk göze çarpmaktadır. Çünkü milliyetçilik kavramı tanımı yapılmaya çalışılırken de belirtildiği üzere çağlara, kişilere, olaylara ve ülkelere göre farklılık arz eden muğlak bir kavramdır. Dolayısıyla milliyetçiliklerin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığının araştırıldığı ve buna tutarlı cevapların arandığı milliyetçilik kuramları da farklılıklar göstermektedir. Sonuç olarak, biz burada Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışının hangi milliyetçilik kuramına ya da kuramlarına dâhil olduğunu tüm bu zorluklara rağmen değerlendirmeye çalışacağız.

Milliyetçilik kuramlarına ve bunların temel kabullerine baktığımız zaman bu kuramlar arasında zıt yönlerin olduğu aynı zamanda bu zıtlıkları uzlaştıran görüşlerin de var olduğu bir gerçektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da etkili olan milliyetçilik yorumları çeşitli şekillerde var olmuşlardır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyetini ve daha özel anlamda Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışını tartışırken salt tek bir milliyetçilik kuramının kabul edilmesi gibi bir anlayış söz konusu değildir.

İlkçi milliyetçilik kuramında yer alan ayrımın bir tarafında bulunan kültürel ilkçi kuram etnik bağlılıklarda inancı ön plana çıkartır. Buna göre insanlar kültürel açıdan kendilerini yakın gördükleri topluluklara bağlı hissederler (Ercüment, 2012: 35; Öncel, 2011: 19). Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışında ise aynı doğrultuda din, dil, ortak geçmiş gibi öğelere önem verilmektedir. Bu öğelerin toplumu bir arada tutma işlevinin olduğu ve bu kavramlar kullanılarak milli bir hars oluşturulabileceği savunulmaktadır.

Yine ilkçi milliyetçilik kuramlarının kabullerinin bir yansıması olarak insanlar kültürel olarak kendilerinden farklı gördükleri insanlara karşı düşmanlık beslemeye ve onları dışlamaya yatkın haldelerdir. Dolayısıyla her ne kadar modern devletlerde bağlılık modern unsurlarla açıklanmaya çalışılsa da bu sadakatin kökleri eski kültürel, etnik vb. bağlarda yatmaktadır(Şimşek, 2009: 83). İlkçi kuramın bahsedilen bu anlayışına benzer bir anlayışla Ziya Gökalp eski Türk milletlerinin kendilerini başka milletlerden dil ve din esasına dayanarak ayırdıklarını düşünmektedir(Gökalp, 1976 a: 14-15). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Ziya Gökalp'in Türk Milliyetçiliği anlayışında modern kabuller olmakla birlikte ilkçi milliyetçilik kuramının kabullerinin izlerini de görmek mümkündür.

Modernist milliyetçilik kuramının temel kabulü milletlerin modern çağın ürünü olduğu ve milliyetçilik fikirlerinin milletleri oluşturduğu yönündedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasına baktığımız zaman da ilk önce Türk milliyetçiliğinin yani milliyetçilik fikrinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu milliyetçilik fikrinin Ziya Gökalp gibi düşünürlerin fikirleriyle geliştiğini ve sonuç olarak milli sınırlar içinde hâkim Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğunu söyleyebiliriz.

Aynı zamanda Ziya Gökalp Türk milliyetçiliğinin doğuşunu Türk modernleşme sürecindeki gelişmelerle açıklar. Gökalp Osmanlı dünyasındaki fikir hareketlerini kronolojik olarak Muasırlaşmak, İslamlaşmak ve Türkleşmek olarak sıralar. Bu ise bizlere göstermektedir ki Gökalp Türkçülüğün doğuşunu modernleşmenin çizdiği sınırlar dâhilinde tartışmaktadır. Gökalp milliyet fikrinin Osmanlılar arasında en son Türklerde ortaya çıktığını vurgular. Bu ortaya çıkışın ise gazetenin yaygınlaşması ve kamuoyu oluşturmaya, Türkoloji ve Türk severlik gibi çalışmaların ortaya çıkmasına bağlar. Tüm bu veriler ise modern dönemin ortaya çıkardığı unsurlardır(Çalen, 2017: 19-21). Bu

kanıtlara bakıldığı zaman ise Gökalp'in modern milliyetçilik kuramlarının temel kabullerine yakın durduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu yakın duruşa rağmen Gökalp milliyet fikrinin milletleri oluştururken salt modern unsurlardan hareket ettiği fikrine de mesafeli durmuştur. Çünkü Gökalp milliyet fikrinin Osmanlı devletini parçalayan bir mikrop olduğunu düşünmüştür. Devletimizi parçalayan bu fikir hastalıklı bir mikrop değil, içtimai bir mayadır(Kösoğlu, 2005: 160). Yani milliyet fikri her ne kadar bugünkü anlamda milli devletlerin oluşumuna katkı sağlasa da millet fikri insan topluluklarının kökeninde bir maya misali vardır ve bu mayanın da etkisiyle yeni milletler oluşur.

Milliyetçilik literatüründe genel kabul gören bir ayrıma göre üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan ve Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu devletlerin oluşumunda şu şekilde bir sürece rastlanmaktadır: bu toplumlarda ilk önce milliyetçilik düşüncesi ortaya çıkar ve gelişir. Daha sonra bu milliyetçilik anlayışı kendi millet devletini oluşturur. Gerçek anlamda bir millet algısının oluşması ise millet devletin kurulmasından sonra gerçekleşir(Öncel, 201: 14-15). Bu genel kabule göre Türk milliyetçiliğinin oluşumu modernist milliyetçilik kuramının temel kabulleri doğrultusunda gelişmiştir. Fakat bu temel kabullerle birlikte Ziya Gökalp düşüncesinde hâkim olan kavramlar sadece modern gelişmelerle açıklanamaz. Modern gelişmelerin yanı sıra Türk kültürüne ait olan öğelerin kullanımı ve vurgulanması Gökalp tarafından yapılmaya çalışılmıştır.

Modernist kuramcıların belirttiği gibi Türkiye'de millet devletin kurulduğu yıllarda Türk milliyetçiliği düşüncesi Türk milletini oluşturmuştur. Türk milletinin yoktan var edilmesi gibi bir durum söz konusu olmamakla birlikte düşünsel anlamda Türk milleti fikri ve bu fikrin gerçeğe yansımış hali olan millet cumhuriyetin kuruluşundan sonra oluşturulmuştur. Bu açıdan baktığımızda Türkiye Cumhuriyeti'nin modernist kuramı esas aldığı söylemek mümkündür. Bununla birlikte Türkiye kurulan cumhuriyetin batılı devletlerde yaşanan süreçlerde olduğu gibi kendiliğinden oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Cumhuriyetin kuruluşundan önce var olan bir millet söz konusudur. Bu açıdan düşünüldüğünde ise Türkiye'de millet devlet inşası sürecinde etno-sembolcü yaklaşımın izlerini görmek de mümkündür(Özdoğan, 2015: 256).

Milletlerin inşa sürecinde tarihi anlatılar ve mitolojik hikâyeler önemli bir güce sahiptir. Mitolojik hikâyeleri milli duyguların öncüsü ve onların ilk habercisi olarak görmek mümkündür. Mitoloji ve tarih çalışmaları ana dili ve milli tarihi geliştirerek milli kahramanların bilinç yüzeyine çıkarılarak yaşatılmasını sağlar. Milletler kimlik inşa edilme sürecinde, mitolojik geçmiş hikâyelerini kendine referans alıp onunla kendilerini ilişkilendirmek zorundadır. Kimlik ulaşılabilecek bir nesne olarak değil bir ilişkiler ve temsiller sistemi olarak düşünülmelidir. Özellikle 19. yüzyılda artan folklor çalışmalarının milli kimliklerin şekillendirilmesinde önemli rolü olmuştur. Bu çalışmalar temsili semboller üretilerek milli kimliğin yapılandırılmasına ve yaygınlaştırılmasına yardımcı olmuştur. Milliyetçilik önemli ölçüde dil ve simgeler aracılığıyla siyasal ve toplumsal hayatta yer eder. İktidarlar kendi meşruiyetini topluma kabul ettirmek için sembollerden, simgelerden ve dilden faydalanır(Dakak, 2015: 18-20).

Etno-sembolcüler, dil, değerler, normlar, gelenekler, marşlar, bayraklar gibi etnik sembollerin kolektif kimliğin oluşumunda önemli rol oynadığını savunurlar(Bayraktar, 2016: 23). Cumhuriyet döneminde Ziya Gökalp'in fikirleri yeni yönetici seçkinler arasında etkili olmuştur. Genç Cumhuriyet rejimi, kendi vatandaşını oluşturmak için kurumsal alanda girişimlerde bulunurken bunu teorik bir alt yapıyla da desteklemek istemektedir. Nasıl ki icat edilmiş geleneklerin bir takım ritüelleri, kuralları ve semboller yoluyla çevrelenmiş, tekrar edilen davranış biçimleri yerleştirmeyi amaçlayan pratikleri varsa; Türkiye'de uygulanmaya çalışılan siyasi modernleşme projesinin içinde de bu örnekler yer almıştır. Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi bunlardan bazılarıdır. Amaç dil-kültür birliğiyle tarih bilincinin yerleşmesidir(Işıktaş, 2017: 48). Ziya Gökalp'in de Türk Tarih Kurumu'nun, Türk Dil Kurumu'nun kurulmasını desteklemesi vb. çalışmaları bu sembellere önem verdiğini göstermektedir. Bu desteği Gökalp'in şu düşünceleri kanıtlar niteliktedir. "Milli buhran geçince, doğurduğu mefkûre, ancak onun timsalleri olan milli bir bayramda, mefkûrevi alamet ve düsturlarda devam edebilir. Bu gibi milli timsallerin terbiyevi tesirleri ehemmiyetlidir"(Gökalp, 1981 b: 50).

Ayrıca Gökalp'e göre "milli tarihin gayesi sırf pedagojiktir. Çocuklara kendi vatanlarını sevdirmek, milletlerini en muhterem bir millet tanıtmak için en iyi vasıta, onlara ataların faziletlerini, kahramanlıklarını, milletin şanlı, şerefli sergüzeştlerini

öğretmektir. Mefkûre ağacının kökleri, mazinin ne kadar derin noktalarına inebilirse istikbaldeki çiçekleri ve yemişleri de o derecede taravetli ve feyizli olur"(Gökalp, 1982 b: 196). Gökalp bu mefkûre duygusunun köklerinin ne kadar derinlerde olduğunu göstermek, Türklerin kendi kültürlerine sahip çıkması gerektiğini ve gelişmenin ancak bu yolla olabileceğini savunmak adına Türk Uygarlığı Tarihi isimli eserinde Dokuz Oğuz Destansı Öyküsü, Oğuz Han Destansı Öyküsü, Ergenekon Destansı Öyküsü vb. pek çok öyküyü işlemiştir(Gökalp, 1991: 60-73). Toplumların felaketli dönemlerinde ortaya çıkan mefkûrelerin bir süre sonra durağanlaştığını belirten Gökalp milli bayramlar, mefkûrenin doğduğu yerlerin kutsanması, isimlendirilmesi gibi etkinliklerin, o heyecanların yeniden yaşanmasını sağladığını düşünür. Anma günleri, temsiller, oyunlar, kitaplar vb. ne kadar canlı olursa mefkûrede o kadar gerçekliğe yaklaşır. Gökalp bu mefkûrenin eski Türklerde altın ışık şeklinde gökten indiğini ve her neye dokunursa onu kutlu kıldığını düşünür(Kösoğlu, 2005: 143-146).

Gökalp dilsel bir bağımsızlığın, siyasal bir bağımsızlığın başlangıcı olduğunu savunmaktadır. Ona göre dil unsurundan sonra tarih unsuru gelir. Bir budun tarihten aldığı feyizlere, halkın derinliklerinden çıkardığı efsaneleri, öyküleri, söylentileri ekledikten sonra ulusal maneviyatı bütünüyle oluşturabilir. Bundan sonra da din, eğitim ve ekonomi gelir(Dakak, 2015: 41-42). Görüldüğü gibi bu belirtilenler Gökalp'in milli devletin oluşumu için benimsediği ilkeler Etno-sembolcü akımın dayandığı ilkelerle paralellik göstermektedir.

Etno- sembolcü anlayışta bugünkü milletlerin geçmişteki etnik guruplar ile olan bağlantısı temel noktalardan birisidir. Etnik geçmişin yeniden keşfedilmesinde anıların, değerlerin, sembollerin ve kültürlerin katkısı oldukça fazladır. Bu değerlerin olmadığı durumlarda milliyetçilik anlayışı tam olarak gelişemez. Bu değerler bir taraftan üyeler arasında birleşme sağlarken diğer taraftan farklı olanlara karşı bir ayrışma sağlayacaktır. Böylelikle bu değerler toplumun fertlerinin iç dünyalarına nüfuz etmeyi sağlayacaktır(Güder, 2016: 17). Ziya Gökalp özelinde bu konuya bakacak olursak onun Türk Medeniyeti Tarihi isimli eseri yazmaya başlaması, Türk Töresi isimli eseri yazması ve pek çok konuda Türk tarihi ile ilgilenerek tarihsel süreçte semboller bulmaya çalışıp bunları Türk milli devletinin oluşumu için kullanmaya çalışması onun amacının ve bu

amaç doğrultusunda yaptıklarının etno-sembolcü milliyetçilik kuramının amaçlarına uygun düştüğü görülmektedir.

Smith, millet inşası sürecinin şu şekilde olduğunu belirtir:

1. “Topluluğun ortak anıları, mitleri ve sembollerinin geliştirilmesi, işlenmesi ve aktarılması.
2. Topluluğun tarihsel gelenek ve ritüellerinin geliştirilmesi, seçimi ve aktarılması.
3. Halkın ortak kültürünün (dil, âdetler, din, vb.) ‘otantik’ unsurlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması.
4. Belirlenen nüfus içindeki ‘otantik’ değerler, bilgi ve tutumların standardize edilmiş yöntemler ve kurumlar aracılığıyla aşılması.
5. Tarihi bir kara parçası ya da anavatanın sembol ve mitlerinin sınırlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması.
6. Sınırları çizilen kara parçası içindeki beceri ve kaynakların seçimi ve idareli kullanımı.
7. Belirlenen topluluğun tüm üyeleri için geçerli ortak haklar ve ödevlerin tanımlanması” (Smith, 2002: 98-99).

Smith’in millet inşası sırasında gerçekleştiğini düşündüğü bu maddelerden ortak mitlerin, anıların geliştirilmesini Gökalp’in de istediğini söylemiştik. Gökalp aynı zamanda halkın ortak kültürüne ait dil, din, ekonomi vb. pek çok alanı bu kavramlara paralel olarak yeniden düzenlemeye ve böylelikle bir millet inşa etmeye çalışmıştır.

Ziya Gökalp’in milli terbiyenin oluşturulması ve dolayısıyla milli harsın bulunması konusunda belirttiği şu düşünceleri de onu etno-sembolcü kuramın kabullerine yakın görmemizde etkilidir. Gökalp’e göre Oğuzlar İslamiyet’ten evvel il hayatı yaşıyorlardı. Çocuklar il hayatı içinde kısmi olmakla birlikte milli bir terbiye ile yetiştiriliyorlardı. Türkler İslamiyet’in kabulünden sonra Selçuklu ve Osmanlı Devleti içinde kitaplı, mektepli bir medeniyet karşısında kalmışlardır. Arap, Acem ve Türk’ün müşterek bir mahsulü olan bir medeniyet oluşmuştur. Bu yeni oluşan medeniyetle birlikte eski Türk medeniyeti de varlığını devam ettirmektedir. Dolayısıyla bir yanda eski Türk

gelenekleri ve harsı diğer tarafta ise İslam medeniyeti Osmanlı Devleti içinde yaşamaya devam etmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti içinde iki lisan, iki vezin, iki ahlak vb. ortaya çıkarmıştır. Tanzimat dönemine gelindiğinde ise yeni bir medeniyet görünmeye başlamıştır. Bu medeniyetin de etkisiyle artık Türk harsı ortadan kalkmış ve İslam Medeniyeti ile Batı Medeniyeti ülkemizde hâkim olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ise Türklük bilincinin uyanması tekrar milli harsın aranıp bulunması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Gökalp milli harsı bulmak için hiçbir medeniyetin tek başına sahiplenilmemesi gerektiğini düşünür. Aynı zamanda eski Türk harsına da hayran olan bir kimsenin bugünkü Türk harsını anlayamayacağını düşünür(Gökalp, 1981 b: 32-35). Gökalp'in bu görüşlerinden de anlaşılacağı üzere onun kurgulamaya çalıştığı Türkçülük bir yandan eski Türk devletlerindeki harsı diğer yandan batı medeniyetini bir araya getirerek, fakat bunlardan farklı olarak bugün için geçerli ve gerekli olan bir milli harsı bulmaya çalışır.

Ziya Gökalp Osmanlı Devleti'nin yıkılışı aşamasında ortaya çıkan ve Türk milli devletinin oluşumunu sağlayan mefkûrenin eski Türk devletlerinden itibaren var olan ve farklı şekillerde ortaya çıkıp devleti bir araya getiren bir oluşum olduğunu düşünür.

Gökalp'e göre "bir devletin teşekkülü büyük bir mefkûrenin milletin ruhundan infilak etmesine vabestedir. Eski Türkler mefkûreyi gökten inen bir altın ışık şeklinde tasavvur ederlerdi. Eski Türkler milletin teşekkülünü mucizevi bir surette izah ettikleri gibi, milletin esarete düşmesini de yine mucizelerle tefsir ediyorlardı. Bu milletin düştüğü felaketten kurtularak tekrar istiklaline nail olması için de yeniden bir mucizeye mazhar olması lazımdı"(Gökalp, 1980: 13-14).

Görüldüğü gibi Gökalp'in eski Türklerden beri var olduğunu düşündüğü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da etkili olan en önemli unsurlardan birisi mefkûre ışığının doğmasıdır. Bu ışık nasıl ki eski zamanlarda doğup devletleri yüceltmıştır, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde de doğup Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlamıştır.

Sonuç olarak ise Gökalp'in anlayışının her iki milliyetçilik kuramının ilkelerine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Gökalp bu iki kuramı da bünyesinde barındıran bir milliyetçilik anlayışına sahip olmalıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere Gökalp düşüncesinde millet kavramı en eski çağlardan beri var olan bir düşüncedir. Bu düşünce temel alındığında, Gökalp düşüncesinin milliyetçilik kuramlarından ilkçi kuram anlayışına yakın durduğu söylenebilir. Çünkü ilkçi milliyetçilik kuramları da milletlerin tarihin ilk çağlarından itibaren var olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla Gökalp'in milliyetçilik kuramları açısından bakıldığında milletlerin zaten var olduğunu kabul etmesi onu ilkçi kurama yaklaştırır gibi görünmektedir. Bununla birlikte Gökalp'in asıl düşüncesi modern anlamda muasır bir Türklük oluşturmaktır. Bu amacı düşündüğümüz zaman ise modernist milliyetçi kuramlar devreye girmektedir. Modernist kurama göre milliyetçilikler milletleri ortaya çıkarmıştır. Millet oluşumları modern süreçlerin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız yeni devletler kuran topluluklar da milliyetçilik akımından etkilenerek bunu yapmışlardır. Dolayısıyla Gökalp'in milliyetçilik anlayışının da modern bir sürecin sonucu olarak zorunlu şekilde gerçekleştiğini de söyleyebiliriz. Tüm bu söylediklerimiz ışığında ise Gökalp'in Türklük anlayışının her iki kuramın da çeşitli yönlerini kullandığını, dolayısıyla etno-sembolizm akımına yakın durduğu sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü etno-sembolcü kuram, ilkçi kuramlar ile modernist kuramlar arasında bir ara yol bulmaya çalışmış ve bir yandan milletlerin tarihin eski çağlarından beri mevcut olduğunu en azından etnik köken olarak eski çağlarda da yer aldıklarını benimserken diğer yandan da bugünkü manada milletlerin modern dönem koşullarının sonucu olduğunu da benimsemektedir. Dolayısıyla Gökalp hem ilkçi hem de modernist kuramın gerekçelerini haklı görmekte ve bunları kaynaştıran bir model olarak etno-sembolcü akıma yakın durmaktadır.

Etno-sembolcü milliyetçilik kuramının en genel ifade ile temel kabulü modern milletlerin doğuşunun etnik geçmişleri ele alınmadan anlaşılamayacağı düşüncesidir. Bu temel sava baktığımız zaman milletler bir taraftan modern bir unsur olarak ortaya çıkmışlardır, fakat bu ortaya çıkışta mutlak surette bulunan bir etnik geçmiş söz konusudur. Yani etno-sembolcü anlayış geçmiş ve şimdi arasında bir bağ kuran ve milletlerin oluşumunu bu bağ ile açıklayan bir kuramdır. Ziya Gökalp'in kurgulamaya çalıştığı milli devlet anlayışına baktığımız zaman ise bu anlayışın temel dayanak

noktalarının Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak olduğunu görürüz. Bu üçlü sınıflandırmanın takip ettiği temel esaslar ise bir yandan Türkleşmek yani geçmiş Türk devletleri ile olan bağımızı arayıp bulmak bu bağ ile kendimizi bugün daha iyi ifade etmek anlatılmaya çalışılmıştır. Çünkü Türkler Osmanlı Devleti içinde giderek Türk olma bilinçlerini yitirmişlerdir. Bu bilincin tekrar arınıp bulunması gereklidir. Türkleşmek olarak adlandırılan bu arayış bizi kurulacak olan milli devletin geçmişine götürmektedir. Gökalp'in muasırlaşmak olarak formüle ettiği kavram ise bizleri modern unsurlara götürmektedir. Ziya Gökalp muasırlaşmak derken yeni kurulacak milli devletin modern unsurlarla donatılmasını ve modern olarak adlandırılan devletlerin seviyesine çıkılmasını kastetmektedir. Gökalp'in modernleşme ile kurduğu bu bağlantı muasırlaşma formülüyle paraleldir. Muasırlaşma ile Gökalp yeni kurulacak olan devlette modern unsurların etkili olmasını istemektedir ve ilimden hukuka, ekonomiden siyasete kadar her alanda modernleşmeyi temel almaktadır. Ziya Gökalp'in milli devleti oluştururken ortaya koyduğu bu dayanak noktaları ve bu noktaların temel esasları Gökalp'i etno-sembolcü milliyetçilik kuramının temellerine yaklaştırmaktadır.

Etno-sembolcü milliyetçilik kuramının yukarıda da belirttiğimiz gibi temel kabulü modern milliyetçiliklerin ve milletlerin geçmiş etnik topluluklar ve bağlılıkların dikkate alınmadan anlaşılamayacağı üzerinedir. Bu temel kabul üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'ni daha özel bir ifade ile Ziya Gökalp'in kurgulamaya çalıştığı milli devleti ele alırsak yeni kurulacak olan devletin nasıl şekillendirildiğini daha kolay kavrayabiliriz. Yukarıda etno-sembolcü milliyetçilik kuramlarını anlatırken de belirttiğimiz üzere Smith etnik bir topluluğun temel nitelikleri şöyle ifade etmektedir: “Kollektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan unsurlar, özel bir yurtla bağ, nüfusun önemli kısmı arasında dayanışma duygusu”(Smith, 2014: 42). Bu temel niteliklerin Ziya Gökalp anlayışında şekillenmesi ise şu şekillerde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti içinde hâkim olan Türk unsurlarının zaman içinde geri planda kalmasıyla birlikte Türklük bilinci kendini daha az hissettirir olmuştur. Osmanlı Devleti içindeki diğer unsurların zamanla bağımsızlık mücadelesi içine girmeleri ve devletten ayrılmaları sonucu Türk kimliği yeniden son çare olarak ortaya çıkmıştır. İşte bu bir milletin oluşumu için ilk şart olan kollektif bir özel adın oluşumunu anlatır niteliktedir. Bu bilinç Osmanlı Devleti içinde oluştuktan sonra bu bilincin geliştirilmesi için Gökalp

çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Dil, hukuk, sanat, ekonomi, bilim, felsefe, din vb. pek çok alanda çalışmalar yaparak Türk milletinin nasıl olması gerektiğini anlatmaya çalışmış ve bunu yaparken bir yandan tarihteki Türk unsurlarına diğer taraftan da modern batılı devletlere atıflarda bulunmuştur.

Etno-sembolcü milliyetçilik kuramına göre milletlerin oluşumu geniş bir zaman dilimi içinde ele alınmalı ve düşünülmelidir. Bugün var olan milletler her ne kadar modern çağın ürünleri olsalar da, bu milletlerin oluşumunda tek etken modern unsurlar değildir. Bu açıdan milletler modern olmakla birlikte geçmişten gelen uzun bir zaman dilimi içinde oluşmuş tecrübelerin de bir devamıdır. Etno-sembolcü kuramın milletlerin uzun bir zaman diliminde oluştuğu fikrine paralel olarak Ziya Gökalp düşüncesinde de millet oluşumu bir yandan modern unsurları kapsarken diğer yandan geçmiş tecrübeleri ve geçmiş unsurları da içeren bir özellik gösterir. Gökalp milletlerin oluşumu için uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyar ve bugünkü manada modern milli bir devlet kurulabilmesi için insan topluluklarının yaşaması gereken dönemleri kavramsallaştırır.

Gökalp'e göre bugünkü manada modern sayılabilecek milletlerin oluşması için insan topluluklarının üç aşamadan geçmesi gereklidir. Bu aşamaları Gökalp cemialar, camia ve cemiyet olarak isimlendirir. Bir kavim kendine özgü aşiretlere ayrılınca bu aşiretlerden her birisi cemialar adını alır. Eski kavimler hep cemialar hayatını sürdürmüşlerdir. Zamanla bu cemiaların savaş, istila, fetih vb. yollarla birleşmeleri sonucu camialar oluşur. Gökalp feodal beyliklerle imparatorlukların camialar olduklarını düşünür. Zaman içinde bu camiaların içinde yer alan cemialar kendi aralarında birleşerek camialardan ayrılırlar ve cemiyetler oluşur. Bu cemiyetlere aynı zamanda millet adı verilir. Gökalp'e göre kavimler biranda millet haline gelemeyizler. Millet halinin oluşumu için kavimlerin bu üç evreden geçmesi gerektiğini düşünür(Gökalp, 1968: 73-74). Ziya Gökalp'in bu kavramsallaştırmasından yola çıkarak bakıldığında, evet bugünkü manada milletlerin oluşumu için insan topluluklarının belli bir zaman dilimi içinde belli koşullardan geçmesi gerekmektedir. Milletlerin oluşumu salt modern unsurlarla açıklanamaz. Nasıl ki etno-sembolcü milliyetçilik kuramı bugünkü milletlerin oluşumunun anlaşılması için geçmişteki etnik gurupların incelenmesi gerekliliğini savunuyorsa Ziya Gökalp de camialar halindeki bir topluluktan milletlerin oluşması için camialar içindeki eski cemiaların

birleşmesini öngörmektedir. Bu bir nevi geri dönüş ile milletlerin oluşumunu açıklarken etno-sembolcü kuramın bakış açısını da destekler niteliktedir.

Etno-sembolcü milliyetçilik kuramının bakış açısına göre etnik topluluklar bugünkü modern milletlerin temeli olmakla birlikte her zaman aynı kalmış değillerdir. Zaman içinde yaşanan bazı olaylar etnik topluluklarda değişmelere yol açmıştır. Bu olaylara örnek olarak savaşlar, istilalar, sürgünler ve din değişiklikleri sayılabilir. Etno-sembolcü bakış açısının bu temel varsayımının örneklerine Ziya Gökalp'in düşüncelerinde rastlanmaktadır. Gökalp yeni kurulacak ve modern unsurlarla donanmış olacak Türkiye Cumhuriyeti'nin temel unsuru olan Türk milletinin tarihin eski dönemlerinden beri var olduğunu savunur. Fakat bu milletin tarihsel süreç içinde değişime uğradığını da kabul eder. Gökalp'e göre Türkler ilk önceleri uzak doğu medeniyet dairesi içinde iken ve göçebe tarzı hayat yaşarken daha sonra İslamiyet'in kabulüyle birlikte şark medeniyeti içerisine dâhil olmuşlardır. Görüldüğü gibi Gökalp Türk milletinin din değişikliği vb. nedenler sonucunda değiştiğini fakat bugünkü hale gelmesinde ve yeni bir devlet kurma isteğinde bu geçmişin izlerinin olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Ziya Gökalp'in milleti tanımlarken onu coğrafi bir zümreden, dini bir zümre olan ümmetten, kavmiyetten, siyasi ve iradi bir zümreden ayırmıştır ve milleti kültür esaslı üzerinden ortak bir terbiye ile tanımlamıştır. Bu noktalarda yine Gökalp'i etno-sembolcü kurama yaklaştırmaktadır.

2.4.ZİYA GÖKALP'İN CUMHURİYETE YANSIYAN FİKİRLERİ

Ziya Gökalp'i Türk milliyetçiliğinin bir ideoloğu olarak görmemizde pek çok unsur etkili olmaktadır. O Türk milliyetçiliğini oluşturan ve sistemli hale getiren önemli bir düşünürdür diyebiliriz. Onun Türk milliyetçiliğini sistemli hale getirmesi toplumsal hayata hâkim olan dil, din, sanat, hukuk, vb. pek çok alanı ele alıp milli birliği sağlamaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bunun kanıtlarını ise yukarıda anlattığımız bölümlerde bulmak mümkündür. Gökalp Osmanlı Devleti'nin yıkılışının kesin gibi görüldüğü dönemlerde yeni ve bağımsız bir millet kurma amacını üstlenmiş ve bu yolda fikirler üretmiştir. Türkçülük olarak adlandırılan Türk milliyetçiliğinin fikrî temelleri onun fikirleri çerçevesinde oluşturulmuştur.

Ziya Gökalp milli bir Türk devletinin kurulabilmesi için öncelikli olanın milli harsı bulmak ve onu toplumu birleştirecek şekilde kullanmak olduğunu düşünmektedir. Milli harsın aranıp bulunmasına çalışan Gökalp onu temel olarak eski Türk devletleri içerisinde aramıştır. Gökalp'in düşüncesinde Türk milleti ve onun harsı eski Türk devletlerinden bu yana çok güçlü bir şekilde var olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti'nde bu Türklük bilinci İslamiyet'in kabulüyle ve zaman içinde geri planda kalmıştır. Gökalp ise bu milli harsın yeniden uyandırılması ve Türk devletini bağımsız olarak inşa etmesi bakımından çalışmalar yapmıştır. İşte tüm bu çalışmaları Gökalp'i Türk milliyetçiliğinin ideoloğu olarak görmemizi sağlamaktadır.

Gökalp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde ve ondan öncesinde fikirleriyle millet devletin temellerini oluşturmaya çalışmıştır. Bu çalışmalarını dil anlayışından, tarih anlayışına, hukuk alanından, ekonomi alanına kadar çok geniş bir alanda şekillendirmiştir. Bu sayılan alanların incelenmesinde ve bu temellere dayanılarak kurulmak istenen millet devlette en önemli araç olarak sosyoloji bilimi kullanılmış ve sosyolojinin katkılarıyla toplumsal yaşam incelenerek millî devlet sınırları içinde birbirine bağlı bir millet devlet oluşturulmaya çalışılmıştır.

“Sosyoloğu olmayan bir kavim yürüyeceği doğru yolu tayin edemez.” yaklaşımına sahip olan Gökalp, sosyolojinin Türkiye'de doğup gelişmesinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Bu özelliğiyle Osmanlı Devleti döneminde İttihat ve Terakki iktidarının politikalarının şekillenmesine, Cumhuriyet döneminde ise Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bakış açısının oluşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Böylece Gökalp'in girişimiyle önce İttihatçılar daha sonra da Kemalistler, siyasal sistem anlayışlarının özelliklerini halka anlatacak ve meşruiyetini sağlayacak sosyoloji gibi önemli bir araca kavuşmuşlardır(Karakaş, 2008: 470).

Görüldüğü gibi Türk modernleşmesinin gerçekleşmesinde en temelde Ziya Gökalp'in geliştirdiği sosyoloji anlayışı ve bu anlayışın etkilerinin olduğu aşikâr bir durumdur. Sosyoloji biliminin öğretileri sonucunda Gökalp Türk milletini anlamaya ve tanımlamaya çalışmıştır. Yine bu sayede yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin

dayanacağı temel esaslar bulunmaya çalışılmış ve bu sayede cumhuriyet sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir. Cumhuriyet dönemi Türkiye'si üzerinde Ziya Gökalp'in fikirlerinin etkili olduğu daha temelden bu gerekçelerle kabul edilebilmektedir.

Bu bölümde Ziya Gökalp ile Atatürk arasında bir ilişkinin var olduğu düşünsel temelde ortaya konmaya çalışılacak ve Ziya Gökalp'in önceki bölümlerde bahsettiğimiz alanlardaki fikirlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve sonrasında nasıl etkili olduğu ve bu fikirlerinin neler olduğu genel hatlarıyla anlatılmaya çalışılacaktır.

Ziya Gökalp ile Atatürk arasında düşünsel anlamda bir yakınlığın olduğu söylenebilir. Bunu söylememizdeki en önemli etkenler şu şekillerde ortaya konulabilmektedir. Bilindiği gibi millî mücadelenin kazanılması ve cumhuriyetin kurulmasında en etkili aktör hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk'tür. Atatürk'ün milli mücadelenin kazanılmasından sonra gerçekleştirmeye çalıştığı tüm reformlarda döneminde ve öncesinde etkili olmuş pek çok düşünürün etkisi olduğu söylenebilir. Bunu söyleyebilmemizin nedeni ise, hemen herkesin kendi yaşadığı çevreden ve o çevredeki olay, kişi ve durumlardan etkilenmesinin kaçınılmaz olduğudur. Dolayısıyla Atatürk de yaşadığı dönemde pek çok düşünürün görüşlerinden etkilenmiştir.

Atatürk inkılabı adı verilen sosyal değişmelerin fikri hazırlık devresinin tanzimat ve meşrutiyet devirleri olduğu söylenebilir. Özellikle Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Celal Nuri gibi bazı Türk aydınları yazdıkları eserlerde Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Memleket meseleleriyle yakından alakalı olan Atatürk de bu yayınları takip ederek fikir hayatını şekillendirmiştir diyebiliriz(Kılıç, 1999: 230).

Birçok eserinde Türkçülük fikrini işleyen Gökalp'in düşünceleri Türkiye Cumhuriyeti reformlarında uygulama alanı bulmuştur. Atatürk, Gökalp'i fikirlerinin babası olarak görmektedir(Bars, 2017: 38). Bilindiği gibi Atatürk ilkeleri cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, inkılapçılık ve devletçiliktir. Ziya Gökalp de bir milletin temel mefkûrelerini milliyetçilik, halkçılık, batıcılık, cumhuriyetçilik şeklinde tanımlamıştır. Dolayısıyla Atatürk ve Gökalp'in daha en başta hemen hemen

aynı ilkeleri benimsemiş olduklarını söylemek olanaklıdır(Türkman, 2010: 157). Ziya Gökalp bu ilkeler çerçevesinde milli karakterli bir devlet fikrini oluşturmaya çalışmıştır. Aynı şekilde Atatürk de cumhuriyetin kurulmasından sonra benimsediği bu ilkeler çerçevesinde inkılaplar yapmıştır.

Ziya Gökalp ve Atatürk arasında bir ilişkinin mevcut olduğu daha Kurtuluş Savaşı döneminde Gökalp'in Atatürk'ü desteklemesinden anlaşılmaktadır. Gökalp'e göre Türk milleti tehlikeli bir duruma düşünce, dahi ve kahraman yetiştirebilir. Mustafa Kemal böyle bir kahramandır ve Türk milleti bu kahraman etrafında toplanmalıdır. Gökalp Atatürk'e olan bağlılığını şu satırlarda anlatmaktadır:

"Sen dâhisin, buna çoktan inandık...
Mefkûresiz rehberlerden pek yandık
Garpta Şarklı yaşayıştan usandık:
Kurtar bizi bu karanlık zindandan!"(Gökalp, 2009: 144; Erişirgil, 2007:
170).

Ziya Gökalp'in şu sözleri de yine Atatürk'e olan sevgi ve saygısını göstermesi açısından önemlidir: "Türkçülüğe dair bütün bu hareketler akim(kısır) kalacaktı, eğer Türkleri Türkçülük mefkûresi etrafında birleştirecek büyük bir inkıraz(çökme) tehlikesinden kurtarmaya muvaffak olan büyük bir dâhi zuhur etmeseydi! Bu büyük dâhinin ismini söylemeğe hacet yok, bütün cihan bugün Gazi Mustafa Kemal Paşa ismini mukaddes bir kelime addederek her an hürmetle anmaktadır"(Gökalp, 1968: 14).

Ziya Gökalp'in Atatürk hakkında bu sözleri sarf etmesinde en önemli etkenlerden birisi de Atatürk'ü hem siyaset hem de ilim adamı olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Gökalp'e göre "bir siyaset adamı bazen büyük bir kumandan ve diplomat olduğu gibi ilimde ve felsefede de yüce bir mertebeye yükselmiş olabilir. Bu devlet adamlarının en yüce ve en son zirvesinin Gazi Mustafa Kemal Paşa olduğunu en hain düşmanlarımız bile inkâr edemez" diyerek Atatürk hakkındaki düşüncelerini belirtmiştir(Gökalp, 1977 b: 29).

Gökalp'in Atatürk için söylediği bu sözler Atatürk'ü bir lider olarak gördüğünün kanıtıdır. Gökalp düşüncesinde mili harsın bulunması ve toplumsal alanda birlik ve beraberliğin sağlanmasının ne denli önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla Gökalp Atatürk'ü bu milli harsı bulan ve onu devletin güçlü olması için kullanan bir önder olarak görmektedir.

Ziya Gökalp ile Atatürk arasındaki ilişkinin bir başka örneği ise şöyle açıklanabilir: Ziya Gökalp Türkçülüğünün üç temel evresi olduğunu söylemektedir. Gökalp bunları Türkiyecilik, Oğuzculuk ve Turancılık olarak açıklamıştır(Gökalp, 1968: 22-26). Gökalp milliyetçiliğin bu üç evresinden en başta turan fikrini savunmakla birlikte yaşadığı dönemdeki olayların ve tecrübelerinin sonucunda bu fikrin uzak bir mefkûre olduğunu düşünür. Oğuz ittihadının kültürel açıdan mümkün olabileceğini düşünse de asıl odak noktası millî sınırlar içinde hâkim olan bir Türk devleti kurulmasıdır. Bu düşüncesinin pratik olarak gerçekleşmesi ise bizzat Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla meydana gelmiştir diyebiliriz. Gökalp tüm düşüncelerini zaten millî devlet sınırları içinde egemen bir devlet kurma amacına yönelik olarak şekillendirmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte milli sınırlar içinde hâkim olan bir Türk devleti kurulmuş ve Türk Milleti oluşturulmuştur.

Atatürk'ün de Gökalp'e yakın olarak bu konudaki görüşlerinin temelinde uzak coğrafyalardaki Türk dünyasıyla münasebetin kurulması, köklerimize inmemiz, dil, tarih ve kültürel bakımdan esaret altındaki Türklerle yakınlaşmamız gerektiği vardır. Fakat bu yakınlaşma kültürel plândadır. O, Türk milletinden olan insanların bulunduğu coğrafyalarda huzurlu bir hayat sürmelerini ister. Fakat Mustafa Kemal'in ilk olarak üzerinde durduğu milliyetçilik alanı Misak-ı Millî ile sınırları tespit edilen Türkiye'dir(Özkan, 2000: 84).

Ziya Gökalp Türkçülüğü sistemli hâle getirirken ilk önce Türk kimdir? sorusu üzerinde durmuş ve kültürel temelli bir Türklük tanımı yapmıştır. Gökalp'in millet tanımı şu şekildedir. "Millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafi, ne siyasî, ne de iradî bir zümre değildir. Millet, lisanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yâni aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir"(Gökalp, 1968: 15-21). Mustafa Kemal

Atatürk'ün de milleti tarifi şu şekildedir: “Zengin hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda ortak arzu ve olurda samimi olan, sahip olunan mirasın korunmasına beraber devam hususunda iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet adı verilir”(Keskin, t.y.).

Her iki millet tanımından da anlaşılacağı üzere kültürel temelli bir tanımlama ön plandadır(Altınkaş, 2011: 118). Zürcher'e göre "Kemalist milliyetçilik Akçura'nın etnik milliyetçiliğinden ziyade Gökalp'in kültürel olarak tanımlanmış milliyetçiliğine çok daha yakın durmaktadır"(Zürcher, 2009: 50). Ziya Gökalp'in ve Atatürk'ün milleti tanımlamalarındaki ortak yön, ortak duyguları paylaşabilme temeli üzerinde şekillenmiştir. Dolayısıyla Gökalp ve Atatürk'ün milleti tanımlama noktasında benzer fikirleri paylaştığını söyleyebiliriz.

Ziya Gökalp ve Atatürk'ün milliyetçilik anlayışlarında da benzerlik söz konusudur. Her ikisi de milliyetçiliğin Türk milletini yükseltmek olduğu görüşünü savunur. Ziya Gökalp düşün hayatının ilk zamanlarında Turancı bir görüşe sahip olmakla birlikte daha sonra, özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılışının kesin gibi gözüktüğü zamanlarda, Türkçülüğü benimsemiş ve Dış Türklerle olan münasebetlere önem vermiştir. Gökalp'in temel fikri Türk milletinin bağımsız ve muasır bir şekilde yaşaması olmuştur. Dolayısıyla onun milliyetçilik anlayışının temelinde Türklerin refah içinde bağımsız şekilde yaşamaları yer almaktadır.

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ise çağdaş, ilerlemeci, ırkçılığa dayanmayan bir anlayıştır. Atatürk'ün temel amacı da milli devlet sınırları içinde bulunan Türk halkının çağdaşlaşmasıdır. Atatürk hiçbir zaman Turancılık vb. fikirlere sahip olmamış sadece milli devlet sınırları içinde hâkim olan bir Türkçülük anlayışına sahip olmuştur. Dolayısıyla Gökalp ve Atatürk'ün bu açılarından da ortak fikirleri savunduğunu söyleyebiliriz.

Gökalp milli mücadeleden sonra çağdaşlaşmak adına batıya yönelmesi gerektiğini vurgular. O bir barış antlaşması yaparak misakı millimizi gerçekleştirdiğimiz zaman mefkûresiz kalmayacağımızı aksine yeni bir mefkûrenin doğacağını belirtir. Bu

yeni mefkûrenin yükselme mefkûresi olduğunu söyler ve bugüne kadarki mücadelenin küçük olduğunu büyük cihadın yükselme hamleleri ile başlayacağını belirtir(Kösoğlu, 2005: 156). Gökalp'in bu görüşleri ile paralel olarak Atatürk de asıl başarının cumhuriyetin kuruluşundan sonra başlayacağını ve bunun temelinin çağdaşlaşmak olduğunu düşünmektedir.

Ziya Gökalp'in Türk Milliyetçiliğini oluştururken başvurduğu kavramlardan birisi de kültür-medeniyet kavramıdır. Gökalp bu kavramlar ışığında bir toplumun gelişmesini harsının kuvvetli olmasına bağlamış aynı zamanda medeniyet zümresi içine de dâhil olmanın önemi üzerinde durmuştur. Gökalp'e göre Türk halkında çok gelişmiş bir hars mevcuttur. Osmanlı aydınları içinde de gelişmiş bir medeniyet vardır. Dolayısıyla Gökalp toplumu güzideler ve halk olarak ikiye ayırmış ve bunlardan güzidelerin halka medeniyet götürmek ve ondan hars almak için halka doğru gitmesi gerektiğini söylemiştir(Gökalp, 1968: 42). Onun kavramsallaştırmasında bu durum gerçekleşirse güçlü bir millî devlet kurulabilecektir. Bu durumun yansımaları da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında etkili olmuştur. O dönemdeki hâkim olan güzideler eliyle değişimin başlaması fikri cumhuriyet döneminde de devlet eliyle değişimin gerçekleşmesi şeklinde devam etmiştir.

Aydının halka doğru gitmesi gerektiğini, çünkü bunun, aydının halka medeniyet götürmesi ve halktan da hars alması için zorunlu olduğunu söyleyen Gökalp ile "bizim görüşlerimiz kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halkın elinde bulundurulmasıdır" diyen Kemalizm'in halkçılık anlayışları birbirine benzemektedir(Sarınay, 1976: 107).

Gökalp'in siyaset anlayışında güzideler vasıtasıyla bir toplumsal değişme modeli benimsenmiştir. Bu seçkin ve tepeden inme anlayışın Türk tarihinde olduğu görülür. Bu görüş Halk Fırkasında ve Cumhuriyet aydınında müşterek bir tavır olarak günümüzde de devam etmektedir(Duman, 1998: 77). Türk tarihine baktığımız zaman hiçbir zaman batılı devletlerde olduğu gibi halk temelli bir değişimin ve dönüşümün yaşanmadığı, Tanzimat döneminden itibaren yenileşme anlayışının hep seçkinler eliyle yürütüldüğü ve halktan kaynaklanmadığı aşikâr bir durumdur. Bu durum Ziya Gökalp döneminde nasılsa Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında ve sonrasında da aynı şekilde devam etmiştir.

Gökalp'in kültür- medeniyet anlayışı onu batılılaşmaya götüren bir ayırmadır fakat Atatürk bu konuda Gökalp ile aynı fikirleri paylaşmaz. Atatürk için de Batılılaşmak önemli konumdadır ancak o kültür–medeniyet ayırımına karşı çıkmaktadır. Atatürk Batı medeniyetinin bir bütün olduğunu düşünür ve kültür ile medeniyet dairelerine dâhil olan kavramların aynı olduğunu belirtir. Bu noktada Gökalp ve Atatürk arasında bir ayırım söz konusudur(Duran, 2011: 189-190).

Gökalp'in Türkçülüğün sistemini kurarken üzerinde durduğu bir konu da batılılaşma konusudur. O muasır bir Türklük oluşturmak için yönünü batıya çevirmiştir. Bu durum Cumhuriyet ideolojisinde de hâkim anlayış olmuş ve Atatürk de muasırlaşmak ihtiyacını hissetmiştir. Zaten genel olarak baktığımızda Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı dönemlerden itibaren batılı tarzda yenileşme çabaları hâkim olmaya başlamış ve giderek artan şekilde batılılaşma ihtiyacı kendini çeşitli alanlarda göstermiştir.

Gökalp'e göre batılılaşmak hiçbir zaman Türkleşmek ve İslamlaşmak ile çatışma hâlinde değildir. Aksine Gökalp düşüncesinde bu üçlü sınıflandırma yeni oluşturulacak olan Türk milletinin temel dayanak noktalarıdır. Bu üç tasnif takip edilerek bağımsız, muasır, millî bir devlet oluşturulacaktır. Bu amaç zaten Türk devletinde Osmanlı'nın son dönemlerinden beri hâkim olmuş ve ilerleme yönümüz hep batı olarak belirlenmiştir.

Ziya Gökalp batı medeniyetine dâhil olmamızın bir zorunluluk olduğu düşünür. Ona göre ya batı medeniyetine dâhil oluruz ya da Batı medeniyeti karşısında yok olup gideriz. Gökalp'in bu düşüncelerini destekler nitelikte olarak Atatürk de şu sözleri söylemiştir, "Medeniyete girmek arzu edip de Garp'a teveccüh etmemiş devlet hangisidir"(Erşan, 2006: 42; Erden, 2013: 50). Görüldüğü gibi Gökalp'in batılılaşma konusundaki bu görüşleriyle Atatürk'ün görüşleri paralellik göstermektedir.

Ziya Gökalp batılılaşma konusuna önem vermekle birlikte Gökalp'in düşüncesinde, Batı medeniyetinde olduğu gibi bireysel değerlere çok fazla yer yoktur. Gökalp bireyden daha ziyade topluma önem vermektedir. Gökalp'in toplumun üstünlüğüne dayanan bu görüşü, cumhuriyet döneminde de benimsenen bir ilke olmuştur.

Gökalp'in bireyden daha ziyade millete verdiği üstünlük cumhuriyet döneminde devlet-birey ilişkilerinin şekillenmesini sağlamıştır. (Acet, 2014: 117).

Ziya Gökalp ile Atatürk arasında fikirleri bakımından benzerlik gösteren bir konu da tarih anlayışlarıdır. Gökalp'in Türk milli devletinin fikri anlamda zeminini oluştururken en çok başvurduğu kaynaklar arasında eski Türk devletleri gelmektedir. Her fırsatta eski Türk devletlerinin dil, din, hukuk, sanat vb. alanlardaki üstün özelliklerine dikkat çekmektedir ve bu özelliklerin yeni kurulmaya çalışılan Türkiye Cumhuriyeti'nde de kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Ziya Gökalp böylelikle muasır bir devletin oluşacağını düşünmektedir. Atatürk de Gökalp gibi Türk tarihini araştırmış, okumuş ve bu tarihi bilincin yeniden canlandırılması için çalışmalarda bulunmuştur(Eroğlu, 2002: 81).

Ziya Gökalp'in Cumhuriyete yansıyan fikirleri arasında dil konusundaki görüşleri de yer almaktadır. Gökalp dil konusunda millî olmanın önemini vurgulamaktadır ve dilde Türkçülüğü savunur. Dil konusunda değişimin müspet ve menfi gayeleri olduğundan bahseder. Bunlar dilin sadeleşmesi ve aynı zamanda zenginleşmesini içermektedir. Gökalp'in bu düşünceleri Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen Türk Dil Kurumu'nun kurulması, Güneş Dil Teorisi gibi uygulamalarla paralellik göstermektedir. Tüm bunların amacı her iki dönemde de millî bir dil yaratmak vasıtasıyla millî bilinci kuvvetlendirmek amacına yöneliktir. Bu uygulamalardan dil kurumunun kurulmasıyla Gökalp'in de amacı olan müspet ve menfi gayenin gerçekleşmesi sağlanır. Bu kurum vasıtasıyla hem dilde sadeleşme hem de zenginleşme sağlanmış olur. Güneş dil teorisi ile birlikte dil kavramının milleti bir araya getirme ve bir arada tutma işlevi işler hale getirilmeye çalışılmıştır.

Gökalp'in dil konusunda olduğu gibi eğitim konusundaki görüşleri de Cumhuriyet döneminde etkili olmuştur. Gökalp'e göre eğitim insanların ruhlarında bir takım değerler oluşturur ve bu değerler her milletin kendine özgü olan değerleridir dolayısıyla her milletin eğitimi o milletin harsına dayanmalıdır. Yine Gökalp'e göre öğretim maddî ve teknik bilgilerin öğretilmesi olduğu için, bu bilgilerin milletlararası alandan elde

edilmesini ve okullarda bu bilgilerin de öğretilmesini gerekli görmektedir(Ergün, 1990: 455).

Eğitimi kültürün bir fonksiyonu olarak gören Gökâlöp bu konudaki görüşlerini 1916 yılındaki İttihat Terakki Kongresi'nde dile getirmiştir. Bu rapor Tevhid-i Tedrisat kanununa temel teşkil eden bir çalışma olmuştur. Bu raporun kabulüyle birlikte Evkaf Nezareti'nin mevcut okulları Maarif Nezareti'ne devretmesi, medreselerin Evkaf Nezareti'nden ayrılması yollarına gidilmiştir. Gökâlöp bu görüşlerini 1923 yılında Birinci Heyeti İlmîye toplantılarında ileri sürmüş ve böylelikle Tevhid-i Tedrisat kanununa temel oluşturmuştur(Korkmaz, 1994: 206-207).

Gökâlöp dil konusunda aynı zamanda dilin milleti bir arada tutan en önemli unsur olduğunu düşünmektedir. Ziya Gökâlöp'in düşüncesine göre "Lisan, içtimai hayatın zemini, maneviyatın dokuyucusu, harsın ve medeniyetin temelidir. Dikkatle bakılınca din, ahlak, hukuk, siyaset, iktisat, ilim, güzel sanatlar gibi bütün içtimai faaliyetlerin yeğene cevherinin, lisan olduğu görülür"(Gökâlöp, 1976 b: 94).

Gökâlöp'in bu görüşlerine yakın olarak Atatürk de dil konusunda şunları söylemektedir. "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı, Türk milletidir. Türk milleti demek, Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir; çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakını, ananelerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir"(Tarım, 2013: 96).

Bu açılardan bakıldığında Gökâlöp'in dil hakkındaki düşüncelerinin Cumhuriyet'i kuran kadrolar üzerinde etkili olduğu ve genel anlamla uygulamaya geçirildiği söylenebilir. Yukarıda belirtilenlerden de anlaşılacağı üzere hem Gökâlöp hem de Atatürk dil konusunun bir milletin birliğini ve beraberliğini sağlayan en önemli unsur olduğunu düşünür. Millet ortak dil sayesinde düşünür, konuşur ve ortak değerlere inanır. Bunun için ise bir millet dilini yabancı dillerin tesirinden korumalı ve geliştirmelidir.

Gökalp ve Atatürk dil konusunda ortak fikirleri benimsemiş olmasına rağmen alfabenin değiştirilmesi noktasında farklılaşmaktadırlar. Atatürk Osmanlı Devleti'nde kullanılan dilin Türkçeye uymadığını ve bu dil ile okuma yazmanın çok zor olduğunu düşünmektedir. Bunun neticesinde ise Latin harflerinin kabul edilmesini bir gereklilik olarak görmektedir. Ziya Gökalp ise sade bir Türkçenin oluşturulmasını savunmakla birlikte alfabe değişikliğini hiç düşünmemiştir. Onun dilin sadeleşmesi ve geliştirilmesi düşüncesi halkın benimsediği her kelimenin Türkçe olarak kabul edilmesi ve korunması anlayışını kapsamaktadır. Gökalp alfabenin değişmesi sonucu Türk milletinin geçmiş bağlarından kopacağını düşünmekte ve bunun kötü bir şey olduğunu söylemektedir(Duran, 2011: 209). Gökalp Latin harflerinin kabulüyle birlikte Müslümanlar arasındaki bağların zayıflayacağından endişelenmektedir. Bu endişelerinin en önemli sebebi ise onun düşüncesine hâkim olan Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak fikirlerinin yıpranması korkusudur. Muasır bir İslam Türklüğü oluşturma düşüncesinde alfabe değişikliği ile İslami unsurlar ile aramızdaki bağın gerilemesinden endişelenmektedir.

Ziya Gökalp'in döneminde ortaya attığı ve cumhuriyet ideolojisinde de yer alan başka bir anlayış da hukuk alanındaki görüşleridir. Gökalp asri bir hukuk vücuda getirmek için çalışmış ve bunun kaynaklarını batı toplumunda görmüştür.

Hukuk alanında Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Batı devletlerinde uygulanmakta olan hukuk kuralları kıstas alınarak yeni hukuk kuralları oluşturulmuş ve yürürlüğe girmiştir. 1926 yılında Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu, 1929'da Türk Ticaret Kanunu, 1932'de de İcra ve İflas Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunların hazırlanmasında ve uygulanmasında laik bir hukuk anlayışı egemen olmuştur. Ziya Gökalp'in de üzerinde önemle durduğu hukukun laik bir temele oturtulması bu şekilde mümkün olmuştur(Duran, 2006: 211).

Ziya Gökalp aynı zamanda 1924 Anayasası'nın hazırlanmasında da önemli katkıları olmuş bir düşünürdür. Atatürk, Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu'nu anayasanın hazırlanmasında görevlendirmiştir. Gökalp yeni anayasanın oluşturulması için hazırlamış

olduğu notlara Yeni Teşkilatı Esasiye Kanunumuz Ne Gibi Esaslara İstinat Etmelidir? başlığını vermiştir(Erden, 2013: 51-52).

Gökalp yeni anayasada öncelikle rejimin cumhuriyet olması gerektiğini vurgulamış ve Amerikan yönetim şeklini göstererek onun ülkemizde uygulanmasını istemiştir. Gökalp'in Amerika'daki başkanlık sisteminden etkilenecek ileri sürdüğü model dikkat çekicidir. Gökalp bu modelde bütün yetkilerin, mecliste toplanması yerine, yine halk tarafından seçilen bir devlet başkanı ile paylaşılması gerektiğini düşünmektedir. Böylece bu iki kuvvet yetkilerini yine halktan alacak ve birbirlerini kontrol edebileceklerdir. Ancak dönemin siyasal düşünce yapısına göre, milletin tek temsilcisi meclistir. Meclisin üstünde ya da meclise denk olabilecek her hangi bir kuvvetin varlığı kesin bir şekilde reddedilmiştir. Dolayısıyla Gökalp'in bu konudaki görüşleri kabul edilmemiş ve uygulama alanı bulmamıştır(Erden, 2013: 52-56).

Gökalp anayasa çalışmaları sırasında anayasanın ve diğer kanunların korunması gerekliliği gibi oldukça önemli bir konuya da dikkat çekmiştir. Kanunların korunması ve anayasaya aykırı olmaması gerektiğini benimseyen ve ileri süren Gökalp böylelikle kanunların anayasaya uygunluğunun denetlendiği bir yapının da savunucularından birisi olmuştur(Erden, 2013: 57-58).

Ziya Gökalp'in üzerinde düşündüğü ve Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de üzerinde durulan bir başka konu da kadın hakları konusudur. Türkçü akımın düşünürleri, kadın-erkek eşitliğinin toplumsal hayatta yeniden sağlanabilmesi için hukuki ve toplumsal reformların yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Ziya Gökalp, İkinci Meşrutiyet döneminde kadın hakları konusunda çalışmalarda yapmıştır(Özkiraz ve Arslanel, 2011: 8).

Gökalp kadın hakları konusunda kadın ve erkeğin eşit konumda olduğunu savunur. Ona göre kadın ve erkeği toplum hayatında birbirinden ayıran ve kadını hukukça aşağı seviyeye düşüren temel etken toplumsaldır(Gökalp, 1923: 129). Kadın ve erkeğin bu şekilde doğal olmayan bir yolla ayrılması ve kadının geri planda kalmasına Gökalp karşı çıkmaktadır.

Ziya Gökalp kadının özgürlüğü sorununu üç açıdan değerlendirir: 1) Kadınların toplumsal ve ekonomik hayata ve serbest mesleklere katılım sorunu, 2) Erkek ve kadın arasında eğitim fırsatlarında eşitliğin sağlanması sorunu, 3) Evlenme, boşanma ve miras hukukunda kadınlara eşitlik sağlayacak adalet reformları sorunu. Gökalp'e göre bu üç yönde eşitliğin sağlanabilmesi için ekonomi, eğitim ve hukuk alanında reformların gerçekleşmesi gerekir(Berkes, 2003: 448).

Gökalp hukuk alanında kadın ve erkeğin eşit olması gerektiğini ileri sürmüştür. Yeni anayasa çalışmaları sırasında Gökalp kadınlara da seçme ve seçilme hakkının verilmesini istemiştir. Ancak Gökalp'in bu istediği o zaman hayata geçmemekle birlikte 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır(Erden. 2013: 58).

Türkiye Cumhuriyeti'nde Gökalp'in aile hukukuna ilişkin görüşlerinden birisi olan her Türk'ün belirli aile adı taşıması yönündeki görüşü de benimsenmiştir. 1934 Haziran'ında bütün cumhuriyet vatandaşlarının belirli bir süre içinde soyadı seçmesini zorunlu kılan bir kanun kabul edilmiştir. O güne kadar, Müslüman Türkler genellikle büyük bir kısmı dinsel bir anlam taşıyan Arapça ve Farsça isim kullanmışlardır. Özellikle Gökalp'in çalışmaları sonucu Türklerin eski tarihlerine olan ilgisinin artması nedeniyle birçok kimse eski Türk isimlerini soyadı olarak kabul etmiştir(Heyd, 1979: 114).

Ziya Gökalp eski Türk devletlerini inceleyerek o devletlerde kadınlara tanınan önemli hakların olduğundan bahsetmektedir. Ona göre eski Türk devletlerinde kadınlar her zaman hükümdar ile birlikte kurullarda yer almışlar aynı zamanda vali, kale muhafızı gibi görevlere de getirilmişlerdir. İslamiyet'in kabulünden sonra ise kadınlar toplumsal hayattan soyutlanmaya başlamışlardır. Bunun önüne geçilmesi ve yeni kurulan devlette kadın haklarına kıymet verilmesi için Gökalp'e göre eski Türk devletlerindeki uygulamalara bakmak yeterlidir(Bulut, 2013: 327).

Atatürk'ün de bir konuşmasında yer verdiği şu sözler kadına ve kadın haklarına verdiği değeri göstermektedir: "Siyasal ve toplumsal hakların kadın tarafından kullanılmasının insanlığın saadeti ve prestiji açısından gerekli olduğuna eminim"(Konan,

2011: 168). Atatürk'ün bu sözlerinden de anlaşılmaktadır ki Gökâlþ ile aralarında kadın hakları konusunda da benzerlikler mevcuttur.

Ziya Gökâlþ ve Atatürk'ün kadın haklarına verdikleri önemi ve bu konudaki benzerlikleri Şu örnekle de anlayabiliriz. Gökâlþ'in kadın ve erkeğin eşit olmasını istediği ve bunun eski Türklerde de böyle olduğu bilinmektedir. Atatürk de aynı doğrultuda düşünmektedir ki 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu kabul edilerek kadın erkek eşitliği sağlanmış ve böylelikle Ziya Gökâlþ'in bu konudaki fikirleri uygulama alanı bulmuştur(Kılıç, 1999: 234).

Ziya Gökâlþ'in Türkçülüğu sistemleştirirken kullandığı bir başka konu din konusudur. Gökâlþ din konusunda dinin kiŐisel inanç alanına bağlı bir alan olmasını ve din ile devlet işlerinin ayrıldığı bir sistemi öngörmektedir. Bu fikirleri yine Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte pratik alanda da uygulanmaya başlanmıştır. Gökâlþ seküler ve dini otoritelerin faaliyet alanlarının ayrılmasının zamanının geldiğini düşünmektedir. Evkaf Vekâleti'nin, hilafetin ve medreselerin Atatürk döneminde kaldırılmasının zeminini Gökâlþ oluşturmuştur(Kocaman, 2004: 52).

Ziya Gökâlþ Őeyhüislamlık konusu üzerine bir muhtıra hazırlamıştır. Muhtıranın konusu din sorununun Gökâlþ'in diyanet terimiyle adlandırdığı alana dâhil edilerek çözümdür. Bu muhtıraya uyularak 1916 yılında başlayan başlıca reformlar Şunlar olmuştur: 1) Őeyhüislamliđın kabineden çıkarılması, 2) Şeriat mahkemelerinin Őeyhüislamlık'tan alınarak Adalet Bakanlığı'na bağlanması, 3) Cami, medrese gibi bütün din kurumlarının malî işlerinin yeni kurulacak Evkaf Bakanlığı'na verilmesi, 4) Bütün medreselerin Maarif Bakanlığı'na bağlanması(Berkes, 2003: 459). Gökâlþ'in bu düşünceleri aşağıda da belirteceğimiz gibi cumhuriyet döneminde uygulama alanı bulan konulardandır.

Gökâlþ'i din devrimine bağlayan bir köprü de, ibadetin TürkçeleŐtirilmesidir. 1930 yılında Kuran'ın Türkçe çevirisini isteyen Atatürk 1932'de de ilk Türkçe ezanı okutturmuŐtur(Naci, 1978: 58). Atatürk'ün bu çalışmaları yaparken Gökâlþ'in aşağıda söz edeceğimiz dizelerine de yansıyan düşüncelerinden ne derece etkilenmiş olduğunu

bilemeyiz fakat bu görüşlerin hayata geçmesi Gökalp'in fikirlerinin Cumhuriyet reformlarında uygulandığını göstermektedir.

"Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur
Köylü anlar manasını namazdaki duanın
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur
Küçük, büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın! "(Gökalp, 1976 d: 11).

Gökalp'in din ile devlet işlerinin ayrılması konusundaki bu görüşlerinin neticesinde 1924 yılında çıkartılan öğretim birliği kanunu ile bütün okullar maarif vekâletine bağlanmıştır. Medreseler yüksek kesimleri ile ilahiyat fakültesine orta kısımları ile imam hatip mekteplerine bağlanmıştır. 1922 yılında camilerde hutbeler Türkçe okunmaya başlanmıştır. Gökalp'in dini Türkçülük alanında belirttikleri böylece hayata geçirilmiştir(Kocaman, 2004: 53).

Ziya Gökalp, laik devlet düzenini savunmakla birlikte, Halifeliğin kaldırılmasına karşı olmuştur. Gökalp 1917 yılındaki İttihat ve Terakki Kongresi öncesinde, din ve dünya işlerinin ayrılması konusundaki görüşlerini Merkez-i Umumi üyelerine anlatmıştır. Gökalp, cumhuriyet ilan edilince dahi halifenin varlığını koruyacağını düşünmektedir(Oral, 1996: 163). Görüldüğü gibi Gökalp halifeliğin kaldırılması fikrine 1917 yılında karşı olmuş ve böyle bir ihtimal üzerinde durmamıştır.

Gökalp'in halifeliğin kaldırılması konusuna karşı çıkmasının bir sebebi de onun halifelik ile ilgili fikirleridir. Gökalp saltanatın halifelikten ayrılarak kaldırılması neticesinde halifelik makamıyla tıpkı Hristiyan dünyada olduğu gibi bir yönetim şeklinin olabileceğini düşünmektedir. Gökalp'e göre en küçük birim olan mahalle mescitleri şehrin camisine yani müftüye bağlı olacak, tüm şehirlerin müftüleri başkent müftüsüne bağlı olacak, tüm Müslüman ülkelerdeki başkent müftüleri ise halifeye bağlı olacaklardır. Halifenin yeri böylelikle papanın yeri gibi kurgulanmıştır(Heyd, 1979: 110). Fakat Ziya Gökalp'in halifelik ile ilgili bu görüşleri hayata geçirilmemiştir.

Gökalp'e göre "Müslümanlarda bütün ehl-i kible'nin bir tek ümmet teşkil etmesi ve aynı halifeyi müşterek reis tanınması son derece faydalıdır. Çünkü bu surette, hilafet makamı, İslamiyet'in vaktiyle bilhassa siyasi ihtilaflar dolayısıyla ayrılmış olduğu muhtelif mezhepleri ilmi kongreler vasıtasıyla birleştirebilir"(Gökalp, 1982 b: 156).

3 Mart 1924 tarihinde TBMM'nin Halifeliği kaldırması ile birlikte de Osmanlı siyasi kurumları tamamen ortadan kaldırılmış ve siyasi modernleşme önünde büyük bir engel olarak görülen bu kurum da süreç dışı bırakılmıştır(Lewis,1993: 262-263; Duran, 2006: 195). Halifeliğin kaldırılmasına karşı olan Gökalp bu durumu ise şöyle ifade etmiştir. Ziya Gökalp Halife'yi bütün Müslümanların en büyük imamı, önderi olarak görür. Bunun için "yeryüzünde bir hilafet makamı bulunmazsa İslam âlemi kendisini imamesiz kalmış bir tesbih gibi dağılmış, perişan görür"(Gökalp, 1976 d: 65; Duran, 2006: 195).

Gökalp, dinin toplumdaki bütünleştirici işlevine inanmakla birlikte dinin devlet işlerinden ayrılması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeyhülislamlığın kaldırılmasını talep ederek, dini otoritenin bağımsız hale gelmesini ve sadece dini konularda fetva vermesini, onun dışında devlet işlerinde din adamlarının görüşlerine başvurulmamasını talep etmiştir. Gökalp'e göre yargı işi olan devlet işleri ile diyanet işleri birbirinden ayrılmalıdır. Ona göre bu ayrım olmazsa bu ikisi birbirine muzır olmaktadır(Gökalp, 1981: 48; Duran, 2006: 202).

Ziya Gökalp'in bu fikirleri doğrultusunda 1916 yılından itibaren Şeyhülislamlık makamının kabineden çıkartılması, Şeriat mahkemelerinin Adalet Bakanlığı'na bağlanması, bütün medreselerin Maarif Bakanlığı'na bağlanması gibi reformlar gerçekleşmeye başlamıştır(Eyyüpoğlu, 2002: 215). Gökalp'in bu düşünceleri Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı kurularak, dini otoritelerin devlet işlerine karışmasının önüne geçilmiştir. Ancak Gökalp'in savunduğu dini otoritelerin bağımsız olması görüşü gerçekleşmemiştir(Duran, 2006: 202; Heyd, 1979: 107).

Gökalp'in üzerinde durduğu ve Cumhuriyet yıllarında uygulama alanı bulan bir başka konu da iktisat konusudur. Gökalp millî iktisadın oluşması ve gelişmesi için devlet

eliyle gerçekleşecek olan bir sanayileşmeyi temel almaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok liberal ekonomik model uygulanmaya çalışılsa da 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, devletin bu girişimini sonuçsuz bırakmış, Ziya Gökalp'in önerdiği devletçi ekonomi modeli benimsenerek, planlı ekonomiye geçilmiştir(Duran, 2006: 206). Devletçilik söz konusu olduğunda, tesanütçülüğü savunan, giderek devlet kapitalizmini uygun bir sistem olarak ileri süren Gökalp, bu konuda da Atatürk ile benzer görüşleri taşımaktadır(Sarıbay, 1976: 107).

Gökalp'in üzerinde durduğu bir başka konu da hem iktisadi hem de toplumsal anlamda solidarizm olmuştur. O ekonomik alanda ve toplumsal alanda millî bir devletin oluşumu için bu sistemi savunmuştur. Solidarizm, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devletin dağılmasını ve yıkılışını önlemeye yönelik bir girişim olarak ortaya atılmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile birlikte solidarizm devletin yıkılışını engelleyememiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra solidarizm korporatizm adıyla Türk milletinin inşası için kullanılmıştır(Kızılkaya ve İlyas, 2013: 214).

II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan ve Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra milli bir toplum oluşturma projesi olan Solidarist Korporatizm, millet devlet inşasında başarılı bir şekilde yürütülmüştür(Kızılkaya ve İlyas, 2013: 209). Ziya Gökalp'inde savunduğu solidarist korporatizm cumhuriyet döneminde de etkili olmuştur. Zaten Gökalp'in kendi döneminde millet devlet oluşumu için ortaya attığı düşüncelerin hemen hepsi bir arada yaşayan, ortak terbiye görmüş, homojen bir toplum oluşturma amacının sonucunda şekillenmiştir. Bu görüş milli devlet sınırları içinde yer alan egemen bir devletin kurulmasında ve bir arada tutulmasında da etkin olarak kullanılmıştır.

Ziya Gökalp'in üzerinde durduğu ve Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen siyasi inkılaplar da mevcuttur. Bunlardan bazıları ise şöyledir. Gökalp, İttihat ve Terakki'de etkili olduğu gibi yeni kurulan Halk Fırkası'nın programında da etkili olmuştur. Gökalp Halk Fırkası için "Dokuz Umde" adıyla bilinen seçim beyannamesini hazırlamış, bu beyanname Mustafa Kemal tarafından da 8 Nisan 1923'te yayınlanmıştır(Duman, 1998: 69; Yiğit, 2006: 99-100; Karakaş, 2008: 465). Gökalp daha

sonra Doğru Yol adlı makalesinde bu programı daha geniş bir şekilde ele almıştır. “Siyasi Umdeler” ara başlığı ile tasnif ettiği bölümde, ilk olarak Fırka’nın dâhili siyaset bakımından, “Hâkimiyet bila kaydü şart milletindir” düsturunu Türk’e dayalı bir devlet kurulmuş olması noktasından değerlendirmektedir. Milli hâkimiyetin hem saltanat, hem de harici kuvvetler tarafından tehdit olunmamasını çok önemli bulmaktadır. Saltanat gibi harici kuvvetlerin de milletin istediği gibi kanunlar yapmasına mani olduklarını söylemektedir(Yiğit, 2006: 99-100).

Ziya Gökalp saltanatın kaldırılmasını yeni kurulan devletin hâkimiyeti açısından olumlu görmektedir. Saltanatın egemenlik açısından olumsuz olan durumunu halka göstermek için çaba göstermiştir. Aşağıdaki dizeler Gökalp’in saltanat makamı ile ilgili tutumunu yansıtır niteliktedir. Gökalp’in bu tutumuna benzer tutumlara sahip olan Atatürk de milletin egemenliğinin yine sadece millet tarafından kullanılması görüşüne sahip olmuş ve saltanatın kaldırılmasını gerçekleştirmiştir.

"Tepemizde gizli düşman kalmasın,
Düşmanların dostu hakan kalmasın:
Kurtar bizi bu yaldızlı yılandan"(Heyd, 1979: 161).

Ziya Gökalp millî devletin oluşturulması amacıyla yönelik olarak “Türkçülüğün Esasları” isimli eserinde Türkçülüğün yol haritasını çizmiş ve yeni devletin yöneticilerine yapması gerekenleri sıralamıştır. Gökalp’e göre Türkçülüğün canlı tutulabilmesi için milli vicdan, milli kültür, milli dil ve milli müzik kuvvetlendirilmelidir. Bunların yapılabilmesi içinse; milli müzeler, etnografya müzesi, milli tarih kütüphanesi gibi kurumlar kurulmalı ve dilde reform yapılmalıdır. Gökalp’in 1924 yılında çizdiği bu yol haritası Cumhuriyet reformlarında büyük oranda takip edilmiştir(Duran, 2006: 207). Türk milli devletinin oluşturulması aşamasında her kavramın milli olmasını isteyen ve bunun için milli olanı arayıp bulan Gökalp ile Atatürk’ün fikirleri bazı ayrılık noktaları olmakla birlikte benzerlikler göstermektedir.

Cumhuriyet döneminin reformlarında ve gelişmelerinde düşünsel anlamda etkisi bulunan isimlerden biri de Ziya Gökalp olmuştur. Zira O, düşüncelerini devlet politikası

haline getirebilmeyi başarabilmiştir(Acet, 2014: 116). Yukarıda da bahsettiğimiz tüm alanlarda fikirleri Cumhuriyet Türkiye'sinde az çok uygulama alanı bulmuştur. Bu örnekler bizlere göstermektedir ki Gökalp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda hem düşünsel hem de pratik alanda etkili olmuştur.

Ziya Gökalp ile Atatürk arasında ilişkinin olduğunun bir başka kanıtını da Gökalp'in rahatsızlandığı dönemde Atatürk tarafından ona gönderilen telgraf göstermektedir.

Bu telgrafta şunlar yazılıdır: "İstanbul-Beyoğlu'nda Fransız hastanesinde Türk mütefekkir-i muhteremi Gökalp Beyefendiye, rahatsızlığınızdan çok teessürle haberdar oldum. Sıhhat ve afiyetiniz haberine memleketçe intizar olunmaktadır. Süratle iade-i afiyetiniz için Avrupa'da tedavinize ihtiyaç varsa icabeden her şeyin tahsisini tekeffül ediyorum. Sıhhatiniz ve tedaviniz hakkında iş'arınızı bekler, en muhabbetkâr selâmlarımı beyan ederim efendim"(Önder, 1987: 626). Atatürk Ziya Gökalp'in hastalığından duyduğu üzüntüyü bu satırlarda dile getirmiştir.

Yukarıda bahsedilenlerden de anlaşılacağı üzere Ziya Gökalp'in Atatürk üzerinde etkisinin olduğu aşikâr bir durumdur. Fakat bu durum Atatürk'ün sadece Ziya Gökalp'ten etkilendiği anlamına da gelmemektedir. Atatürk cumhuriyetin kuruluşunda ve sonrasındaki inkılaplarda pek çok düşünür ve fikirden etkilenmiştir. Bunlar içinde Gökalp de yer almaktadır. Aynı zamanda bu etkilenme ve fikir birliğinin yanı sıra Atatürk ve Gökalp'in fikri anlamda ayrıldığı konular da mevcuttur. Sonuç olarak diyebiliriz ki Ziya Gökalp ve onun milliyetçi fikirleri Cumhuriyet Türkiye'sinin ve yeni kurulan milli devletin üzerinde etkili olmuştur.

SONUÇ

Hazırlamış olduğumuz bu tez temel olarak bize aşağıda bahsedeceğimiz alanlarda bilgiler sunmaktadır. Millet ve milliyetçilik kavramları ne demektir? Bu kavramların ortaya çıkışı nasıl olmuştur? Bu gibi temel soruların cevapları bu tez sonucunda anlaşılabilir. Millet kavramının ne olduğu sorunu tartışılırken onun etimolojik kökenine bakmak gerekir. Fakat etimolojik kökeni de kavramın kullanıldığı topluma göre değişmektedir. Yani millet kavramı içinde bulunan toplumsal yapıya ve zamana göre farklılık gösteren bir kavramdır. Dolayısıyla milleti tanımlayan unsurların belirlenmesi ve ortak bir tanımının yapılabilmesi oldukça zor bir durumdur. Kimileri milleti ırk üstünden tanımlarken kimileri de kültürel temelli tanımlamalar yapmaktadır. Bizim tezimizin temel noktası olarak ele aldığımız Gökalp'de milleti kültür temeli üzerinden tanımlamaktadır.

Milliyetçilik kavramı da millet kavramının farklı tanımlanması dolayısıyla çeşitli tarihsel dönemlerde ve farklı toplumlarda farklı şekillerde ortaya çıkmış ve tanımlanmıştır. Her şeyden önce milliyetçiliğin bir ideoloji mi, bir doktrin mi, yoksa bir paradigması olduğu ya da olması gerektiği konusunda birlik yoktur. Diğer yandan, milliyetçiliğin antik çağlardan bu yana var olan bir düşünce mi, yoksa yeni ortaya çıkmış bir görüş mü olduğu tartışmalıdır. Yine, milliyetçiliğin genel geçer bir kavram mı, yoksa her ülkenin kendine özgü koşullarına göre biçimlenen bir düşünce tarzı mı olduğuna ilişkin farklı görüşler mevcuttur(Livaneloğlu, 1998: 41).

Millet ve milliyetçilik fikrine ait bu farklı görüşler sonucunda millet ve milliyetçilik kavramlarının ortak ve genel geçer bir tanımlanmasının yapılması olanaksızdır. Dolayısıyla tezimizde millet ve milliyetçilik kavramlarının birbirinden farklı tanımlarının verilmeye çalışılması bu kavramların ne olduğunun az çok anlaşılması ile ilgilidir.

Tüm bu farklı durum ve görüşlere rağmen milliyetçiliğin temel işlevi tanımlanmasında kullanılan birleştirici ve ayrıştırıcı özellikleri yansıtması dolayısıyladır. Bu birleştirici ve ayrıştırıcı özellikler milliyetçiliğin bir ideoloji olarak ortaya çıkışını ve

millet devletleri meydana getirmesini anlatır niteliktedir. Milliyetçilik bir toplumsal gruba aidiyet olarak tanımlanır ise milliyetçiliğin birleştirici özelliğinden yola çıkılarak millet kavramı oluşturulur. Milliyetçilik kollektif bütünlük olarak tanımlanır ise milliyetçiliğin ayrıştırıcı özelliği kullanılarak bütünün dışında kalan kesimleri dışlayan bir millet tanımı oluşturabilir. Türk milliyetçiliğinin ve milletin oluşumu da milliyetçiliğin bu iki özelliğinin sonucu olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde yer alan çeşitli etnik ve dini guruplar milliyetçilik kavramının ayrıştırıcı özelliğinden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kendi milli devletlerini kurmuşlardır. Aynı şekilde Türkler de hem ayrışma hem de birleşme yoluyla milli bir devlet oluşturmuşlardır.

Milliyetçiliğin bu farklı dönemlerde ve farklı toplumlarda ortaya çıkan farklı tanımları dolayısıyla çeşitli milliyetçilik pratikleri oluşmuştur. Bunlar temel olarak liberal, muhafazakâr, yayılmacı ve yayılmacı karşıtı milliyetçilikler olarak tanımlanabilmektedir.

Millet ve milliyetçilik kavramlarının farklı tanımları olduğunu ve bu farklılıkların çeşitli tarihi dönemlerde de değiştiğini söylemiştik. Bunun gibi milliyetçilik fikrinin tarihi gelişimi konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Kısaca ifade etmek gerekirse milliyetçilik fikrinin insanlığın ilk dönemlerinden beri var olduğunu savunan görüşler olmakla birlikte milliyetçiliği yakın dönemlerde ortaya çıkmış bir kavram olarak gören görüşler de mevcuttur.

Bu görüşler temel olarak milliyetçilik kuramları olarak adlandırılmaktadır ve bu kuramlar temel olarak millet ve milliyetçilik kavramlarının ne olduğunu, ne zaman ve nerede ortaya çıktığını araştırmaktadır. Milliyetçilik kuramları ilkçi milliyetçilik kuramı, modernist milliyetçilik kuramı ve etno-sembolcü milliyetçilik kuramı olarak ortaya çıkmıştır ve her biri millet ve milliyetçiliğin oluşumunu farklı kaynaklara ve dönemlere dayandırmaktadır.

İlkçi milliyetçilik kuramı millet olgusunu “doğal” olarak görmektedir. İlkçilere göre milletler tarihsel olarak en eski çağlardan itibaren var olmuşlardır. Modernist milliyetçilik kuramına göre milletler tarihin eski çağlara kadar geri giden bir olgu değildir.

Milletler modern gelişmelerin(sanayileşme, kapitalizm vb.) ortaya çıkardığı olgulardır. Etno-sembolcü milliyetçilik kuramı ise bugünkü manada modern milletlerin ortaya çıkışını bir taraftan modern dönemin getirdiği koşullara bağlarken diğer taraftan bu milletler ile tarih öncesi devirlerdeki etnik toplulukların bağlantısı olduğunu savunan bir milliyetçilik akımıdır.

Bahsi geçen bu milliyetçilik kuramları millet ve milliyetçilik kavramlarının ne zaman ve nasıl oluştuğunu çeşitli şekillerde gözler önüne sermişlerdir. Tezimizin temel odak noktalarından birisi olan Türk milliyetçiliği de bu kuramlar çerçevesinde değerlendirilmiş ve oluşumunda etkili olan tarihsel süreç anlatılmaya çalışılmıştır. Türk milliyetçiliğinin ve Türk milletinin oluşumu bu kuramlar çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır, fakat Türk milliyetçiliği pratiği direkt olarak şu milliyetçilik kuramı çerçevesinde değerlendirilebilir gibi bir durum da söz konusu değildir. Türk milliyetçiliği farklı bir milliyetçilik tipidir ve çeşitli dönemsel, sosyal, ekonomik, siyasal koşullar sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu bahsi geçen milliyetçilik kuramlarının her hangi birine tam olarak dâhil edilmesi olanaksızdır.

Bazı görüşlere göre Türk milliyetçiliği düşünüldüğü zaman onun tarihin eski dönemlerinden itibaren var olduğu kabul edilmektedir ve bu dönemlerde Türklere milliyetçilik anlayışı oldukça gelişmiş durumdadır. Daha sonra Türker'in Orta Asya'dan göçü ve İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türklük bilincinin yerini İslami bilinç almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde halifeliğin alınmasıyla birlikte İslami etki artarken, aynı zamanda imparatorluk yapısına geçilmesiyle birlikte farklı milletlerin de imparatorlukta etkin hale gelmesi sonucu Türk milli kimliği geri planda kalmaya başlamıştır. Bu geri planda kalış uzun yıllar devam etmiştir. 1789 Fransız İhtilali sonrasında milliyetçilik fikrinin Osmanlı ülkesi içindeki tüm grupları etkisi altına almaya başlamasından sonra, yine de çok geç sayılabilecek bir dönemde, Türkçülük tekrar oluşmuştur. Türkçülük akımı etkili olmaya başlayana kadar Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için Osmanlıcılık, İslamcılık gibi akımlar da uygulanmaya çalışılmıştır. Tüm bunların etkili olmaması sonucu Türk milli devletinin kurulması kaçınılmaz hale gelmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu için 20. yüzyılın ilk çeyreği, çarpıcı değişimlerin, devinimlerin, kopmaların olduğu bir dönemdir. II. Meşrutiyet'in ilanı ve hemen 9 ay sonra II. Abdülhamid'in hal'i, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesi, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Sarıkamış faciası, Anadolu'nun işgali bu evrede yaşanmıştır. 1789 Fransız İhtilali'nin etkisiyle başlayan milliyetçi hareketler, ilk olarak 19. yüzyılın ilk yarısında Yunanistan ve Sırbistan-Karadağ'ın, 20. yüzyılın başlarında ise önce Balkanların daha sonra ise Arap yarımadasının imparatorluktan ayrılmasına yol açmıştır. Bu sürecin sonucunda milliyetçilik fikri Türkiye'de Batıcılık cereyanı etkisiyle ortaya çıkmış, imparatorluktan millet devlete geçişte ortaya çıkan siyaset yapma biçimlerini ya derinden etkilemiş ya da o siyaset biçimlerinden biri olmuştur(Deniz, 2006: 60).

Türk milli devletinin oluşumunda yine tezimizin odak noktalarından birisi olan Ziya Gökalp ve onun düşünce sistemi etkili olmuştur. Gökalp 1876-1924 yılları arasında yaşamış ve yaşadığı dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini, milli mücadeleyi ve cumhuriyeti görmüştür. Yaşadığı bu dönemin fikirlerinin oluşmasında olan etkisi tartışılmaz. Bu etkiler dolayısıyla bir Türkçülük sistemi yaratmış ve Türk milli devletinin kuruluşuna öncülük etmiştir.

Gökalp Türkçülük olarak adlandırılan Türk milliyetçiliğini oluştururken toplumsal hayatı ön planda tutmuş ve toplumsal hayatta etkili olan her türlü kavramı Türkçülüğü oluştururken kullanmıştır. O Türkçülüğü sistemli bir şekilde planlamış ve ortaya atmıştır.

Ziya Gökalp'e göre, Türkçülük hareketi Genç Kalemler ile başlayan, Yeni Mecmua'da devam eden ve Yeni Hayat'la felsefi bir harekete geçen hayati bir harekettir ve kendi başına sosyoloji düzeyine ulaşmıştır(Karlı, 200: 67).

Ziya Gökalp'in milliyetçiliği, kültürel temelli, eşitlikçi bir milliyetçiliktir. Gökalp'in kurmaya çalıştığı yeni toplum kültürel olarak Türkçü, ahlaksal açıdan İslami, ekonomik ve bilimsel açıdan ise çağdaş temellere dayanmaktadır. Batı bilimi Gökalp'in gözünde toplum bilimlerini, özellikle sosyoloji, siyaset ve ekonomiyi de içermekteydi.

Solidarist korporatizm ise hem toplumun bilimsel bir açıklamasını, hem de elit bir toplum modelini sağlıyordu(Parla, 1993: 56).

Ziya Gökalp'in Türkçülüğü dil, din, batılılaşma, kültür-medeniyet, felsefe, hukuk, ahlak, iktisat gibi toplumsal alanları kapsamaktadır. Kısaca değerlendirecek olursak Gökalp dil konusunda milli bir lisanın olmasını ve bunun hem dilin yabancı kelimelerden kurtarılacak hem de zenginleştirilerek olacağını savunmuştur. Din konusunda yine laik bir din anlayışı şekillendirmiş ve dinin toplumsal alana yaptığı katkılar dolayısıyla milliyetçilik için önemli olduğunu vurgulamıştır. İktisat alanında milli bir ekonomiyi savunmuş ve bunun ancak devlet eliyle sağlanabileceğini düşünmüştür. Kültür-medeniyet ve batılılaşma konularında ise Türk milli devletinin yönünün batı olması gerektiğini göstermiş ve bunu yapmanın çok kolay olduğunu çünkü zaten Türk harsında çok gelişmiş şekilde bu bilincin var olduğunu söylemiştir. Burada kısaca bahsettiğimiz şekliyle Gökalp tüm bu alanlarda fikirler ileri sürerek milli bir Türk devletinin oluşumuna katkı sağlamıştır.

Kendine özgü koşullar nedeniyle ortaya çıkan ve gelişme gösteren Türk milliyetçiliği Ziya Gökalp'in düşünce dünyasında yukarıda bahsettiğimiz kavramlar ışığı altında şekillenmiştir. Gökalp tüm bu kavramları en ince ayrıntılarına kadar incelemiş ve yeni kurulacak olan Türk milliyetçiliğini bu şekilde planlamıştır. Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliği kavramı milliyetçilik kuramları açısından ele alındığında ise bahsettiğimiz gibi tek bir kuramın içine dâhil edilmesi zordur. Ziya Gökalp incelediği ve Türk milliyetçiliğinde uygulanmasını istediği tüm kavramları temel olarak eski Türk devletlerinden yola çıkarak açıklama gayreti içinde olmuştur.

Ona göre Türk milliyetçiliğinin temelinde olması gereken en önemli yapı kültür ve medeniyet kavramıdır. Gökalp kültür ve medeniyet kavramını açıklarken bu kavramın bir ayağını eski Türk devletlerinde var olan ve çok gelişmiş olduğuna inandığı kültür kavramına diğer ayağını ise bizi çağdaş milletler arasına sokacağına inandığı medeniyet kavramına bağlamaktadır. Dolayısıyla Türk milliyetçiliğinin bir yüzü geçmişe diğer yüzü ise geleceğe yani medeniyete dönük konumdadır.

Ziya Gökalp'in Türk dilini geliştirirken amaçladığı temel düşüncesinin dayandığı ise halkın bildiği ve kullandığı dilin Türkçe olarak kabul edilmesi olmuştur. Yani Gökalp halk tarafından bilinen ve kullanılan bir sözcüğün yabancı kökenli bile olsa Türkçe kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gökalp aynı zamanda Türk dilinin gelişmesi için çalışmalar yapılmasını gerekli görür ve bunun batıdaki klasiklerin Türk diline çevrilmesiyle mümkün olacağını düşünmektedir. Gökalp'in dil konusundaki bu düşüncelerinin aynı şekilde iki ayağının olduğunu ve bunlardan birinin Türk toplumunu kendi köklerine yaklaştıracaklarını diğerinin ise toplumu çağdaşlaştıracaklarını söyleyebiliriz.

Ziya Gökalp yukarıda bahsettiğimiz bu kavramlar gibi daha pek çok kavramı bu şekilde Türk milliyetçiliğinin oluşumu için incelemiş ve şekillendirmeye çalışmıştır. Gökalp bu kavramları incelerken bir taraftan geçmiş ile olan bağlarımızın kopmamasına özen göstermiş diğer taraftan ise çağdaşlaşma gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu ikili yapıyı göz önüne aldığımız zaman ise Gökalp'in milliyetçilik kuramları açısından hem ilkçi hem de modernist kuramların temel kabullerini benimsediğini dolayısıyla etno-sembolcü kurama yakın durduğunu söyleyebiliriz.

Ziya Gökalp incelediği bu kavramlar ışığı altında Türk milliyetçiliğinin ideolojisini oluşturmuştur. Onun fikirleri cumhuriyet dönemi reformlarının oluşturulmasında hem düşünsel hem de pratik anlamda etkili olmuştur. Bu etkinin en temel sebepleri arasında Atatürk ile olan ilişkileri ve Atatürk'ün Gökalp'i fikirlerinin babası olarak adlandırması vardır.

Ziya Gökalp ile Atatürk arasında bir başka ortak yön Türk milliyetçiliğini tanımlama şekilleridir. Her ikisi de Türk milliyetçiliğini Türk milletini yükseltmek olarak tanımlarlar. Türk milletinin yükselmesi için çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasının gerekliliği üzerinde de mutabıklardır. Çağdaşlaşmak için yüzümüzü batıya dönmemiz gerektiğini düşünürler.

Çağdaşlaşma ve batılılaşma konusundaki bu benzer fikirleri dil konusunda da kendini gösterir. Sade bir dil oluşturma çabaları hem Atatürk'ün hem de Gökalp'in düşüncelerine hâkimdir. Gökalp dil kavramının toplumu bir araya getiren en önemli

kavram olduğunu düşünür. Bunun için Türk dilinin sadeleştirilmesi ve geliştirilmesi adına çeşitli fikirler ileri sürer. Atatürk de dil konusunda Türk milletinin anlayabileceği sade ve gelişmiş bir dil fikrine sahiptir. Atatürk'ün sade bir dil oluşturma fikrinin sonucunda gerçekleştirilen Harf inkılabı ise Gökâlîp tarafından desteklenmez. Dil konusundaki bu uygulamanın Gökâlîp tarafından desteklenmemesine karşılık dil konusunda düşünsel anlamda aynı fikirleri paylaştıkları söylenebilir.

Ziya Gökâlîp'i cumhuriyetin ideoloğu olarak görmemizde etkili olan ve Atatürk döneminde uygulama alanı bulan bir başka konu da din konusudur. Laik bir devlet düzeninin temelleri Gökâlîp'in din ve devlet işlerinin ayrılması fikrine kadar gitmektedir. Ziya Gökâlîp din kavramını toplumu bir arada tutmaya yarayan bir araç olarak görmüş ve devlet yapısı içinde dinin etkinliğin azaltılması gerektiğini savunmuştur. Gökâlîp'in bu düşünceleri Atatürk tarafından da benimsenmiş ve dini otoriteler ile devlet otoriteleri birbirinden ayrılmıştır.

Cumhuriyet döneminde uygulama alanı bulan ve Gökâlîp tarafından da benimsenen saltanatın kaldırılması fikri yine Gökâlîp'in cumhuriyetin ideoloğu olarak adlandırılmasında etkili olmuştur. Bunlardan başka 1924 Anayasası'nın hazırlanması, aile hukukunun düzenlenmesi, kadın haklarının geliştirilmesi, kadınlara seçme seçilme hakkının tanınması, cumhuriyet halk fırkasının dokuz umde adıyla bilinen beyannamesinin hazırlanması vb. pek çok konuda Ziya Gökâlîp'in savunduğu düşünceler uygulama alanı bulmuştur. Bu örneklerden yola çıkarak diyebiliriz ki Ziya Gökâlîp Türkiye Cumhuriyeti'nin reformlarında düşünsel ve pratik anlamda etkili olmuş bir isimdir.

Tüm bu yazılanlar ışığında tez çalışmamızın sonucu olarak:

- 1- Millet ve milliyet fikrinin kuramsal olarak anlaşılması sağlanmaya çalışılmış,
- 2- İkinci olarak Ziya Gökâlîp'in millet ve milliyetçilik perspektifi ele alınarak, Ziya Gökâlîp milliyetçiliğinin bir tür '*geneolojisi*' ortaya konulmuştur.
- 3- Üçüncü olarak bu Türkçülük ideolojisinin temel belirleyicileri tespit edilerek erken dönem Cumhuriyet zihniyeti ile arasındaki bağlantı ortaya konulmuş ve bu itibarla Türk milliyetçiliği fikrinin oluşum ve gelişimi gözler önüne serilmiştir.

Sıraladığımız beklenen bilimsel sonuçlar bağlamında ele aldığımızda, çalışmanın özgün değeri, Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışını odak noktasına alarak, bunun erken dönem Cumhuriyet ideolojisi/zihniyeti üzerindeki gerek teorik gerekse pratik düzeydeki etkilerini incelemiş olmasıdır. Bundan sonra yapılabilecek olan ise bu çalışmanın günümüzün 'kimlik' sorunsalı çerçevesinde açığa çıkan problemlerine dair tarihsel bir perspektiften hareketle eleştirel bir değerlendirme yapmamızı mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Acet, M. Tahir. 2014, **Ziya Gökalp' te Din ve Milliyetçilik**, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Akçam, Taner. 2002, "Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt IV: Milliyetçilik**, Der. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 53-62.
- Akçura, Yusuf. 1976, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akçura, Yusuf. 1978, **Türkçülük**, İstanbul: Türk Kültür Yayımları.
- Akıncı, Abdulvahap. 2014, "Milliyetçilik Kuramları", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.1,ss. 131-150.
- Aksakal, Erdi. 2015, "Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 54, ss. 203-222.
- Aksoy, Numan. Halis Arslantaş. 2010, "Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet", **Tübar**, S. 28, ss.31-39.
- Akyul, Nurettin. 2007, **Ziya Gökalp'e Göre Din ve Değişim**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Alakel, Murat. 2011, " İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Millet İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İnkilemine Dair Teorik Tartışmalar", **Akademik Bakış Dergisi**, S.9, ss.1-30.
- Altındağ, Nuray. 2016, "Türk Milliyetçiliğinin Siyasallaşması ve Batı/Batılılaşma Algısı", **AÇÜ Milletlararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 2, ss. 43-64.
- Altınkaş, Evren. 2011, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 14, ss. 114-132.
- Anderson, Benedic. 2011, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğın Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir. 2005, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Atsız, Nihal. 1973, **Türk Ülküsü**, Ankara: Afşın Yayınları.
- Aydın, Gönül. 2006, **Sosyal Bütünleşmenin Sağlanması Sürecinde Ziya Gökalp ve Orhan Türkdoğan'da Dilin Fonksiyonları**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Aydın, Selçuk. 2013, "Bir Toplumsal Kaynaşma Modeli Olarak Halka Doğru ve Ziya Gökalp", **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, S.18, ss.22-30.

Balcı, Ercan. 2011, "Türkiye'deki Milliyetçilik Söylemleriyle Kıyaslamalı Olarak Erol Güngör'ün Sosyolojik Milliyetçilik Anlayışı", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, S. 1, ss. 2- 28.

Balkanlı, Nimet. 2010, **Cumhuriyet Dönemi'nde Milliyetçi Düşüncede Dini Dönüşümler: Ziya Gökalp ve Erol Güngör Ekseninde Bir İnceleme**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Baloğlu, Burhan. 2006, "Ziya Gökalp'in İktisadi Görüşleri Ve Günümüz İktisadi Değerler Sistemi Bakımından Önemi", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, S. 13, ss.29- 45.

Baltacıoğlu, İ. Hakkı. 1964, "Ziya Gökalp", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S. 5, ss. 1-7.

Bars, M. Emin. 2017, "Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 2, ss. 38-51.

Bayraktar, Özgür. 2016, **Ülkücü Harekette Bölünme: Milliyetçi Hareket Partisi ve Büyük Birlik Partisi**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Berkes, Niyazi. 1941, "Ziya Gökalp'in Sosyolojisi", **Yurt ve Dünya Dergisi**, S.11, ss. 277-292.

Berkes, Niyazi. 2003, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bulut, Sedef. 2013, "Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi ve Orta Asya Referansı", **Milletlararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 10, ss. 313-336.

Bulut, Yücel. 2004, "Türkiye'de Sosyoloji Sınıflamaları ve Ziya Gökalp", **Sosyoloji Dergisi**, S. 10, ss. 91-103.

Bulut, Yücel. 2015, "Sosyal Ve Siyasal Arasına Sıkışmış Bir Düşünür: Ziya Gökalp Ve Hars-Medeniyet Kuramı", **Sosyoloji Konferansları**, S.2, ss. 79-110.

Calhaun, Craig. J. 1993, "Nationalism And Ethnicity", **Annals Review Of Sociology**, Vol. 19, pp. 211-239.

- Calhoun, Craig. J. 1997, **Nationalism**, Minnesota: University Of Minnesota Press.
- Can, Zeki. 1998, **Ziya Gökalp ve Batılılaşma**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Celarent, Barbara. 2012, "Turkish Nationalism And Western Civilization", **American Journal Of Sociology**, Vol. 117, Num. 5, pp. 1556-1563.
- Coşkun, İsmail. 2004, "Bir İmparatorluk Entelektüeli Olarak Ziya Gökalp", **Sosyoloji Dergisi**, S. 8, ss. 67- 75.
- Çağlar, Ozan. 2007, **Milliyetçilik ve Türkiye’de Milliyetçi Akımlar**, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çalen, M. Kaan. 2017, **Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çalık, Etem. 1985, **Ziya Gökalp’te Türkçülük, İslamcılık ve Medeniyetçilik Anlayışı**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çeko, Çetin. 2008, "Ziya Ziya’ya Karşı/ Ziya Gökalp Üzerine Rohat Alakom’la Söyleşi", Kaynak: <https://cetinceko.blogspot.com.tr/2010/05/ziya-ziyaya-kars-ziya-gokalp-uzerine.html>, (Erişim Tarihi: 05. 11. 2017).
- Çelik, Celaledin. 2006, "Gökalp’in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.21, ss.43-63.
- Çetin, Halis. 2011, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Ankara: Orion Kitabevi.
- Çilliler, Yavuz. 2015, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları", **Akademik İncelemeler Dergisi**, S. 2, ss.45-65.
- Dakak, Turgay. 2015, **90’larda Kürt Sorunu Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Yeniden Üretilmesinde Medyanın Rolü**, İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- Danişmend, İ. Hami. 1983, **Türklük Meseleleri**, İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Deniz, Faruk. 2006, " İmparatorluktan Millet Devlete Geçişte Akçura, Gökalp Ve Mustafa Kemal’in Yeni Siyaset Arayışları", **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, S. 21, ss. 35-62.
- Duman, Bilal. 1998, **Ziya Gökalp’in Bilim ve Siyaset Anlayışı**, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Duran, Murat. 2011, **Türk Milliyetçiliğinin Üç İdeoloğu: İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Duran, Murat. t.y, "Ölümünün 87. Yılı Anısına Türk Milliyetçiliğinin Ufuk Adamı: Ziya Gökalp", **21. Yüzyıl Dergisi**, S.35, ss.98-107.

Ercüment, Ayhan. 2012, **Cumhuriyet Türkiye'sinin Kuruluş Sürecinde Millet-Devlet – Din İlişkileri (1920-1937)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Erden, Ömer. 2013, "Ziya Gökalp'in 1924 Anayasası İle İlgili Çalışmaları", **Atatürk Araştırma Merkezi**, S. 85, ss. 47-72.

Erdoğan, Mustafa. 1999, "Milliyetçilik İdeolojisine Dair", **Liberal Düşünce**, S.15, ss. 89-98.

Ergun, Doğan. 2010, "Sosyolojik Aklın Sosyolojik Eleştirisi Ya Da, Ziya Gökalp'in Yeğlediği", **Sosyoloji Dergisi**, S.21, ss. 41-60.

Ergün, Mustafa. 1990, "Türk Eğitim Siteminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 17, ss. 435-457.

Erişirgil, E. Mehmet. 2007, **Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Eroğlu, Haldun. 2002, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı

Erözden, Ozan. 2008, **Millet Devlet**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Erşan, Mesut. 2006, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 3,ss. 39-50.

Eser, Bahadır. Hasan Yüksel, 2012, "Korporatizm, Faşizm Ve Solidarizm Kavramları Ekseninde Erken Dönem Cumhuriyet Siyaseti Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, S. 16, ss. 181-200.

Eyyüpoğlu, İsmail. 2002, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hukuk Alanında Laikleşme Süreci", **Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, S. 2, ss. 205-227.

Feyzioğlu, Turhan. 1986, **Atatürk ve Milliyetçilik**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Gellner, Ernest. 2013, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları.

Genç, Ernur. Coşkun, Tuba. 2015, "Muhafazakârlık ve Türkiye Muhafazakârlıklarının Bazı Halleri", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 8, ss. 27-40.

Gökalp, Emre. 2007, "Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1, Ss. 279-298.

Gökalp, Ziya. 1923, **Yeni Türkiye'nin Hedefleri**, Haz. Cavit Orhan Tütengil, Sosyoloji Konferansları.

Gökalp, Ziya. 1968, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul: Varlık Yayınevi.

Gökalp, Ziya. 1976 a, **Türk Töresi**, Haz. Hikmet Dizdaroğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1976 b, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1976 c, **Makaleler 1**, Haz. Şevket Beysanoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1976 d, **Yeni Hayat Doğru Yol**, Haz. Müjgan Cunbur, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1977 a, **Makaleler 3**, Haz. Orhan Durusoy, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1977 b, **Makaleler 4**, Haz. Ferit Ragıp Tuncor, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1980, **Makaleler 9**, Haz. Şevket Beysanoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1981 a, **Türk Devletinin Tekamülü**, Haz. Kazım Yaşar Koprıman, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1981 b, **Makaleler 5**, Haz. Rıza Kardaş, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1981, **Makaleler 8**, Haz. Ferit Ragıp Tuncor, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1982 a, **Makaleler 2**, Haz. Süleyman Hayri Bolay, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1982 b, **Makaleler 7**, Haz. Abdülhaluk Çay, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1991, **Türk Uygarlığı Tarihi**, Haz. Yusuf Çotuksöken, İstanbul: İnkılap Kitapevi

Gökalp, Ziya. 2009, **Küçük Mecmua**, Haz. Şahin Filiz, Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuku Yayınları.

Gökmen, Cüneyt. 2013, **Türk Modernleşmesinde Merkez-Çevre İlişkisi Bağlamında Milliyetçilik**, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Güder, Süleyman. 2016, "Milliyetçilik Tartışmalarında Tarih ve Geçmişin Rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi", **İnsan ve Toplum**, S.2, ss. 7-26.

Gürsoy, Şahin. İhsan Çapcıoğlu. 2006, " Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.2, ss. 89-98.

Haşlak, İrfan. 2000, "Milliyetçilik ve Modernleşme: XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Örneği", **Bilgi**, S.2, ss.49-61.

Heyd, Uriel. 1979, **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, Çev. Kadir Günay, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hobsbawm, Eric. 2013, **İmparatorluk Çağı**, Çev. Vedat Aslan, Ankara: Dost Kitabevi.

Hocaoğlu, Durmuş. 2000, "Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri", **Türk Ocakları Yüzyıllığı**, S. 66, ss. 59-111.

Hurç, Ramazan. 2016, "Osmanlılarda Son Devir Fikir Hareketleri", **Eğitim Yurdu**, ss.263-275.

Irmak, Sadi. 1989, "Atatürkçülüğün İlkeleri – İnkılapların Fikir Temelleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.15, ss.489-522.

Işıқтаş, Bilen. 2017, "Sentez Arayışlarıyla Geçen Tarihsel Bir Müzikolojik Tartışma: Cumhuriyet Döneminde Milli Müzik İnşası", **Milletlararası, Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat**, S. 2,ss. 23-53.

İnalçık, Halil. 1965, "Sosyal Değişme, Gökalp ve Toynbee", **Türk Kültürü Dergisi**, S.31, ss. 421-433.

İnalçık, Halil. 1996, "Ziya Gökalp", **Türk Yurdu Dergisi**, S. 103, ss. 1-4.

Jaffrelot, Christophe. 2003, "For A Theory Of Nationalism", **Ceri/Cnrs**, Vol.10, pp. 1-51.

Kaçmazoğlu, H. Bayram. 1999, **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Birey Yayınları.

Kafesoğlu, İbrahim. 1970, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Karahan, Fazıl. 2014, "Millet ve Milliyet Bakımından Türk Milleti", **International Journal of Social Science**, S. 28, ss. 97-112.

Karakaş, Mehmet. 2008, "Ziya Gökalp'e Yeniden Bakmak: Literatür ve Yeniden değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, S. 11, ss. 435-476.

Karakaya, İskender. 2007, "Milliyetçilik Algılamaları Ve Millet Devlet Sorunu", Kaynak: <http://www.tasam.org/tr>, (Erişim Tarihi: 21.11.2016).

Karlı, Elçin. 2010, **The Concept Of State In Said Halim Pasha And Ziya Gökalp**, Fatih University, The Degree Of Master.

Karpat, Kemal. 2010, **İslam'ın Siyasallaşması**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Karyelioğlu, Selim. 2012, "Millet Devlet Ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Millet Devlet Ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri", **Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, S. 5, ss. 137-169.

Keskin, Mustafa. t.y. , "Atatürk'e Göre Millet ve Türk Milliyetçiliği", **Atatürk Araştırma Merkezi**, Kaynak: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/ataturke-gore-millet-ve-turk-milliyetciligi>, (Erişim Tarihi: 13. 10. 2017).

Kılıç, Selami. 1999, "İkinci Meşrutiyet Devri Aydınlarının Atatürk ve Atatürk'ün Düşünce Yapısı Üzerindeki Etkileri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 25, ss. 229-243.

Kızılkaya, Oktay. Ahmet İlyas. 2013, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Solidarist Korporatizmin Türk Sosyal Hayatına Yansıması", **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, S. 11, ss.203-217.

Kocaman, Gülnur. 2004, **Ziya Gökalp'in Din Eğitimi İle İlgili Görüşlerinin Tesbit ve Değerlendirilmesi**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Konan, Belkıs. 2011, "Türk Kadınının Siyasal Hakları Kazanma Süreci", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 1, ss. 157-174.

Korkmaz, Alaaddin. 1994, **Ziya Gökalp Aksiyonu, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kösoğlu, Nevzat. 2005, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kurtaran, Uğur. 2011, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 8, ss. 57-71.

Kurtkan, Amiran. 1964, "Ziya Gökalp ve İktisat Sosyolojisi", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S. 5, ss. 17-23.

Kurubaş, Erol. 2006, "SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Milletleşme Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Milletlararası Hukuk ve Politika**, S.5,ss.112-133.

Kushner, David. 1976, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev. Zeki Doğan, İstanbul: Fener Yayınları.

Landau, Jacob, M. 1992, "Main Trends Of Turkish Nationalism In The Late", **History of European Ideas**, Vol.15, pp.567-569.

Lewis, Bernard. 1993, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Livanelioğlu, Ö. Asım. 1998, "Millet ve Milliyetçilik Kavramları Üzerine", **Ankara Barosu Dergisi**, S.3, ss.41-60.

Mardin, Şerif. 1991, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Meram, A. Kemal. 1969, **Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi**, İstanbul: Kültür Kitapevi.

Meram, A. Kemal. 1969, **Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi**, İstanbul: Kültür Kitabevi.

Naci, Fethi. 1978, **Atatürk'ün Temel Görüşleri**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Namlı, İrem. 2011, **Ziya Gökalp'in Düşüncelerinin İnkılap Tarihi Ders Kitaplarına Yansımaları**, Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Okan, Oya. 2014, "Economics, National Economics And Ziya Gökalp", **Turkish Journal Of Sociology**, Vol. 3, Num. 28, Pp. 123-137.

Oral, Mustafa. 1996, "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Yıllarında Türkiye’de Hilafet ve Saltanat Sorunu", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 18, ss. 155- 188.

Oran, Baskın. 1993, "Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir, Nasıl İncelenir", **Birikim**, S.45-46, ss. 43-48.

Öncel, Oben. 2011, **Türkiye’de Millet Kimliğinin İnşa Sürecinde Milliyetçilik Söyleminin Yansımaları**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Önder, Mehmet. 1987, "Ziya Gökalp’in Son Saatleri ve Atatürk’ün Yakın İlgisi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 9, ss. 625- 631.

Özazpınar, Yılmaz. 1998, **Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Özazpınar, Yılmaz. 2002, **İnsan Düşüncesinin Boyutları**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Özdemir, Şennur. 2004, "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Kimlik Tartışmaları: Kimlik, Sivil Toplum, Vatandaşlık ve Kamusal Alan", **Tezkire**, S. 36-37, ss.32-66.

Özdil, Abdullah. 2016, "Siyasal İdeolojilerin Ortak Paydası: Milliyetçilik", Kaynak: www.stratejikortak.com, (Erişim Tarihi: 18.11.2016).

Özdoğan, Mehmet. 2015, "Türkiye’de Millet İnşası ve Dil Devrimi", **Akademik Hassasiyetler Dergisi**, S.3, ss.227-262.

Özkan, İsa. 2000, "Atatürk ve Türk Dünyası", **Hava Kuvvetleri Dergisi**, S. 335, ss. 75-87.

Özkırımlı, Umut. 2008, **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Özkiraz, Ahmet. Nazan Arslanel. 2011, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, S. 1, ss. 1-10.

Öztürk, Emine. 2010, **Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp’in Eğitim Görüşlerinin Karşılıklı Olarak İncelenmesi**, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Parla, Taha. 1993, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’ de Korporatizm**, Haz. Füsun Üstel/ Sabir Yücesoy, İstanbul: İletişim Yayınları.

Pick, Anthony. 2011, **The Nation State**.

Ruhavioğlu, Reha. 2012, "Kürtçüluğün Kabesinden Türkçüluğün Kalesine: Ziya Gökalp", Kaynak: [Http://Www. Duzceyerelhaber.Com/](http://www.duzceyerelhaber.com/) Reha Ruhavioğlu/7299kurtçüluğün-Kabesinden-Türkçüluğün –Kalesine-Ziya-Gokalp, (Erişim Tarihi: 05.11.2017).

Safa, Peyami. 1943, **Millet ve İnsan**, İstanbul: Halk Basımevi.

Sağlam, Serdar. 2004, "Ziya Gökalp' te Solidarizm ve Milli İktisat ", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.1, ss. 67-84.

Saklı, A. Rıza. 2012, "Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 33, ss.1-16.

Sarıbay, A. Yaşar. 1976, " Ziya Gökalp ve Türk Devrimi", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S. 14, ss.85-118.

Sarıbay, A. Yaşar. 1996, **Siyasal Sosyoloji**, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Sarıbay, Yusuf. 1994, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Semiz, Yaşar. 2014, "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçüluğ Politikası", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.35, ss. 217-244.

Smith, Anthony D. 1986, **Ulusların Etnik Kökeni**, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara: Dost Kitabevi.

Smith, Anthony D. 2014, **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina şener, İstanbul: İletişim Yayınları.

şengül, Tuba. 2007, "Siyasi Düşünce Akımları ve Tarih Ders Programlarındaki Düşünsel Değişim", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, S. 1, ss. 63-97.

şimşek, Ufuk. 2009, "Milliyetçilikler ve Milletın Oluşumu Üzerine Bir Değerlendirme", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 2, ss. 81-96.

Tanyu, Hikmet. 1981, **Ziya Gökalp'in Kronolojisi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tarım, Rahim. 2013, "Atatürk ve Türk Dili", **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, S.9, ss.95-103.

Timurtaş, Faruk. 1964, "Dil Davası ve Ziya Gökalp", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S. 5, ss. 71- 105.

Tokluoğlu, Ceylan. 2012, "Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe", **Atatürk Araştırma Merkezi**, S. 84, ss. 103- 142.

Tokluoğlu, Ceylan. 2013, "Ziya Gökalp ve Türkçülük", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 3, ss.113-139.

Tuna, Korkut. 1986, "Ziya Gökalp'in Milli Sosyoloji Anlayışı", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S. 1, ss.51-68.

Tunaya, Z. Tarık. 2004, **Türk Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tuncay, Hasan. 1978, **Ziya Gökalp**, İstanbul: Toker Yayınları.

Tunç, Hasan. Faruk Bilir. 1999, "Cumhuriyet Dönemi Anayasalarında Milliyetçilik Anlayışı", **Dergi Park**, S.2, ss. 89-97.

Turan, Erol. 2011, "Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi Ve Türk Milliyetçiliği", **Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi**, S.1, ss.135-147.

Turan, Şerafettin. 2014, **Türk Kültür Tarihi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Türk, H. Bahadır. 2008, **İdeoloji**, Ankara: Lotus Yayınevi.

Türkdoğan, Orhan. 1998, **Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri**, İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları.

Türkman, Sayim. 2010, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp", **Atatürk Dergisi**, S. 3, ss. 135-161.

Tütengil, C. Orhan. 1964, "Ziya Gökalp'in İktisadi Görüşleri", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S. 5, ss. 122-141.

Uca, Alaattin. 1996, "Türk Toplumunda Milliyet ve Milliyetçilik Fikrinin Tarihi Gelişimi", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.6, ss.125-144.

Uçak, Selim. 2008, **Ziya Gökalp'in Eğitim Anlayışı**, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Ulubey, Özgür. 2008, **Toplumsal Dayanışmanın Sağlanmasında Eğitimin İşlevi: Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in Görüşlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Uzun, Turgay. 2003, "Millet, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S. 23, ss.131-154.

Ülken, H. Ziya. 2001, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yayınları.

Ünal, H. Safa. 2013, **Friedrich List, Ziya Gökalp And The National Economy Thesis In The Ottoman Empire**, Middle East Technical University, The Degree Of Master.

Ünver, Günay. 1989, "Ziya Gökalp ve Din Sosyolojisi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 3, ss. 223- 237.

Vakkasoğlu, Vehbi. 1984, **Tarih Aynasında Ziya Gökalp**, İstanbul: Cihan Yayınları.

Vayni, Cafer. 2012, "Ziya Gökalp’in İktisadi Görüşleri", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S. 46, ss. 35-43.

Yalçınır, Ruhtan. 2014, "Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.1, ss. 189-215.

Yanık, Celalettin. 2013, "Etnisite, Kimlik Ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi", **Kaygı Dergisi**, S.20, ss.225-237.

Yesevi, Ç. Gül. 2012, "Türk Milliyetçiliğinin Evrimi", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, S.2, ss. 75-85.

Yesevi, Ç. Gül. 2012, **Definition And Classification Of Turkish Nationalism**, Yeditepe University, Ph. D. Thesis.

Yıldırım, Emre. 2014, "Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.6, ss.23-37.

Yıldırım, Emre. 2014, "Türkiye’de Milliyetçilik Ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Millet-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği", **International Journal of Social Science**, S. 28, ss. 73-95.

Yiğit, Mustafa. 2006, **Ziya Gökalp’te İktidarın Meşruiyet Kaynağı**, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.

Yücel, Hakkı. 2006, "Milliyetçiliğin (Sınırlı) Dünyasından Küreselleşmenin (Sınırsız) Dünyasına Kimlik Arayışları/Tartışmaları", **Kıbrıs Yazıları**, S. 2, ss.3-15.

Yüner, Meral. 2009, **A Comparison Of The Ideas Of Ziya Gökalp And Yusuf Akçura On Turkism**, Middle East Technical University, The Degree Of Master Thesis.

Zürcher, J. Eric. 2009, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce**, ss. 44-55.

